

HIERONYMI OSORII
DE
REGIS INSTITVTIONE
ET DISCIPLINA
LIBRI VIII.

HIERONYMI OSORII
LVSITANI
EPISCOPI SILVENSIS
DE
REGIS INSTITVTIONE
ET DISCIPLINA
LIBRI VIII.

AD
SERENISSIM. ET INVICTISSIM. PORTVGAL. REG.
SEBASTIANVM
E. N. I.

QVIBVS ACCESSIT EIVSDEM AVCTORIS EPISTOLA
AD ELISABETHAM
ANGLIAE REGINAM.

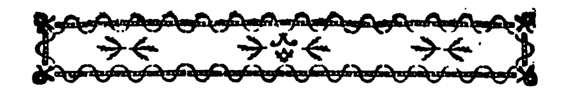
TOMVS I.

CONIMBRICÆ,
TYPIS ACADEMICIS. A. D. M. DCC. LXXXXIIII.

Cum facultate Regiæ Curiæ Commissionis Generalis pro Examine & Censura Librorum.

Taxatum hujus Voluminis pretium est 480. r.

HIERONYMI OSORII
LVSITANI
EPISCOPI SILVENSIS
AD SERENISSIMVM ET INVICTISSIMVM PORTVGALIAE REGEM SEBASTIANVM
E. N. I.
DE REGIS INSTITVTIONE ET DISCIPLINA,

LIBER PRIMVS.

QVAM multa mala in res humanas inuexerit regnandi libido, Princeps inuictiſſime, rerumpblicarum conuerſiones, Imperiorumque maximorum ruinæ, & ſummorum Regum clades funeſtiſſimæ declarant. Quæ enim gens, rerum geſtarum gloria præſtans, non hoc morbo concidit? Quod regnum tantis opibus floruit,

vt non hac tamdem cupiditate funditus euersum & extinctum ſit? Plenæ hiſtoriæ ſunt; ne ſcenæ quidem de hoc tanto malo ſilent; vita etiam communis huius tam diræ peſtis exempla prope quotidiana ſuppeditat; &, quod eſt magis admirandum, cum omnibus propoſita ſit vita ſecura atque tranquilla; & omnes videant, quam multa pericula illis intendantur, qui multis imperant, & quantis curis impliciti ſint omnes, qui in regia ſede locati ſunt; ita tamen quidam per omnes flammas regnandi cupiditate incenſi rapiuntur, vt nullus metus, nulla verecundia, nulla religio eos impediat, quo minus omnia tetra facinora machinentur. Primum enim leges, in quibus ſalus patriæ ſita eſt, odio nimis acerbo perſequntur; omnes magiſtratus extinctos, atque deletos cupiunt; principibus inſidias parant; rempublicam temeritate, & amentia perturbant, vt ſic tamdem, omnibus præſidiis publicæ libertatis per ſummum ſcelus ereptis, ipſi ſoli in republica dominentur. Quin etiam multi vſque eo progreſſi ſunt, vt non ſolum ciues, ſocios, cognatos, fratres, amicos, ſed etiam liberos, atque parentes immaniſſime

tru-

trucidarent , & in res etiam ſacroſanctas, omnique religione munitas , inuecti, ſanctiſſimum Dei numen præ ſua effrenata cupiditate contemnerent.. Vnde colligitur, nihil eſſe tam ſancto jure vallatum , aut tanta religione ſeptum , quod non perrumpat, atque diſturbet ambitio.

Accedit, quo magis id dolendum ſit, quod ii plerumque , hoc oppreſſi morbo, in patriam teterrimi ſunt, qui maxime benefici atque ſalutares eſſe potuiſſent. Fit enim plerumque, vt illi potiſſimum ambitione præcipites ad omne facinus ſtimulentur , qui animo maximo ſunt, & ea de cauſa potuiſſent multo facilius patriæ ſalutem tueri , atque conſeruare. Magnus enim animus, ſi modo, atque ratione vacat, ita turbatur , & ruit, vt, quocumque impetum dat , horrendas ſtrages efficiat. Adjuuat autem eorum , qui ad ſummos honores aſpirant , inſaniam multitudinis error , atque dementia , quæ ſæpenumero nullum ſcelus deteſtabile judicat , quod regnandi cauſa ſuſceptum ſit. Illa igitur Eteoclis ſententia , quæ eſt apud Euripidem, qua ſcelus ſuum minime purgat , ſed ex ſcelere laudem quærit, eo quod per illud ſibi ad

regnum viam munierit, in multorum sermone atque prædicatione versatur. Quamuis igitur is, qui ad regnum iter affectat, parentibus, aut fratribus vitam eripiat, & in suorum sanguine atque cæde bacchetur, vt ea ratione facilius imperio potiatur; tamen vt vir animi maximi, imperioque dignissimi, a multis laudari solet. His autem sermonibus inflati quidam, nullam sibi iniquitatem & injuriam dedecori fore suspicantur, ex qua possint ad aliquem gradum imperii & amplissimi honoris ascendere. Vnde concludi potest, nihil esse animo maximo, si non fuerit ratione temperatus, rebus humanis infestius.

Vt autem illis, qui ita sunt affecti, omnia procedant, vt volunt, & imperia, quæ nimis sitienter appetunt, facile consequantur, quos tandem fructus ex imperio suo percipient? Curas, solicitudines, angores, vitam molestissimis negotiis implicatam, iniquissima postulata, districtum animum, & inter offensionis metum, & rei familiaris atque publicæ diligentiam, miserabiliter hæsitantem. Si omnia latronibus suis largiuntur, opes suas profundi sentiunt; si eis aliquid

quid denegant, hostes in se concitant illos ipsos, quorum se fide communierant; si regni administrationem familiaribus suis permittunt, omnia regni præsidia dilabuntur; si per se omnia curare volunt, inanem curam, & sine vllo fructu percipiunt, horamque nullam habent metu & solicitudine liberam. Sic autem fit, vt multi, qui Principes haberi volunt, nulla in re, neque domi, neque foris conquiescant; nullam vitæ suauitatem gustent; nulla voluptate animo libero atque soluto perfruantur.

Adde nunc inuidiæ fraudes inexpiabiles; adde sceleratorum hominum proditiones; adde formidines, horrores, atque pericula, quibus amplissimus ille locus obsessus est; adde postremo diros casus, quibus magnorum Principum vita sæpe concluditur. Quid nam igitur causæ esse putem, cur, cum omnes videant, nihil esse magis expetendum, quam placidæ, quietæ, & tranquillæ vitæ constantiam, sint tamen ita multi, qui nullo modo quietem pati possint, eamque vitam modis omnibus expetant, quæ est pacis & tranquillitatis expers, & periculosis admodum tempestatibus in diuersas partes jactata?

ta?

ta? Num eam peſtem a natura datam hominibus, vt, hac cupiditate cæci, deficiant a mente, & ſponte atque voluntate ſua præcipites in miſeriam ſempiternam irruant? Nullo modo; nec enim eſt illius ſummi conditoris & Domini, qui naturam vniuerſam finxit, peſtem hominibus machinari; hominum tamen inconſiderata temeritate fit, vt naturæ principia, quæ ad ſalutem & honeſtatem data ſunt, ad perniciem & ignominiam conferantur. Nec enim impetus animi regnum appetentis vituperandus eſt, ſed mentis cæcitas, quæ illo impetu vti neſcit; &, dum regnum ſibi parare nititur, ſeruitutis miſerrimæ vinculis alligatur. Eſt namque in animis noſtris inſitum quiddam generoſum, excelſum atque magnificum, dignitatis appetens, imperandi ſtudio incenſum, nullos labores, dummodo glorioſi ſint, nulla vitæ pericula honeſtatis gratia recuſans. Non enim ad otium, & ignauiam, nec ad futiles & inanes voluptates; ſed ad officium, & induſtriam, & animi contentionem; ſed ad decus & honeſtatem, quæ labore & ſtudio comparatur, nati, ſuſcepti, ab ipſaque natura imbuti & inſtituti ſumus. Quo fit,

vt

vt cum nemo, bene a natura informatus, otium & ſecuritatem honeſtis laboribus anteponat; tum illi, qui maiore animo ſunt, otium mortis inſtar eſſe putent; eaque ratione imperare cupiant, vt virtutis & induſtriæ ſuæ fructum percipiant, & ita gloria immortali circumfluant. Sed multi non intelligunt, quid ſit illud, ad quod eos natura vocet, dum regni cupiditatem inſerit. Rex enim ille demum habendus eſt, qui longe, multumque reliquis hominibus honeſtatis opibus, & ornamentis antecellit. Nam tunc omnis ſplendor honeſtatis elucet in nobis, cum mens, quæ eſt potiſſima pars animi noſtri, principatnm obtinet, & regnum ſibi a natura datum ſapienter adminiſtrat; quod facit, cum pro jure ſuo temeritatem coercet, & libidinem vinculis aſtringit, & omnes affectiones temperat, & moderatur, ſibique obedientes eſſe compellit. Itaque, qui honeſtatem expetit, regnum expetit, duceque natura in ſtudium regiæ majeſtatis & amplitudinis incitatur. Regia namque majeſtas ab honeſtate ſejungi non poteſt; idcirco bruta animantia eo, quod decus & honeſtatem intueri nequeant, hominibus naturali jure

ſub-

ſubjecta ſunt ; & inter homines is eſt natura ad reliquos imperio continendos aptiſſimus ; qui multum virtutis opibus excellit. Ergo, qui regnare pulcherrimum arbitratur, tacite judicat, nihil eſſe cum virtutis & honeſtatis excellentia comparandum.

Poſtremo, cum homines ad diuinam naturam expreſſi & apti ſint, & idcirco ſtatus diuini cupiditate flagrent ; ſtatus autem diuini præſtantia in imperio, quo naturam vniuerſam continet, maxime cernatur ; mirum non eſt, eſſe quoſdam homines, qui ad imperii cupiditatem, morte etiam propoſita, rapiantur. Ergo, cum natura laudis & dignitatis appetentes ſimus ; & cum dignitatis excellentiam omnibus rebus expetendis anteponendam eſſe judicemus ; & cum natura, ſtudio, & cupiditate diuinitatis incendamur ; & omnis laus, & diuinæ naturæ præcellentia, in legitimo imperio conſtituta videatur ; mirandum non eſt, fuiſſe multos mortales tanto regnandi ſtudio concitatos, vt multis ſe periculis exponerent, nullumque ſupplicium formidarent, dum id, quod maxime clarum & expetendum judicabant, aſſequerentur. Cum vero non ratione & diſciplina, ſed impe-

pe-

petu cæco naturæ, in regni ſtudium incumberent; eueniebat neceſſario, vt rurſus errore decepti nunquam ad eum portum, quem petebant, appellerent; ſed, multis tempeſtatibus agitati, pro dignitate ignominiam ſubirent, & perniciem non ſibi tantum, ſed omnibus vectoribus, eorum gubernationi commiſſis, ſtultitia ſua molirentur.

Vnde perſpicitur, nihil eſſe Principe furioſo & amente funeſtius. Homines quidam, qui principem locum obtinere contendunt, præclara quidem cupiunt; ſed errore mentis ab eo fine, quo intendunt, auerſi, patrias ſuas euertunt, omniumque malorum auctores & architecti ſunt. Non enim vident regnandi ſcientiam, non tantum in imperando, ſed etiam in obediendo conſiſtere. Eſt enim obedientia, qua rationi & imperio legitimo obtemperatur, moderationis, & ordinis, & obſeruantiæ diſciplina; quam qui non tenet, regnum rationis amittit, & fit libidinis effrenatæ mancipium. Vbi vero animus fuerit oppreſſus libidinis impuriſſimæ dominatu, luce continuo priuatur, & tetra caligine circumfunditur. Qui autem modum non ſeruat, qua tamdem ratione rempublicam vniver-

versam moderabitur? Et, qui est libidinum seruus, quomodo suorum libertatem tueri poterit? Et, qui mentis cæcitate laborat, quomodo mala reipublicaæ impendentia præcauebit? Reliquum igitur est, vt quo maior illius potentia fuerit, eo maiores ruinas edat. Vnde concluditur, cum omnibus sapientia necessaria sit, tum vel maxime Reges illius moderatione contineri. Rex enim temerarius & insanus, non Rex, sed Tyrannus existimandus est; & idcirco nulla ratione potest a republica pestem depellere; cum sit ipse dira quædam pestis, patriam lue atque tabe conficiens.

Quantum vero inter Regem atque Tyrannum intersit, satis exploratum est. Rex enim diuinæ menti paret, rectam rationem sequitur, juris æquabilitatem colit, fraudem & malitiam coercet, modum & ordinem in omni officio conseruat, rempublicam vniuersam excellentibus meritis obstringit, nullum periculum adire pro salute patriæ recusat, ad gloriæ sempiternæ decus aspirat, & mortem denique contemnit, vt immortalitatem consequatur. Contra vero, Tyrannus Dei numen spernit, rationis imperium re-

pu-

pudiat, libidini & impuritati feruit, jura diuina & humana violat, dolis & fraudibus innititur, veram dignitatem abjicit, & falsam imaginem decoris & dignitatis amplexatur; & tunc se viri fortis officio egregie functum putat, cum populum sibi commissum formidine perterret, & illius bonis prædatur, vt per vim & fraudem fortunas suas amplificet. Ergo, cum Rex diuino præsidio cinctus sit, & verissimæ honestatis laudibus abundet, & hominum ad se voluntates vehementer alliciat; consequens est, vt sit in administrando regno sapiens, in repellendis hostibus acer, in constituenda republica moderatus, in jutis æquabilitate tuenda constans, in rerum successibus & euentis felix; nec ipse solum beatus sit, sed patriam vniuersam felicem reddat, omnibusque bonis affluentem. Tyrannus autem contra, cum sit ope diuina orbatus, & turpitudinum maculis inustus, & hominibus propter malitiam & fraudem inuisus, & omnium mortalium fide & beneuolentia destitutus; & ea de causa omnia, quæ gerit, partim rabide atque furenter, partim timide atque diffidenter administret; eueniat necesse est, vt non so-

lum

lum ipse corruat, sed etiam omnes, qui sese ad illius ductum & imperium adjungunt, in calamitatem conjiciat. Vnde perspicitur, illa mala omnia, quæ sumus oratione persecuti, non in illum cadere, qui vere Rex est, sed in eum, qui falso Regis nomen vsurpat; & ita se in omni officio gerit, vt magis immanis Tyranni speciem referat, quam legitimi Regis naturam atque mores imitetur.

Hæc cum mecum sæpe recogito, Lusitaniam beatam existimo, cum Reges eos habuerit, quos nemo dubitare potest extitisse hoc nomine tam sancto & augusto dignissimos. Nec enim vel in religionis sanctimònia, vel in justitiæ cultu, vel in decoris honestate, vel in virtutis robore, vel in mansuetudinis lenitate, quidquam fuit ab illis prætermissum, quod ad optimi atque fortissimi Regis officium pertineret. Ita vero factum est, vt eorum nomen memoriæ sempiternæ consecratum sit; & ipsi in cælo illis opibus, quæ sunt iis Principibus, qui omnia vitæ consilia ad patriæ salutem contulere, Dei beneficio constitutæ potiantur.

De te autem quid homines augurentur, libet dicere. Fore namque suspicantur, vt

illos

illos sanctissimos Principes, quorum stirpe procreatus es, multum virtute superes. Vident enim multa signa, quibus admoniti credunt, te diuino consilio susceptum fuisse, vt omnes terras, quæ tua ditione & imperio continentur, magnis justitiæ opibus, & inuictæ virtutis ornamentis afficias. Cernunt præterea in te multos industriæ stimulos, qui animum tuum torpere otio & ignauia non sinant: cum vero singularis ingenii magnitudo, & animi excellentis altitudo, & regiæ virtutis indoles, & reliqua munera tibi diuinitus attributa, te de officio tuo commoneant; tum maiorum tuorum exempla ejusmodi sunt, quæ te facile possint studio immortalitatis inflammare. Accedit, vt magis id liceat nobis de tua præstanti natura & bonitate polliceri, quod omnes vno ore consentiunt, ortum tuum ad præcipuum atque singulare Dei beneficium referendum esse. Eo namque tempore natus es, in quo propter Regis aui tui sanctissimi Principis orbitatem timebatur, ne regni patrimonium ad externum aliquem Principem cum totius Lusitaniæ quærimonia perueniret.

Tu igitur ortu tuo patriæ propter obitum

itum patris tui, Principis omnibus cariſſimi, moerore perditæ & afflictæ magnum ſolatium præbuiſti. Tu tenebras, quibus omnes erant oppleti, diei tui natalis ſplendore diſpuliſti. Tu ſpem ſalutis, libertatis, & dignitatis omnibus tuis attuliſti. Cum vero matris tuæ, Principis clariſſimæ, partus appropinquaret, neſcio quo diuinæ mentis appulſu commoti ſunt homines, vt ante ad omnes ædes excurrerent, vt Deo de te in lucem edito gratias agerent, quam tu natus eſſes. Cum autem hominibus adhuc in rebus diuinis rite peragendis intentis repente verus nuncius allatus eſſet, matrem tuam filium marem peperiſſe, tanta lætitia conſecuta eſt, vt multi præ gaudio vim lacrimarum profunderent, & incredibiliter exultarent, teque, non vt infantem feliciter exortum, fauſtis ominibus, ſed vt Regem jam ſpectatum, lætis acclamationibus proſequerentur. Itaque omnes tunc diuinum beneficium agnouerunt, & ſpem magnam conceperunt, fore, vt, cum ad maturam ætatem peruenires, maiorum tuorum virtutes, & egregia facta, ingenio, induſtria, pietate, & animi magnitudine, & contentione ſuperares. Quæ opinio quotidie magis

con-

confimatur ab iis, qui ſigna pudoris & honeſtatis tuæ cum altæ mentis ſignificatione conjuncta perſpiciunt. Accedit etiam regia diſciplina, & magiſtri probitas, & pædagogi ſapientia, & reliquorum hominum nobilium, quibus vteris, virtus, & integritas; quorum monitis & exemplis credo te mirandum in modum ſtudio immortalis nominis incitari. His argumentis inductus quilibet homo, qui non fuerit mentis expers, poterit conjicere futurum, vt non ſis illis Regibus annumerandus, quorum exitiales exitus extitere; ſed illis potius, qui diuina virtute nixi ad ſummam felicitatem peruenere.

Hac equidem ſpe impulſus ſum, vt opus magnum ſuſciperem, quod tibi minime injucundum fore arbitror. Cum enim tibi jam in iſta ætate propoſitum eſſe videam, vt in omni genere regiæ atque propemodum diuinæ virtutis excellas; & omnia conſilia, ſtudia, curæ & cogitationes tuæ ad ſempiternam gloriam conferendæ ſint; quid tibi gratius eſſe poterit eorum ſtudio & voluntate, qui tibi in re tanta operam & ſtudium nauare cupiunt? Venit igitur in mentem

tem mihi mandare literis ea, quæ non multis ab hinc annis cum hominibus amicissimis de Regis institutione, officio, & dignitate disputata sunt. Nam cum me in Bethlehemiticum templum, Regis Emanuelis, omnis memoriæ facile Principis, proavi tui, sumptibus ædificatum, rei diuinæ gratia contulissem, in hortos ejusdem templi discessi, vt illorum amoenitate animum a negotiorum contentione relaxarem. Erat enim id anni tempus, quo propter odorum, qui e floribus afflabantur, suauitatem, & propter auium concentus, & aquarum deriuationes, nihil amoenius esse poterat. Ibi vero incidi in Laurentium Petreium Tauoram, qui non ita pridem Roma venerat, & in Franciscum Salam Menesium, homines artibus, illa nobilitate dignis, in primis eruditos; qui quidem me satis amanter amplexi sunt, & ego item illos, vt mos est amicorum, salutaui. Postquam vero assedimus, Franciscus Portugalensis interuenit, homo, qui claritatem generis multis artium maximarum disciplinis ornauit; quem post mutuam salutationem in medium recepimus. Is igitur eo quod multos jam dies in villa, sacris illis ædibus conjun-

juncta commoratus esset, & in regiam se minime contulisset, Menesium de tua valetudine, de lucibus, de studiis percunctatus est. Ibi cum Menesius ad omnia respondisset, quædam a te acutissime dicta narrauit, quæ nobis non modo risum, sed etiam admirationem commouere. In eum deinde sermonem venimus, vt nihil ex illis signis, quæ paulo ante a me commemorata sunt, omissum fuerit; quæ tantam tui expectationem concitarunt, vt videatur illi respondere difficillimum. Tunc ego ejusmodi sermonem instituí, qui materiam longioris sermonis dedit, quam fore ab initio suspicabar; quem velim, Princeps amplissime, pro tua singulari humanitate attente audias. Multa enim cognosces de rerumpublicarum vulneribus, de remediis, quibus vulnera curanda sunt, de malis, quæ prauam & corruptam Principum educationem consequuntur, de felicitate, quæ recta Principum disciplina & institutione comparatur, de imperii prudenter, & fortiter, & feliciter administrandi ratione, de regno ornando & amplificando, de gloria, & nominis immotalitate paranda, & de præsidiis, & ornamentis, quibus summus ille Im-

 pe-

perator & Dominus, qui naturam vniuersam regit, eos Reges afficit, qui ſeſe totos ad illius ſtudium & imitationem contulere. Sic igitur ſum exorſus.

Sunt quidem iſta; ea namque ſigna antegreſſa & conſecuta ſunt Sebaſtiani Regis ortum, vt omnes exiſtimarent, illum eſſe nobis divinitus oblatum, atque donatum, qui rem Luſitanam non conſeruaret tantum, ſed etiam augeret, imperiumque latiſſime propagaret. Auget autem hanc ſpem noſtram & illius ſpecies, & animi alacritas, & acumen ingenii, & virtutis indoles; quæ, ſi fuerit exculta diſciplinis, dubium non eſt, quin ſit ad ſummam laudem & gloriam peruentura; in qua tamen re non mediocris diligentia adhibenda eſt. Si enim illius inſtituendi & monendi ſtudium fuerit aliqua ex parte remiſſum, isque minime ingenium ad artes præclaras adjunxerit, aureſque dare cœperit perditis & profligatis adoleſcentibus, & hominibus omni flagitio & ſcelere contaminatis; quo eſt clarior illius indoles, eo maioribus vitiis inquinari poterit; & ita (quod Chriſtus prohibeat) grauiora detrimenta rebus communibus importabit. Vt enim ager neglectus & in-

incultus, quo fertilior eſt, eo magis ſpinis, & vepribus, & agreſtium plantarum aſperitate vaſtatur; ita cum animus minime colitur liberali diſciplina, quo clarior eſt illius indoles, eo pluribus & tetrioribus vitiis obruitur. Quo enim vis animi præſtantior eſt, eo in quamcumque partem impelitur, ſe gerit vehementius. Sic autem fit, vt quemadmodum cum virtutem colit, inter omnes, qui non tantum ingenio & induſtria valent, excellit; ita, cum ſe ad nequitiam applicat, omnes improbos flagitio & improbitate ſuperat. In reliquis quidem hominibus non ita multum intereſt, qualibus quiſque diſciplinis imbutus ſit; ſibi enim tantum & paucis præterea nocebit, qui male fuerit inſtitutus. At Rex, quem omnes intuentur, ad cujus exemplum ſe fingunt, cujus imperium ſequuntur, ſi fuerit nequam & improbus, totum regnum exemplo nequitiæ corrumpet, omneſque opes reipublicæ iniquitate & intemperantia ſua diſſipabit. Nihil igitur tanto ſtudio prouidendum eſt, quam vt Regis animus ita adſtrictus diſciplina teneatur, vt nunquam ad flagitium & dedecus labi poſſit. Ergo, dum animus illius tener eſt,

dum regi poteſt, dum ſe docilem præbet, cavendum eſt, ne quidquam audiat, quod ſit officio illius contrarium; operaque danda, vt ludi etiam, quibus ætas illius ducitur, ad regiam diſciplinam conferantur. Sapienter enim faciunt ii, qui cupiunt filios ſuos aliquo artificio præcellere, cum eos ita a primis annis erudiunt, vt id ludibundi conentur imitari quod artis illius perfectione continetur. Sic autem iis, qui pictores egregii futuri ſunt, ludus in prima ætate laudabilis eſt volucrem aut quadrupedem pingere; ſimiliter & fictorum filii per ludum aliquid e cera fingunt, quod parentes laudant; & eadem ratione in reliquis artibus eo ludo oblectandus eſt puer, qui non multum ab eo artificio, cui pater illum præficere valde cupit, abhorreat. Facile namque cuiuis eſt artis illius perfectionem aſſequi, quam puer per ludum aſſidue eſt imitari conatus. Nam cum multum in quolibet artificio valeat ingenium, tum aſſiduus vſus atque diſciplina tantam vim habet, vt nihil omnino ſit tantis difficultatibus obſtruſum, quod non is, qui ad eam artem natus & aptus eſt, facillime ſtudio atque meditatione conſequatur.

tur.

tur. Si igitur in artibus, Principe parum dignis, tantum momentum habet illa puerilis institutio atque meditatio, vt absque ea sit viris difficillimum in aliqua commode versari; quid tamdem est de illa omnium maxima atque præstantissima judicandum? Quid enim maius est, quam continere imperio populos, deuincire multitudinem disciplina, coercere flagitiorum licentiam, excitare virtutis studia, & eum denique statum reipublicæ collocare, qui præsidiis firmus sit, & opibus multis abundet? Omnibus igitur, quibus est hoc onus impositum, vt Regum filios erudiant, in eo vigilandum & laborandum est, vt illi, non modo cum magistris operam dant, sed etiam cum ludunt, de officio suo commonefiant, iisque laudis maxime teneantur, qui eos paulatim studio laudis atque regiæ dignitatis incendant. Vt enim ædes amplæ non possunt esse firmæ, nisi fundamenta earum alta atque firma jaciantur; ita neque Rex magnus esse poterit, qui non fuerit admodum diligenter regia disciplina ab incunabulis institutus.

Verum id quidem est, inquit Portugalensis. Sed velim scire, quænam disciplina

Regi

Regi futuro conueniat, aut quibus artibus animum Sebaſtiani colendum exiſtimes. Id quidem, inquam, intelligi poterit, ſi viderimus, quid ſit omnibus Regibus, qui ſunt hoc nomine digni, propoſitum, & quibus in rebus eorum officium verſetur. Hoc enim conſtituto, haud difficile erit animaduertere, quomodo Rex alendus & nutriendus ſit, & quo diſciplinæ genere ad regiæ dignitatis, & decoris amplitudinem perducendus.

Vt autem id breuiſſime dicam, Rex eſt perpetuus reipublicæ rector atque moderator, vniuerſum populum juris æquabilitate deuinciens, virtutisque præſidio conſeruans. Regere autem eſt in rectum finem dirigere. Rector igitur & moderator populi id agit atque molitur, vt populum in finem, in quem omnes intueri debent, modo, & ordine, atque diſciplina perducat. Eſt autem finis, florens & beatus reipublicæ ſtatus. Beatus vero reipublicæ ſtatus malorum omnium depulſione, & bonorum complexione perficitur. Mala autem non ea ſolum numeranda ſunt, quæ homines vulgo pertimeſcunt, nempe morbus, inopia, ſeruitus, dolor, captiuitas, ignominia, & reliqua generis ejuſ-

dem,

dem ; ſed multo etiam magis flagitium, ſcelus, ignauia, effrenatæ libidines, & reliquæ animorum labes, quæ vitam miſeram & ærumnoſam efficiunt. Similiter etiam bona, non tam in abundantia pecuniæ, aut in valetudinis firmitate & integritate, & in rebus ejusmodi, quæ vel in corpore ſitæ ſunt, vel ad corporis cultum & oblectationem conferuntur, quam in animi decore atque dignitate, & in virtutis conſtantia, & grauitate conſiſtunt. Regis igitur officium eſt, non ſolum commodis patriæ atque ſaluti conſulere, & hoſtium impetum a finibus regni magna belli contentione reprimere ; ſed multo etiam magis reſecare libidines, coercere petulantiam, iniquitatis & injuriæ fibras euellere, vniuerſamque rempublicam honeſtatis ornamentis afficere, virtutumque omnium præſidiis firmare. Aliter enim neque reſpublica beata eſſe, neque Rex officio ſuo ſatisfacere vllo modo poterit. Hoc fundamento poſito, non erit difficile conſiderare, quam multis difficultatibus implicatum ſit Regis officium & munus. Si enim cuilibet homini, bene a natura informato, & ingenuis diſciplinis erudito, non facile ne-

go-

gotium eſt cupiditatem ratione comprimere, virtutisque præſidia & ornamenta comparare; quantum tamdem munus erit illius, cui hoc commiſſum eſt, vt non ſe tantum ab omni cupiditate flagitioſa contineat, & virtutis amplitudine inter omnes excellat; ſed vt omnem rempublicam ab omni turpitudinis contagione tutam & incolumem præſtet, & omnibus virtutibus honeſtam efficiat? Summa igitur ſapientia, ſumma prudentia, ſumma totius animi alacritate, & vigilantia, invictoque virtutis & conſtantiæ robore opus eſt, ad tantum munus feliciter obeundum. Sic igitur de pueri Regis inſtitutione cogitate, quaſi de illo, in cujus conſilio, virtute, diligentia, probitate, poſtquam is ad maturam ætatem peruenerit, omnis reipublicæ vita, ſalus, & dignitas, omnisque beati ſtatus ratio collocanda ſit; vt intelligatis, qualibus opinionibus ſit jam a primis annis imbuendus, & qualibus deinde moribus atque diſciplinis inſtituendus, vt poſſit tantum onus ſubire atque ſuſtinere.

Neque ſolum animi, ſed corporis etiam, ratio habenda eſt. Corpus enim imbecillum animi virtutem plerumque debilitat, & a rebus

bus acriter & animosę gerendis abducit. Vtrumque igitur curandum est, vt & corpus sit valetudine firmum, & animus recte moribus & vita constitutus. Sanitatem atque vires efficit in corpore victus moderatio, & exercitatio; virtutes autem excitat in animo Philosophiæ studium; quo nihil vtilius ad Reges erudiendos & cohonestandos cogitari facile potest. Est igitur cursu, palestra, telorum jaculatione, & ludicra inter æquales armorum contentione diligenter exercendus; vt non modo corpus illius robustum fiat; verum etiam animus alacrior, & ad res strenue gerendas promptior euadat. Vt enim corpus infirmum animi industriam frangit; ita bene valens atque robustum animum reddit alacrem, & omni rerum discrimine confidentem. Ingenium vero est literis admodum diligenter excolendum, artiumque maximarum disciplinis acuendum, vt sapientiam regio muneri maxime necessariam eo studio consequatur. Hæc enim studia pudorem, & modestiam ingenerant, animum cupiditatę dignitatis incendunt, & ad rempublicam salutaribus institutis temperandam erudiunt.

Illud tamen in primis summo studio providen-

uidendum eſt omnibus, qui Regis inſtituendi curam ſuſcipiunt, vt animum illius a primis ſtatim annis ſummo ſtudio religionis imbuant; ſine qua nullum ſtudium veræ dignitatis extare poteſt. Omnes enim virtutes a Deo manant, illiusque beneficio & numine continentur. Numen autem illius eſt pietate atque religione placandum. Itaque tribus his ſtudiis, quantum puerilis ætas ferre poteſt, Regem Sebaſtianum inſtitui cupio, nempe palæſtra, & literis, & religione. Si enim corpus exercitatione firmauerit, & animum artibus præclaris excoluerit, omniaque vitæ conſilia ad religionem direxerit; augurari poterimus, fore tamdem, vt hoſtes illius congreſſum in armis exhorrent; ciues autem illum miro amore diligant; Deus vero (quod omnium bonorum caput eſt) eum præſidio ſuo fulciat, atque præſenti numine tueatur.

Hæc quidem ego non eo animo perſtrinxi, vt longioris ſermonis materiam præberem: imo ſi ſuſpicatus fuiſſem id fore, quod euenit, fortaſſe tacuiſſem; neque tanto cum periculo ſapientiæ famam mihi colligendam exiſtimaſſem. Nam primum quidem Tauora ridens me amice monuit, vt inuidiam

diam vitarem. Se namque vereri, ſi ſermo hic meus in vulgus emanaret, ne in me impetus omnium fieret. Philoſophiam namque ab omnibus exiſtimari nobilitate prorſus indignam; &, ne illius contagio Regibus aliqua ex parte noceret, in vltimas terras ablegandam. De corporis quidem exercitatione, atque de religionis ſtudio, ſe mihi libenter aſſentiri, Regem ſine illis non poſſe in officio ſuo ſatis commode verſari. Nec enim, inquit, animus acer atque vehemens eſſe poteſt corpori molli & effeminato deuinctus; neque ſine ope diuina quiſquam tantum pondus vlla ratione ſuſtinebit. Quod vero ad Philoſophiam attinet, valde metuo, ne in te multi ſatis petulanter inuehantur; quod velis hoc ſtudio Principis animum a virtute & induſtria ad languorem atque deſidiam auocare. Exponam igitur tibi, non meam quidem ſententiam, ea namque fortaſſe a tua non valde diſcrepat; ſed multorum opinionem, qui non Philoſopiam modo, ſed ita omnes litetas oderunt, vt eas ab omni republica, præcipue vero ab aula regia, vt malum auſpicium deteſtentur. Non mediocrem enim ab illis peſtem atque perniciem Regibus

bus comparari censent. Dicam igitur quæ multi dictitant, & quæ contra Philosophiam ab acutioribus etiam disputari possunt, vt cum ea infirmaueris atque sustuleris, armis tamdem instructus tuis queam illis resistere, qui magno quodam odio & impetu in Philosophiam, & in omnes præclaras artes inuadunt.

Primum quidem igitur hoc negare non possumus, eos homines, qui sapientiæ student, lucem fugere, celebritatem vitare, otium modis omnibus amplexari; & sic tamdem torpore desidiaque languescere, vt neque prompti, nec experientes esse queant; sed sint semper ad omnia negotia, siue publica, siue domestica, prorsus inutiles. Otium enim illos corrumpit. Vt enim ferrum vsu & exercitatione splendescit; diuturno autem situ squalet, & rubigine paulatim exeditur atque conficitur: similiter humana mens officiis viro dignis acuitur; otio autem isto, quod homines Philosophiæ studiosi consectantur, hebescit, & quasi squalore obducto corrumpitur. Pugnant enim hæc inter se, nec in vno homine simul habitare possunt, otium videlicet, atque negotium. Et otium

quidem

quidem animis, neque maximis, neque maximarum rerum cupidis, videtur accommodatum; negotium vero animum acrem & vigilantem, & ſtudio dignitatis incenſum requirit. Otium deinde homines etiam natura induſtrios & vehementes indies mollit, & inertes atque deſidioſos efficit; negotium vero hominem natura deſidioſum de ſomno ſuſcitat, & ad res ſtrenue gerendas impellit. Cum Rex igitur ad tanta negotia, ſingulis diebus tranſigenda, & ad tam multa pericula, quæ ſemper impendent, propulſanda natus ſit; quid minus conuenit, quam pati mentem illius otio eneruari? At Philoſophia ſine ſummo otio conſtare non poteſt? Reliquum igitur eſt, vt ea a Regibus attingi non debeat. An non ſatis nos admonet quorumdam Philoſophorum ſtupor & ignauia, quanta vitæ peſtis futura ſit, ſi ſtudium hoc animum Regis occupauerit? Quoties enim domo pedem efferunt, ita propter inſolentiam hominum atque lucis ingrediuntur, vt ne veſtigium quidem firme ponere, aut, quo tendunt, ſatis explorare queant. Cum autem in multitudinem incidunt, adeo titubant, & hæſitant, & notos perinde atque ignotos prætereunt, vt

ſatis

ſatis appareat, eos neque mores hominum, neque vitæ conſuetudinem, neque vrbis, in qua ſunt nati & educati, regiones, neque poſtremo viam, quæ fert in forum, noſſe. Neque facile eſt aliam cauſam hujus ſtuporis aſſignare, niſi literas, in quas ſe penitus abdiderunt; quo enim magis ſeſe ad illas applicant, eo magis ab omni humanitatis ſenſu deſeruntur. Thales, aut quis alius, (non enim recte memini, neque ſane multum refert ſcire, quod illi nomen fuerit) is igitur, cum inambulans cælum ſuſpiceret, in puteum incidit; tum ſeruula ridens, ait: egregium hominis ſapientis acumen, dum cæli plagas intueri conatur, puteum ob oculos poſitum non videt? Lepide atque feſtiue dictum, & quod in omnes homines iſtis artibus deditos egregie quadrat. Dum enim ſummo ſtudio res ab humana cognitione remotiſſimas perueſtigant, nec ea quidem, quæ verſantur in communi vita, cernunt, neque pericula, quæ ſunt intenta rebus ſuis, aſpiciunt.

Quid igitur abſurdius, quam, cum nobis opus ſit Rege acutiſſimo, acerrimisque ſenſibus inſtructiſſimo, Regem artibus illis inſtitui, quæ ſenſus omnes eripiunt? Cujus

quidem

quidem rei nullum teſtimonium grauius eſſe poteſt eo, quod a Philoſophis ipſis perhibetur. Exponam enim vobis quod ab omnibus Philoſophiæ deditis accepi. Dicunt igitur hominis Philoſophi vitam eſſe vitæ communi valde contrariam. Nec enim (vt aiunt) voluptates exquirit ; neque dolores extimeſcit ; nec honores ambit; neque gloriam deſiderat ; nec odio, aut amore, aut alio denique ejusmodi ſenſu commouetur. In eo enim ſtatuunt eſſe poſitum hominis ſapientis officium, vt animum, quoad fieri poterit, a corporis conjunctione diuellat, humanosque ſenſus repudiet ; vt ita tamdem libere & ſolute res cæleſtes atque diuinas inſpiciat. Quamdiu enim animus eſt nimis alligatus corpori, negant fas eſſe verum cernere ; ſed rerum tantum vmbras, & inanes imagines conſectari. Cum igitur ſenſus aſpernentur, & eos, qui ſenſus conſulunt, arbitrentur in ſumma veritatis ignoratione verſari, omnis eorum ſententia illi judicio, quod oritur a ſenſibus, aduerſatur. Inde fit, vt quemadmodum nec opes, nec honores, neque vitæ cultum, neque bonam valetudinem, nec vllam denique voluptatem in veris bonis numerant ; ita ne-

que

que inopiam, nec obſcuritatem, nec aduerſam valetudinem, neque dolorem in malis. Hoc igitur ex eorum decretis efficitur, opus eſſe illi, qui ſapientiæ ſtudet, ut omnibus ſenſibus orbetur; vt ſic tamdem ad ſapientiam ſine cunctatione perueniat: ſic autem fiet, vt qui valde ſenſu communi caret, valde ſapiens ſit; & cujus vita proxime ad conditionem mortis accedit, is demum beatæ vitæ compos exiſtat.

Sit igitur ita ſane; demus hoc illis eſſe ſtupore iſto ad ſapientiam præclare munitam viam, & eum, qui nullam dulcedinem vitæ ſit expertus, vita beata frui; qualis tamdem erit iſta ſapientia? Aut quod adjumentum rebus communibus importabit? Num in ſcelus ſeuere vindicabit, qui neſcit iraſci? Num hominis afflicti miſeriam ſubleuabit, qui miſericordia flecti nequit? Num hoſtis ferociam armis atque virtute comprimet, qui belli pericula pro nihilo habenda putat? Quid enim illum excitabit, vt bellum animo acri & vehementi ſuſcipiat? Num laudis atque dignitatis ſtudium? At in eo valde ſe jactat, quod popularem famam, & nominis celebritatem deſpiciat? An, ne opibus ſpolietur

tur, acerrime decertabit? At omnes opes in animi grauitate & conſtantia ſitas eſſe decernit; & eamdem conſtantiam tum vel maxime ſé retenturum confidit, cum fuerit omnibus fortunis exſpoliatus. Non, inquies, ſua cauſa laborabit, ſed vt ab illis, qui in illius tutela ſunt, peſtem auertat. Quam peſtem narras? Eam ne, quam ille ne tantulum quidem curandam arbitratur; nempe inopiam, dedecus, & ſeruitutem, & patriæ totius interitum? Reſtat igitur, vt ſapiens ille, quamuis omnes cæli regiones mente definiat, & ſiderum omnium curſus cognitione comprehendat, omnesque naturæ obſcuritates perſcrutetur & inſpiciat; nulla tamen ratione poſſit lucem aliquam ciuibus ſuis afferre. Tantum vero abeſt, vt Philoſophia Regibus vtilitatem afferat; vt potius videatur omnes regni opes euerſura, ſi Reges ſeſe ad ſtudium illius adjunxerint. Nec enim ſolum inutilis eſt, ſed neſcio quomodo illius ſtudioſos irretitos detinet, ne queant vlla ratione rei ſuæ familiari conſulere. Vt enim quiſquam maxime proficit in literis, & in Philoſophiæ diſciplinis; ita difficillime ab earum ſtudio, & commentatione diuellitur. Sic igitur euenire

necesse est, si reipublicæ Princeps se literis, & isti eruditioni dediderit; vt vel exiguum fructum ex illis ferat, vel magnum detrimentum ciuibus suis inferat. Si enim parum temporis in illis posuerit, non magnum sane fructum ex illis colliget: si vero multum temporis in eo studio consumpserit, rempublicam curare non poterit. Sic enim erit affixus libris, vt nec hominum querimonias quotidianas exaudiat; neque potentium injuriis obsistat; neque supplicibus opem ferat vllam; neque legum sanctiones obseruare cogat; neque juuentutem in armis contineat; neque hostium ferocitatem acri belli contentione retundet; neque denique munus vllum boni Regis & Principis administret. Nam cum omnes mortales officia vitæ magna ex parte voluptate metiantur, & in ea quisque studia maxime propensus sit, ex quibus maximam voluptatem capit; tum id in Regibus multo magis apparet. Nec enim quidquam mediocriter appetunt, &, quidquid volunt, valde volunt. Si igitur literis oblectari cœperint, quis eos ab illarum studiis abducet? Quocirca statim a principio cauendum est, ne capiantur ea voluptate, quæ illos abstra-

hat

hat a cupiditate alterius voluptatis, quae maxime Regem decet. Quaenam tamdem ea est, inquis? Ea videlicet, quae ex laude, & celebritate, & fama percipitur. Quod si ex literis etiam dignitatem petendam existimauerint, periculum est, ne in illis ita defigant animum, vt alio traduci non possint. Fieri enim nequit, vt mens humana multis simul muneribus intenta sit. Cum enim vis illius sit exiguis terminis definita, fieri necesse est, vt quo se vehementius ad studium vnius applicat, eo magis de studio alterius remittat. Si igitur Rex animum ad studia literarum libenter & studiose contulerit; valde metuendum est, ne segnis ad imperandum sit, & rempublicam valde negligenter administret. Hoc quidem in primis optandum est, ne Rex alia voluptate teneatur, nisi ea tantum, quae tota est in fructu nominis immortalis, & verissimae gloriae constituta. Quod si aliquando (vt est hominum natura ad remissionem animi, & corporis suauitatem procliuis) aliis sese voluptatibus dediderit, videte quantum periculum ex literarum studio Regibus impendere putent homines. Tolerabilius arbitrantur multi, vt in adole-

ſcentia Rex eas voluptates appetat, quæ ſacietate abjiciuntur, & rationis judicio contemnuntur, & gloriæ ſtudio repelluntur; quam eas, a quibus propter, neſcio quem, ſplendorem, & honeſtum oblectamentum, ſit abduci & auerti difficillimum.

Itaque facilius ferendum exiſtimant, Principem in ea ætate, quæ eſt naturæ blandimentis obnoxia, libidinis vſitata labe contaminari, quam literis diligenter incumbere: illud enim flagitioſæ voluptatis dedecus, & admiſſæ turpitudinis offenſio, facile poteſt claram indolem ad odium turpitudinis ipſius adducere, & ad honeſtatem & officium reuocare: at voluptas, quæ percipitur ex diſciplinis, neque faſtidio affinis eſt, nec ætate contemnitur, neque gloriæ ſtudio repudiatur; imo ſpecie quadam gloriæ, quam oſtentat, homines magno ingenio præditos ſempiternis ſibi vinculis aſtringit. Euenit igitur, vt, qui his ſtudiis oblectatur, nihil aliud agat, nihil velit, nihil amet, nihil cupiat; eoque tantum cogitationes ſuas conferat, vt ſummum gradum eruditionis obtineat. Homines igitur fugiet, domi ſe quaſi carcere & tenebris incluſum continebit, omnem ætatem in otio conſumet,

&

& languore desidiaque paulatim intabescet. Si igitur Rex in studia istarum disciplinarum incubuerit, habebit tunc misera respublica Principem philosophum, hoc est, hominem torpore languidum, otio fractum & debilitatum, fori atque lucis insolentem, & quasi quodam veterno vehementer oppressum. Vt autem in patrisfamilias negligentis atque dissoluti domo cernimus alios seruos ludere, alios ebrios jacere, alios tumultum commouere, & inter se rixari, & interim omnem rem familiarem dissipari & auerti, & in nequitia consumi; sic in toto Regno, simul atque Rex otium fuerit amplexus, necesse continuo erit alios in omni libidine impune volutari, alios turbas atque dissidia concitare, innocentium fortunas diripi, opes regias paulatim consumi atque funditus exhauriri. Otii enim comites sunt languor, inertia, lentitudo, timiditas, ignauia; quæ vitia si in animo Regis insederint, nihil aliud restat, quam vt occupet animos omnium summa rerum desperatio, & appropinquet communis salutis exitium.

Cernitis jam animo, quantum malum, & quam dira calamitas vniuersæ reipublicæ

ex

ex nimio otio rectoris impendeat? At istius sapientiæ studium sine summo otio constare non potest. Accedet etiam ille stupor, aut immanitas, cujus fecimus ante mentionem. Studia enim ista plerumque sensibus hominem spoliant, & cogitationem a magnitudine cladis abducunt. Memoriæ proditum est, cum M. Marcellus caperet Syracusas, vnum fuisse ciuem, Archimedem nomine, summum Mathematicum, quem nec horrisonus armorum strepitus, nec acrium militum furor, neque fœda suorum ciuium cædes, neque mulierum plangor & ejulatus, nec omnium clamores in cælum sublati potuerint ad aliquem sensum publicæ calamitatis & exitii perducere. Adeo namque erat formis, quas forte tunc radio in terra describebat, intentus, vt, priusquam ciuitatem captam esse sentiret, fuerit a milite, qui in illum inciderat, interfectus. Hinc satis apparet, quantam vim habeant istæ disciplinæ ad sensus opprimendos, & mentem stupore defigendam. Fingamus igitur animo Regem, qui non solum Mathematicus sit, vt Archimedes, verum etiam Physicus, & si placet etiam Theologus. Si aliquis ergo Rex esset his omnibus

stu-

ſtudiis addictus, quis non videt, quanta ex ea tam multiplici doctrina reipublicæ calamitas immineret? Quamuis enim reſpublica rueret, id certe neque ſentiret, neque animaduerteret; nec ad ſe pertinere putaret; nec enim eſſet quidquam, quod illum a tantarum rerum ſuauiſſima conſideratione remouere poſſet. Si igitur, vt ſalui ſimus, opus eſt nobis ſumma Regis induſtria, celeritate, vigilantia, ſenſibus acutiſſimis, & in omnes regni partes intentis; quomodo non erit indignum, & abſurdum Regem illis artibus infici, quæ deſidiam ingenerant, & ſenſibus omnino priuant? Deinde, non venit vobis in mentem, quanta futura ſit, ſi hoc vſu aliquando venerit, vitæ communis offenſio? Sunt enim omnes, qui reliquos homines antecedunt ſapientia, vulgo ſuſpecti & inuiſi; exiſtimant enim plerique, ſeſe ab iis, qui ſapientiæ opinione præcellunt, irrideri; ſimplicitatemque ſuam illorum cauillationibus nimis objectam eſſe moleſtiſſime ferunt; neque audent cum illis contrahere, nempe a quibus inſidias ſibi fieri ſuſpicantur. Regis autem ſtatum eſſe oportet ſuorum fide, & beneuolentia, non abſurdæ & inuiſæ eruditionis oſten-

ostentatione munitum. Vt enim linguæ communio, vitæ cnnsentio, morum similitudo conjungit animos; ita sermonis ignoti sonus, dispar vitæ cultus, moresque dissimiles omnem conjunctionem animorum dirimunt. Quare fieri non potest, vt sit eis, qui sibi sapientiam arrogant, aliqua cum reliquis hominibus fidelis atque firma conuentio. Illi namque sapientes genere orationis vtuntur, acuto illo quidem, nobis tamen incognito; ad animosque nostros minime permanante; nos vero vulgare & vsitatum genus orationis sequimur, & receptis opinionibus accommodatum. Deinde illorum sententia a communi hominum more & consuetudine vehementer abhorret; nos contra ab illis vt stulti & insani contemnimur, & perpetuo disputationum conuitio laceramur. Illi vt plurimum vitam horridam & incultam agunt, & cum illorum supercilio mirifice congruentem; nos autem splendidæ vitæ cultu & elegantia delectamur. Cum igitur communis hominum vita cum illorum vita pugnet, & lingua linguæ dissimilis sit, & opiniones opinionibus aduersentur; efficitur plane, nullam posse nos cum illis firmam socie-

tatem

tatem inire, & ſtabilem amoris conſenſionem conſeruare. Nos enim (vt nihil aliud dicam) homines ſumus; illi jam pridem homines eſſe deſierunt. Idcirco fit, vt nec illos aliquis noſtrorum malorum ſenſus attingat; neque nos valde illorum ſapientiam amemus. Cum igitur iſta ſapientia magis multitudinem offendat, quam voluntates alliciat, omnemque Regis ſtudium in ſuorum beneuolentia concilianda ponendum ſit; quid minus conuenit, quam Reges illius ſapientiæ diſciplinis inſtitui, quibus a ſe ſuorum voluntates abalienent, & ſuſpicioſas atque parum fideles efficiant? Quid enim, quæſo, populos in imperio alienigenæ Regis offendit? Quoties enim accidit, vt in aliqua regione vel hæreditario jure, vel matrimonio, vel quauis alia ratione, Princeps aliquis ex exteris gentibus ad regnandum vocetur; id populi ſibi pernicioſum fore ſuſpicantur. Quid igitur eos in eam opinionem adducit, vt exiſtiment ſecum peſſime agi, (quamuis id non ſemper eueniat) cum externi Principis imperium ſubire compelluntur? Diſſimilis cultus, diſſona vox, inuſitatæ orationis ſtridor horrorem quemdam imperitis incutiens. Sic

enim

enim natura fert, vt quilibet non modo vſitato patriæ cultu & veſtitu, ſed etiam natiuo ſermone, aut ſaltem ſibi comperto & cognito delectetur; externo autem & aduentitio non mediocriter offendatur. Neſcio enim quomodo ſonus ille ſermonis nobis ignoti injucundus ad aures noſtras accedit; & vocis illius genus vaſtum, (vt videtur) & abſonum, denſi cujusdam ſpiritus abſurditate, ſenſum audiendi vulnerat. Inde adeo fit, vt vix ſit vlla natio, quantumuis agreſtis & barbara, quæ non ſibi tam in veſtitu, quam in oratione valde placeat, & reliquas nationes vt barbaras & incultas aſpernetur. Quamuis igitur externus ille Princeps ſit in omni genere virtutis excellens, non facile poterit ſubditorum voluntates allicere, niſi corporis cultum & ornamentum mutet; & orationem etiam gentis illius, in quam eſt imperium aſſecutus, aſſueſcat imitari, ne ſemper alienus exiſtimetur. Si igitur tantum valet ad animos conjungendos idem cultus, & eadem loquendi conſuetudo; quid tamdem ſimiles mores & inſtituta perficient? Et ſi tantum momenti eſt in leuiſſimarum rerum diſſimilitudine ad animos alienandos, quid erit de

rerum

rerum earum, quæ vitam omnem continet; varietate & dissimilitudine judicandum? At Philosophi non modo lingua loquuntur aliena; nemo enim eos intelligit, nisi qui est eadem disciplina penitus imbutus; neque solum alieno & obsoleto cultu vestiuntur, sed etiam sensu, sententia, moribus, institutis, totiusque disciplinæ decretis vitæ communi repugnant; & longe aliter de jure & injuria, de rebus honestis & turpibus, de bonis denique & malis existimant, quam reliqui homines opinantur. Nihilque verius esse statuunt, quam id, quod est longissime a communi sensu disjunctum.

Ergo si nihil est magis optandum Principi, quam esse carum atque jucundum suis, & benevolentia vitæ similitudine continetur, & dispari vivendi ratione dissoluitur; & si constat nihil esse magis a populi totius moribus alienum, quam Philosophorum vultum, incessum, non modo disciplinam; nihil certe absurdius esse videtur, quam tradi Regem Philosophis erudiendum. Deinde quem fructum ex illis feret, quo tantum damnum compensare queat? Aut enim nimiam (vt diximus) operam in Philosophia ponet, aut

eam

eam leuiter attinget. Si nimiam operam in ea consumpserit, quando rempublicam administrabit? Quomodo enim poterit in illo exiguo tempore, quod ei a studio vacauerit, tantum munus mente, consilio, virtute, industria sustinere? Fieri profecto non potest, vt simul & studio sapientiæ vigilanter incubat, & muneri, quod illi assignatum est, pro dignitate satisfaciat. Quod si tanto Philosophiæ studio tenetur, vt in illo sibi ætatem conterendam statuat, negligat opes regni, rejiciat honestatem, discedat a dignitate, fateaturque se non tantum animi atque mentis habere, vt intelligat omnem jucunditatem, & artium liberalium cognitionem, esse præ Regii decoris amplitudine contemnendam. Si vero Philosophiam leuiter attingere vult, minimum certe ex illa fructum percipiet. Nec enim fuit vnquam, qui mediocrem gradum eruditionis esset sine multo labore consecutus. Quid ergo amentius, quam Regem artibus illis imbui, quarum si valde studiosus fuerit, sit ei Regis officium deserendum; si vero negligenter eas coluerit, minimam ex illis vtilitatem percepturus sit?

Sed dices, det operam his studiis saltem

in

in adolescentia: postquam vero ad rempublicam tractandam accesserit, ea, si placet, omittat: stultum & miserum, adolescentiæ florem in illis artibus conteri, quæ sunt statim obliuione prorsus obliterandæ; omnes enim istæ disciplinæ, si non sunt assidue cultæ, indefesso que studio retentæ, aut saltem ex interuallo reuocatæ, elabuntnr & excidunt. Non ita est, inquies; nec enim vnquam sic elabuntur, vt non aliquæ reliquiæ, ad vitam recte constituendam valde salutares, animis infixæ remaneant. Id quidem credibile non est, vt tenues istius eruditionis reliquiæ non tenuem, sed magnam vtilitatem constituant. Illud igitur doceri sane velim, quæ tanta ex artibus illis vtilitas comparari potest, vt illarum paruæ reliquiæ rempublicam conseruent? Nam si disciplinarum istarum leuiter impressum vestigium tantam vim habet ad totius Regni statum salutari atque firmo præsidio muniendum; necesse profecto est, vt earum Principes sint opibus diuinis egregie culti, summisque virtutibus ornatissimi. Illorum igitur opera facillime poterunt omnes respublicæ, in quibus illi floruerint, rectissime constitui, & omnibus præsidiis & ornamentis

gis odiosum & inuisum, aut magis reipublicæ perniciosum, quam virtutis species assimulata. Cum vero constet, sapientes istos maxima ex parte virtutem ementiri, & ambitione interim, & auaritia, & aliis ejusmodi sceleribus implicari; quamuis aliqui vere & ex animo virtuti studeant, & sint in omni vita moderati; non tanta tamen vtilitas, ex bonorum exemplo percipitur, quantum ex improborum flagitio & improbitate detrimentum. Nam cum maiorem plerumque vim habeat improbitas ad perniciem, quam bonitas ad salutem; tum illi, qui vitia virtutis simulatione contegunt, sunt innumerabiles; qui autem vere virtutem colunt, si cum eorum, qui simulant, multitudine conferantur, sunt paucissimi. Accedit quod cum eruditi hominis occultum & intestinum scelus, sub virtutis ficta specie latens, manifesto deprehenditur; similiter vocantur in suspicionem assimulatæ virtutis reliqui sapientes, qui virtutis studio flagrant. Sic autem fit, vt ex bonorum exemplo tenues admodum fructus excipiantur; ex malorum autem improbitate damna quamplurima rebus communibus afferantur. Sed non laboro quam vere, aut ficte

ſtæ ſeſe in ſtudio virtutis exerceant. Sint omnes per me honeſtatis & continentiæ laude præſtantes, dummodo id, quod nobis vtile futurum eſt, nempe virtutis exemplum, publice conſtituant; quod vero nocere poteſt, aut ſaltem non eſt multum vtilitatis allaturum, illam videlicet admirandam naturæ perueſtigationem, homines a rebus gerendis auocantem, ab hominum cœtu remoueant. Non dico multis in locis religionem eſſe diſputationibus eorum violatam, generoſæ mentis indolem repreſſam, virtutis neruos incifos; id tamen dico, vt nullum ſceleris aut libidinis veſtigium in illorum ſcriptis appareat, & multa, eaque præclara de virtutis amplitudine & grauitate diſputent; non tamen tantum vtilitatis importabunt, virtutem ſummis laudibus exagerando, quantum rebuſpublicis nocebunt, Principes ab adminiſtratione reipublicæ ea diſciplinæ ſuauitate deducendo. Præterea, quod ad virtutem adtinet, ea quæ docere poſſunt in promptu ſunt omnibus; & quamuis non tam ſubtiliter & acute, non minus tamen commode a parentibus, & pædagogis, & a viris prudentibus, qui cum Regibus aſſidui ſunt,

 facil-

facillime tradi possunt. Nec enim indigemus Rege, qui virtutem acute definiat; sed qui virtutis officio strenue fungatur. Reliqua autem, quæ docti homines inculcant, multum quidem obscuritatis & admirationis habent, vtilitatis autem parum. Vt enim nihil sit in omni rerum natura tantis inuolutum difficultatibus, quod non penitus videant; quid poterit ex illa naturæ cognitione ad vsum reipublicæ transferri? Num Princeps quidquam ex eorum disciplina percipiet, quo vel rempublicam commodius gubernet, vel hostibus acrius in bello resistat? Non profecto. Parum ne, inquis, hæc studia pulchra sunt? Sint sane, si velis, etiam pulcherrima & jucundissima, dummodo constet ea nullum adjumentum communibus rebus allatura: imo quo magis jucunda sunt, eo magis metuendum est, ne Princeps, illorum jucunditate perfusus, sibi permissi muneris obliuiscatur.

Quod si hæc vera sunt, quæ contra Philosophos differuntur, eos, censeo, procul amandemus, ne sese in gratiam nostri Regis insinuent. Alibi igitur ludum aperiant; alibi ingenii sui acumen ostentent; alibi doceant; & non vbi tantum periculum eorum operæ conflari

ſtari perſpicimus. Quod quidem illi, ſi non mentiuntur, non admodum indigne patientur. Id enim præ ſe ferunt, & in eo maxime gloriantur, quod cum omnia humana deſpiciant, tum gratias Regum, atque Principum pro nihilo habendas arbitrentur. Si id igitur ita eſt, libenter ex aulicorum hominum turba & colluuione ſemigrabunt, & Regis familiaritatem deſerent; ne quidquam ſit illis impedimento, quo minus omnia cæli ſpatia mente peragrent. Si vero mentiuntur, & ſimulant ſe illas opes contemnere, quarum inſatiabili cupiditate incenſi ſunt, non modo ne doctrina ſua noceant, ſed etiam vt impudentiſſimi mendacii pœnam luant, in oras longinquas exilii cauſa compellendi ſunt. Quoquo igitur modo, ſiue velint, ſiue nolint, a Regis familiaritate diſcedant. Quod ſi fecerint, & ab hominum nobilium turba ſegregati vitam omnem in ſapientiæ ſtudio conſumpſerint, inopia & egeſtate conflictabuntur. Nam cum is, qui vt ſapientiæ vacare poſſit, omnia contemnat, nec agrum colat; neque mercaturam faciat; neque negotium gerat vllum; neque artem teneat vllam, qua ſibi victum comparet; & id tan-

tum vnum curet, vt ſimpliciter & candide philoſophetur; quid aliud ei reſtat, quam vt extrema quadam inopia & egeſtate prematur? Quid igitur ineptius, quam, cum Regis officium ſit opibus ſuis multorum inopiam ſubleuare, & ea de cauſa ſit ei ſumma diligentia laborandum, vt opes ingentes habeat, eas illi artes tradere, quarum doctores inopes & egentes ſunt? An non tamdem id eueniet, vt omnes opes ſuas imminui & diſſipari ſinat, & ſumma interdum inopia diſtringatur.

Ex his, quæ dicta ſunt, colligi certe poteſt, omnes, qui Philoſophiæ operam dant, aut inutiles eſſe, aut valde pernicioſos. Si enim ſine fuco atque fallaciis genus illud vitæ colunt, & Philoſophiæ penitus addicti ſunt; quomodo laborabunt in rebus illis aut parandis, aut augendis atque tuendis, quas minimi faciunt? Si vero ſimulant ſe eas deſpicere, cum tamen earum infinita cupiditate teneantur, quid poterit illis pernicioſius excogitari? Cum enim ad ſummam improbitatem ingenii acumen, & diſciplina non vulgaris adjungitur; tanta vis mali eſt, vt ſuſtineri non poſſit. Quid enim excogitari poteſt malitiæ

præ-

præclaris artibus inſtructa & armata valentius ad rempublicam euertendam? Homo enim nequam & improbus, ſi fuerit diſertus & eruditus, rempublicam dicendo conturbat; & ad quoduis flagitium impellit; & majore quodam artificio ſcelus occultat; & ita vulnus multo grauius imponit, manifeſtum enim ſcelus facile aditu prohibetur; at quod in probitatis ficta ſpecie latet, priuſquam animaduerti poſſit, incautos interimit. Sic igitur fit, vt Philoſophi ſimplices & aperti nemini proſint, & ſibi noceant; malitioſi vero atque fraudulenti reipublicæ plurimum noceant, vt ſibi tantum proſint. Qualis eſt igitur hæc ſapientia, aut ad quem vſum comparanda, quæ quidem eſt vel in bonitate inutilis, vel in improbitate peſtifera? Si enim totius antiquitatis memoriam replicare voluerimus, reperiemus ea mala, quibus maxima Imperia corruerunt, fuiſſe magna ex parte per homines eruditos importata. Pericles enim, qui fuit auctor belli illius, quod Atheniensium Imperium afflixit, Anaxagoræ fuit auditor. Alcibiades patriæ peſtis extitit. Critias ciues ſuos tyrannide vehementer oppreſſit, & vterque eorum operam dedit Socrati.

De-

Demoſtenem ſimiliter accuſabant inimici, quod cauſam funeſti belli ciuibus ſuis attuliſſet, qui quidem Platonis (vt aiunt) diſcipulus fuit. Magnum argumentum eſt, non eſſe reipublicæ ſalutare Principes eruditos habere; quod videmus quantam multis in locis cladem ciuibus ſuis attulerint Principes eruditi. Cum enim homo omni doctrina perpolitus ad ſummos honores obrepit, alterutrum frequenter accidit; vt vel quæſtus & compendii gratia rempublicam in fraudem conjiciat; aut ſapientiæ opinione ſubnixus temere de communibus rebus ſtatuat; & ita patriæ firmamenta conuellat. Nihil enim eſt magis ſummæ temeritati finitimum illa confidentia, quæ fere ſemper eſt cum ſumma eruditione conjuncta.

Quid cum accedit eloquentia? Quis tunc poterit magnitudinem tantæ calamitatis arcere, quanta rebuſpublicis impendet? Facillime namque eloquentes homines, in quamcumque partem volunt, multitudinem imperitam vi, & impetu orationis impellunt, & in exitium, quoties illis lubet, furibunde præcipitant. Quid illud? Num leue argumentum eſt exiſtimandum ad eruditionem hanc a repu-

publica repellendam, quod omnes ferme ciuitates, quæ rerum potitæ ſunt, eo tempore conciderint, quo liberalis eruditio, & Philoſophia, & eloquentia, & omnium artium ejuſmodi diſciplinæ, a paruis initiis excitatæ ad ſummum peruenerant? Reputate, quo tempore Athenienſium ciuitas imperii naufragium fecit: quo Thebæ, Argi, Carthago, Rhodus, aliique quamplurimi imperioſi populi funditus euerſi ſunt: quo Roma libertatem amiſit: eo certe, quo Philoſophia maxime florebat, & ſumma eloquentia dominatum ſibi in republica comparabat. Non igitur immerito cum Carneades, Critolaus, & Diogenes, ſummi Philoſophi, & eloquentiæ laude præſtantes, legati ab Athenienſibus Romam miſſi fuiſſent, Cato eos ſtatim dimittendos & ablegandos cenſuit; ne nouo illo & inſolito doctrinæ politioris genere, & orationis vbertate & elegantia, indolem Romanæ virtutis infringerent. Metuebat enim vir prudentiſſimus, ne juuentus omnem impetum animi ab armis ad eruditionem traduceret; & quanto vehementius ſeſe ad eloquentiæ ſtudium adjungeret, tantumdem bellicæ gloriæ ſtudio, & triumphorum cupidi-

tate

tate detraheret. Quod ſi accidiſſet, non dubitabat fore, vt Imperium Romanum interiret. Sapienter enim judicabat, id, quod armis, non literis quæſitum fuerat, armis, non literis eſſe retinendum. Vt autem externa linquamus, noſtrorum annalium memoriam repetamus, vt videamus quibus artibus olim Regnum Luſitaniæ creuerit. Num literis? Num Philoſophiæ decretis? Num eloquentia? Non certe. Omnes enim tunc erant iſtarum artium rudes & ignari. Quin etiam multi viri nobiles ne legere quidem ſciebant. Attamen illa rudis & inculta juuentus duces non eruditos, ſed magnanimos, animo forti & confidenti ſecuta, in omnibus bellorum tempeſtatibus inuicta permanſit; victricia ſigna in Mauritaniam intulit; multas Solis orientis regiones armis peragrauit, immortaliaque multis in locis virtutis monimenta conſtituit. At his temporibus, quibus multi Luſitani ſunt ita culti diſciplinis, vt ad eorum laudem, qui magnum ex illis nomen & gloriam conſecuti ſunt, aſpirare non dubitent, vix ea, quæ ſunt maiorum virtute parta, retinemus. Vnde plane liquet, agreſtem vitæ cultum, & infantiam,
eſſe

esse virtutis militaris affinem; & munditiam, & elaborati sermonis elegantiam, esse eum ignauia & timiditate conjunctam. Ergo quemadmodum duris, incultis, horridis moribus Imperia comparantur; ita vitæ molli cultu, & immodico literarum studio, Imperii virtute parti opes euertuntur. Quare nescio, quomodo possim eorum sententiæ repugnare, qui censent Principes literis excolendos non esse; sed antiquitatis rudis & impolitæ moribus imbuendos. Aliter enim minime dubitant, quin omnia ruitura sint. Est enim nobis opus impigro & audaci Principe, laboris patientissimo, ad pericula belli fortissimo, qui possit intestinum scelus ferro seueritatis excindere; & hostium immanitatem armis & virtute profligare. At literarum studiis aiunt animos desides & ignauos effici, multumque de vitæ periculo cogitantes.

Vt autem orationi nostræ jam finem imponam, dicam breui, quid mihi in Principe desiderandum esse videatur. Primum quidem opus est, vt sit acer, vehemens, & incitatus; ita vt otium ferre non queat, tantoque studio laudis incensus, vt mortem verissimæ gloriæ causa vltro appetendam arbitretur.

Deinde

Deinde illum clementia & bonitate præditum esse conuenit ; vt suorum sibi benevolentiam conciliet , statumque suum amore multorum atque fidelitate communiat. Deinde is homo sit , qui odio , & amore acriter incitetur ; vt & scelus vlciscatur , & virtutem pro dignitate remunerat. Illum denique (ne latius, quam par est, vagetur oratio) Regem volumus, quem, cum opus ita fuerit, ira commoueat ; cura solicitet ; misericordia flectat ; & a nimia interdum seueritate ad lenitatem traducat ; qui gazam minime compressam domi contineat , sed eam instrumentum benignitatis existimet ; nec ad coaceruandam pecuniam hominum operis abutatur, sed, vt hominum saluti prospicere possit , pecuniam sibi quærendam putet. Qui denique non sibi se, sed patriæ natum, censeat ; omneque imperii decus & ornamentum in virtutis amplitudine collocandum statuat. Hæ virtutes omnes, si literis atque Philosophia comparantur , aut saltem adjuuantur , & augentur ; nihil prius faciendum puto , quam vt Regem Philosophis erudiendum tradamus , atque committamus ; illosque, e quorum videlicet disciplina tota salus reipublicæ pendet , pa-

triæ

triæ parentes appellemus. Si vero (vt multi dicunt) Philoſophiæ ſtudium animos otio corrumpit ; ſi humanitatis ſenſu ſpoliat ; ſi virtutem etiam debilitat, ſi vel ex arrogantia inuidiam colligit, vel ex immanitate in ſe odium concitat ; ſi poſtemo, cum vere & ingenue colitur, inutilis eſt, cum autem oſtentationis & quæſtus gratia ſuſcipitur, perniitioſa ; ita vt merito vel contemptui ſit, vel ſummi ſceleris flagret infamia, nihil certe videtur eſſe Regis inſtitutione magis deteſtandum. Vt igitur omnis legum atque morum nouitas merito ſemper inuiſa fuit, vix enim vnquam ſine pernicie reipublicæ totius inducitur ; ita hæc noua ratio Principis inſtituendi reſpuatur. Aliis igitur doctoribus illum Principem erudiendum tradamus, quem magnum, regioque nomine ſatis dignum videre cupimus ; qui illum non argumentis obtundant, ſed clarorum hominum exemplis incendant, & ad fidem, ad juſtitiam, ad libertatem, ad omnes lenitatis & clementiæ laudes erudiant ; in eoque neruos omnes intendant, vt Regem non modo fortem & ſtrenuum, ſed in omni genere religionis atque pietatis excellentem nobis efficiant. Hæc autem

tem doctrina magis ex Lusitaniæ monimentis, quam ex Philosophorum scriptis & institutis, petenda esse videtur. Nec enim Lusitani Reges literis, quibus se nunquam dediderunt, sed armis atque virtute, quam summo studio coluerunt, victorias innumerabiles adepti sunt; nec Philosophorum argutiis, sed optimis legibus & institutis rempublicam temperarunt; nec eloquentiæ ornamentis, sed factis egregiis, illustrati sunt.

Si igitur volumus, vt Sebastianus noster maiorum suorum similis euadat, opera danda est, vt a primis annis equitare, venari, jaculari condiscat, & assidue se in armis exerceat; vt sit valetudine firmus, & exercitatione robustus, & ad res animose gerendas alacer; ne vnquam laborem vllum honestum fugiat, aut vitæ discrimen adire dignitatis gratia reformidet. Perficiendum enim est, vt dedecus magis, quam mortem & cruciatum exhorreat. Quod vero ad literas attinet, legere & scribere sciat, & aliqua ex parte latinos Poetas, & Romanam historiam attingat; ne omnino rerum earum, quæ sunt omnibus peruulgatæ, rudis existimetur. Illam vero disciplinam summo studio colat,

quæ

justitiam continet, qua vna salus pa- nititur. Teneat igitur patriæ leges, & in- ta ciuilia, eaque sibi perpetuo conser- la putet; nullamque rempublicam con- re posse vllo modo statuat, in qua a le- ι diuinarum, & humanarum æquitate :ditur. Auaritiam odio persequatur; sit : vindex scelerum; turpitudinem igno- ia plectat; dignitatem & honestatem de- ; ornamentis afficiat. Illa tamen ei præ- :a cura sit, vt Deum timeat, & tota ıte in studium pietatis & religionis inci- r. Sit præterea maximus veritatis cultor, atque fraudis inimicus, & omnibus, qui ndaciis innituntur, infensus. Hæ sunt ar- quibus Dei numen placatur; & homi- ı beneuolentia conciliatur; hostes metu ciuntur; vniversaque respublica firmis- o præsidio munitur; & florentem atque tum statum consequitur. Hæc igitur om- qui præstiterit, minime doctorum ho- ıum scriptis indigebit. Hæc quidem mi- in præsentia occurrunt, quæ disputari a ltis possunt, qui censent Philosophiæ stu- m non solum Principibus parum prodes- sed multum etiam obesse. Si hæc igitur

vt omnes amicos meos participes hujus meæ laudis efficiam. Sed expecto quid ad hæc responsurus sis.

Hic, ego cum me ad respondendum pararem, Menesius anteuertit, inquiens.

Non patiar vllo modo, Tauora, te solum eloquentiæ laudem aucupari. Certum est igitur mihi experiri, quid efficere dicendo possim; maxime vero, cum multa, quæ a te dicta sunt, minime mihi probaueris. Primum quidem in eo tibi minime assentior, quod vniuersam Philosophiam vituperas; multa enim (vt te credo nosse) genera Philosophorum sunt. Antiquissimi enim toti erant in naturæ peruestigatione, & in inquirendis rerum principiis occupati; quibus successit Socrates, qui primus (vt aiunt) Philosophiam e cælo auocauit, & ad considerationem rationis atque mentis humanæ traduxit. Hic igitur de recta morum & vitæ constitutione, de familiæ disciplina, de justitiæ sanctitate, de reipublicæ moderatione recte atque sapienter administranda quæsiuit. Omnis igitur illius doctrina minime ad ostentationem ingenii, sed ad beatæ vitæ rationem pertinebat. Ab illo autem fluxerunt multæ Philo-

lo-

losophorum ſectæ, inter ſe plurimum & verbis & ſententia diſſidentes; quæ tamen, quod attinent ad vitæ diſciplinam, bifariam diſtingui atque diſtribui poſſunt. Alteri namque ſenſus eripiebant, & humanitatem hominibus detrahebant, qui non immerito a multis exploſi & ejecti ſunt. Alteri vero ad rectum vſum ipſarum affectionum, quæ ſunt nobis a natura tributæ, diſcipulos ſuos inſtruebant: & illi quidem, vt opinor, Stoici; hi vero partim Academici, partim Peripatetici erant appellati. Erat autem hæc Academicorum, & Peripateticorum diſciplina ſapiens & verecunda, & multis ingenii opibus inſtructa, & ſatis ad humanam vitam accommodata. Non enim erant ii Philoſophi, qui orbarent hominem ſenſibus; ſed, quemadmocum ſenſibus vti conueniret, ſapienter & commode diſſererent. Non extrahebant radicitus opiniones natura inſitas; ſed, in quem finem eſſent omnes affectiones animi referendæ, diſputabant. Nec erant auctores ſtuporis, & immanitatis; ſed clementiæ, & lenitatis, & moderationis, in qua vna omnem vitæ dignitatem & conſtantiam ſitam eſſe ſtatuebant. Nec aliena (vt inquis) lingua vte-

bantur; ſed vulgari & vſitata. Nec neglecto & obſoleto cultu veſtiebantur; ſed eo, quo ciues ſuos ornatos eſſe videbant. Cumque ingenio & diſciplina præcellerent, ſe tamen in oratione & veſtitu ſui temporis moribus accommodabant; & ita ſe in eorum ſenſus inſinuabant, vt facile homines ad ſe amandos allicerent. Non pauci igitur ab ea diſciplina Principes extiterunt, qui & bellicis artibus, & pacis ornamentis ſummam laudem & gloriam conſecuti ſunt. Vt igitur fateor eam Philoſophiam, quæ hominem humanitate ſpoliat, eſſe Principibus indignam; ita cenſeo illam, quæ eſt magiſtra pudoris, & honeſtatis, & ciuilis ſocietatis, & bellicæ etiam virtutis, eſſe Principibus inſtituendis aptiſſimam. Non enim lucem & celebritatem fugit, non famam negligit, non ſolitudinem & tenebras ſequitur; ſed totam ſe dat ad erudiendos homines; & omnes ciues inter ſe legibus, & inſtitutis, & fœdere ſocietatis aſtringit. Illum tamen Neoptolemi valde probo: Philoſophari placet, ſed paucis; nihil eſt enim in omni Principum vita moderatione præſtantius.

Te igitur, cum eas artes enumerares,

qui-

quibus Reges a pueritia ſunt inſtituendi, valde admiratus ſum, quod id omiſeris, in quo tota boni Regis laus collocanda eſt. Quid illud eſt? Inquies. Modus, & temperatio quædam, quæ ſi non fuerit adhibita, nullum ſtudium, quamuis honeſtum & laudabile natura ſit, laudari jure poterit; omne id namque, quod modum tranſit, eſt in vitio ponendum. Recte quidem tu, atque ſapienter metuebas, ne Rex, nimis ſtudio literarum deditus, ita earum voluptate teneretur, vt a libris auelli non poſſet. Quid ſi aliquo alio ſtudio nimis etiam teneatur? Non idem omnino incommodum eueniet? Imo multo grauius, quo magis multa ex illis ſtudiis, quæ recenſuiſti, ſunt ab humanitate disjuncta: hoc enim negare non poſſumus, ſtudia literarum homines etiam natura feros & truces ab agreſti quadam immanitate traducere: vnde id euenire cernimus, vt quo quiſque magis ſe ad bonas literas applicat, eo magis clemens atque benignus euadat. Si igitur ſtudium illud, quod ad omnem humanitatem excolit, cum immoderate ſuſcipitur, vituperandum eſt; quid erit de illo exiſtimandum, quod non ad humanitatem erudit;

ſed potius natura ſua in animis feritatem quamdam ingenerat.

De palæſtra quidem ſileamus ; nam tam indigna regia majeſtate eſt, vt verbis explicari non poſſit. Omne autem, quod majeſtatis & dignitatis non eſt, nullo modo cenſeo in Regum educatione permittendum : niſi tu fortaſſe pulchrum cenſes, Regem ſuorum manibus vexari, & corporis etiam totius nixu premi, & impelli, & contorqueri, atque poſtremo in terram projici. Quod quidem non ſolum indignum eſt ; ſed etiam aſſuefacit quemuis hominem nobilem Regem contemnere, quem proſtrauit, vel ſaltem cum quo ſine verecundia luctatus eſt.

Vis præterea vt Rex equitare, venari, jaculari condiſcat, & ſe frequenter in armis exerceat. Quod corpus Regis his ſtudiis exercendum putas, laudo : quod nullum illis modum præfinis, vitupero. Si enim Rex, vt primum de venatione loquar, ſiluas atque nemora aſſidue peragrauerit, vt beſtias veſtigiis omnibus perſequatur, ſummamque laudem in illarum ſtrage conſtituerit ; eueniet tamdem, vt Regem ferum & agreſtem habeamus, ad omnemque regiam diſciplinam

pror-

prorſus indocilem. Tales enim plerumque euadimus, quales ſunt ii, cum quibus viuïmus; vſque adeo, vt, ſi feras etiam multum ſectati fuerimus, ſit etiam neceſſe mores noſtros paulatim efferari. Si Rex igitur aſſiduus in venatione fuerit, & multum de nemoribus, & luſtris, & de ferarum latibulis, & de canibus atque venabulis cogitauerit, humanitatem tamdem exuet, & pro clementi atque benigno Principe ferum & inhumanum ſe præbebit. Deinde, qui venationibus aſſueſcunt, difficillime ab ea voluptate retrahuntur: cum vero Reges vt plurimum ſint magis voluptatibus ſuis obſequentes, quam reliqui homines; eueniet, ſi fuerint nimis dediti venationibus, vt nemo poſſit illos a ſiluis abſtrahere, vt negotia tranſigant, & regium munus adminiſtrent. Adde poſtremo falſam illam virtutis opinionem, qua ſibi Principes aſſentantur, cum fugientem beſtiam perſequuntur, eamque venabulo conjecto tranſuerberant: nihil enim exiſtimant eſſe ſibi reliquum ad ſummam laudem, eamque virtutis indolem, quæ erat ſtudiis militaribus incitanda, in ingentis apri cæde, aut in magni cerui lethali vulnere conſumunt, &, quaſi

ſi ſit jam ab illis egregiæ virtutis ſignum datum, neque hoſtes, neque bella cogitant, nec vllum ſibi trophæum proponunt, nec ad vllam laudem Imperatoriæ laudis aſpirant.

Quod etiam de ludicra armorum exercitatione dicendum eſt. Princeps enim, qui nimis diu in eo ludo verſatur, præter modum durus & agreſtis efficitur; & præterea, laude glad atoria contentus, optimi Regis laudem minime quærendam exiſtimat. Id igitur in primis Regi præſcribendum eſt, ne nimis ſe vel in venatione, vel in armis exerceat; in omnibuſque rebus modum illum ſeruet, in quo tota virtutis atque laudis præſtantia conſiſtit. Literarum vero ſtudium ita cum corporis exercitatione conjunctum eſſe cupio, vt neque nimium ſtudium literarum ſine corporis exercitatione corpus ipſum frangat, atque debilitet; neque corporis exercitatio ſine literis animum omni humanitate ſpoliet.

In eo vero quod dixiſti, omnem curam eorum, qui Reges inſtituunt, in eo collocandam eſſe; vt eos ſummo ſtudio religionis imbuant, te reprehendere non poſſum; conſtat enim omnes virtutes religionis gremio,

at-

atque ſinu contineri. Sed vide, quid illis reſpondendum exiſtimes, qui ſtatuunt eſſe quemdam religionis etiam modum, ſicut rerum aliarum, quem qui tranſgreditur, periculum eſt (vt aiunt) ne omnia officia conturbet. Vtar autem illorum rationibus. Qui enim nimiam operam in religione procuranda conſumunt, & ſic numen exhorrent, vt nihil agere, nihil moliri, nihil decernere audeant, quomodo poterunt rempublicam adminiſtrare? Partim enim, quia nullum eis tempus a religionis cultu vacat; partim, quia dies atque noctes attoniti Dei metu diſtinentur, nullum neque publicum, neque domeſticum munus obire poſſunt; nec vllam vitæ tranquillæ partem ſuſcipere; nec enim acer in bello; nec in inſidiis explorandis induſtrius; nec in augenda re familiari diligens; nec in gerendo negotio callidus is eſſe poteſt, qui nimis eſt vinculis religionis impeditus; ſemper enim horret, & tremit, & ſi pedem extra numerum mouerit, ne in grauem Dei offenſionem incidat, extimeſcit. Quare nimiam iſtam religionem illis relinquendam eſſe dictitant, qui ſe totos ab hominum turba, & a negotiorum moleſtia remouerunt; vt om-

omni cura soluti liberius possent Deum pro omnium salute venerari. Quorum quidem ego pietatem admiror, non tamen ita, vt ea Reges nostros implicari pulchrum arbitrer. Non enim omnes omnia decent. Quod enim vni generi hominum decus & dignitatem adjungit, alteri insignem labem dedecoris aspergit. Si enim cantor publice clarissima atque suauissima voce cecinerit; aut si gladiator in publico spectaculo strenue decertauerit; aut pictor penicillo, quam volet, formam expresserit; laudem certe quilibet eorum arti suæ consentaneam assequitur: at Rex, si simile quidquam designare voluerit, non mediocri ignominia deformabitur; nec enim fieri potest, vbi muneris alieni dignitatem consequi studet, vt suam retineat: ad hunc autem modum necesse est, vt, quod certum genus hominum religionis sanctissimæ sacris alligatum exornat, multum de Regis honestate diminuat. Videte autem quo nomine laudemus eos, qui religionis gratia cœtus hominum reliquerunt: quod omnes opes, & voluptates aspernati sint; quod omnia humana contempserint; quod ad rerum cælestium cupiditatem exarserint; quod in vita manentes

ex

ex hac tamen vita quodammodo excesserint, vt tota mente in cælo versarentur. Quid igitur? Feretis ne vos Regem, qui lucem hominum atque celebritatem vitet? Qui opes omnes aspernetur? Qui sensus humanos repudiet? Qui neque negotium vllum ita gerat, vt appareat eum animo præsentem esse, neque casus humanos ad se pertinere arbitretur? Nullo modo. Qui enim cunctas opes humanas despiciunt, quo tamdem modo atque ratione res humanas moderabuntur? Et qui homines fugiunt, quo pacto hominibus imperabunt? Quapropter non modo erit hæc nimia religio parum decora Regibus, sed etiam periculosa & infesta. Quoties enim ei religio oblata fuerit, quod sæpenumero illis euenire necesse est, qui valde superstitiosi sunt, hærebit, & titubabit, & implicabitur, nullumque exitum inueniet. Si vero belli motus increpuerit, quo animo se ad bellum comparabit is, qui omnia, propter quæ homines inter se bella gerunt, despicit atque contemnit? Nec enim vt gloriam quærat, quam valde negligit; nec vt vectigalia tueatur, quæ minimi pendit; nec vt injuriam persequatur, in cujus obliuione pietatis

summam ponit, bellum animose suscipiet: neque is erit postremo, qui, cum omnia agi, atque ferri viderit, id admodum moleste patiatur, cum nulla grauis cura animum illius perturbet, qui supera tantum atque diuina spectat, neque est magnopere de commodis hujus vitæ solicitus. In omni igitur negotio, siue ad juris administrationem, siue ad belli gerendi rationem pertineat, ita superstitione conflictatus hærebit, vt nihil expedire possit; sic autem dum injectis animo scrupulis nihil explicat, & recens aliquod negotium negotiis vetustis adjungitur; & aliæ res expediendæ, aliis vel neglectis, vel impeditis, accumulantur; tanta multitudine negotiorum obruitur, vt omnem curam reipublicæ constituendæ desperatione fractus abjiciat. Et reuera quidquid pigritiam Regibus affert, in summis est malis numerandum. Id enim est, quod vires animi frangit; corporis valetudinem atque robur debilitat; majestatem Regis imminuit; veterem discíplinam corrumpit; juuentutem luxuria atque deliciis effeminat; hostes feroces & infestos efficit; omniaque tamdem firmamenta reipublicæ labefactat. Cum vero nimia religio causam hu-

hujus inertiæ atque pigritiæ afferre videatur, minime mirandum eſt, ſi homines, cum Principes ſuos nimia religione teneri & impediri perſpiciunt, id moleſtiſſime ferunt, & de illorum ſuperſtitione aſſidue conqueruntur.

Quid igitur? Inquies: Tu regium eſſe putas religionem negligere? Minime vero. Chriſtianus enim ſum, nullum que tam immane facinus eſſe puto, quod ſit aliqua ex parte cum religionis negligentia comparandum. Illud tamen dico, quemadmodum rerum aliarum, ita & religionis eſſe modum, quem qui tranſgreditur, ſimiliter eſt in vitio, atque ſi nimis timeret, vel nimis auderet, vel nimis amaret, vel odio nimis duceretur, vel ad rem nimis attentus eſſet, vel nimis in re familiari diſſolutus, vel denique (ne omnia perſequar) in aliqua re alia medium illud minime teneret, in quo eſt tota virtutis ratio conſtituta. Placet enim in primis Horatianum illud:

Eſt modus in rebus, ſunt certi denique fines;
Quos vltra citraque nequit conſiſtere rectum.

Vt igitur facinus eſt infandum, religionem ſpernere; ita non leue flagitium Principis eſſe multi judicant, immodica religione diſtineri.

Illi

Illi quidem, quibus hoc vnum munus assignatum est, qui, ne quid aliud facerent, sese ab hominum multitudine segregarunt, eo conatus omnes comparent, vt summo studio res diuinas peragant, totoque animo in religionem incumbant; ita tamen vt modum etiam, quem debent in genere suo conseruare, prudenter adhibeant. At Rex, cui tantum munus impositum est, vt infinita prope negotia in regni procuratione sustineat, cum diei principium fuerit a modicis precibus auspicatus, re diuina per sacerdotem rite peracta, statim se ad res strenue gerendas accingat; intelligatque vitium minime ferendum Principis esse, a negotiis publicis obtentu religionis auocari. Caueat deinde, ne, dum alienum officium exequitur, & suum negligit, vtrumque peruertat. Omnis enim reipublicæ interitus in munerum perturbatione consistit. Dum enim quilibet suum negotium non facit, sed alienum officium atque munus vsurpat, nihil recte, nihil ordinate fieri potest; sed omnia perturbari & commisceri necesse est; & ita tamdem rempublicam fractam atque dilaceratam discordiis extingui. Vt enim sutor artem suam tueri minime poterit, si

si-

ſimul tonſor eſſe velit ; neque rurſus tonſor in arte ſua commode verſari , ſi ſimul calceos facere diſcat ; & ſimiliter in reliquis ejuſmodi artificiis , qui neglecto ſuo alienis operam dat , omnes , quantum in ſe eſt, illas artes , in quibus ſibi elaborandum eſſe putat , euertit ; ita in publicis muneribus , qui plus vno fungi cupit , & plura onera ſubire non dubitat , oneribus ipſis cum magna reipublicæ pernicie ſuccumbit. Itaque peſſime agitur cum republica , in qua miles officium mercatoris vſurpat ; & imperator cum publicanis ſocietatem coit ; & ſcriba exercitum inſtruit ; & denique, ne plura recenſeam , tanta temeritas & inſolentia in republica dominatur , vt quilibet eorum , qui certo muneri præeſt , officio ſuo minime contentus , reliquos magiſtratibus ſuis pellere nititur , vt ipſe ſolus omnes adminiſtret. Multa enim tunc incommoda reipublicæ ſubeunda ſunt. Primum enim natura humana non patitur , vt vnus homo ad multa ſimul natus & aptus ſit. Deinde in eo tantum munere verſari poſſumus , in quo multum operæ & ſtudii conſumpſimus. Deinde vt ſimus ad omnia nati , & in multis artibus diu atque vehementer

exer-

exerciti, quod fieri non poteſt; vt id tamen fieri poſſit, negotiorum multitudine diſtentus animus nullum poterit feliciter expedire, cum in nullo queat tota mente verſari. Multa igitur male gerat opus eſt, qui multa ſimul gerenda ſuſcipit. Ergo cum aliquis multa ſimul onera ſuſtinere vult, ſuum officium non facit, & aliena conturbat, officiorumque omnium rationem & ordinem peruertit. Graues deinde offenſiones excitantur, cum honoribus digni quorumdam impudentia, qui ſibi omnia ſumunt, ab omni reipublicæ adminiſtratione repelluntur. Tum, quod eſt neceſſario conſequens, ciuiles diſcordiæ atque peſtiferæ diſſenſiones oriuntur. Poſtremo chaos illud antiquum a viris olim eruditis excogitatum exiſtet, cum omnia, quæ erant diſtincta locis, deſignata ratione, & modo atque ordine diſtributa, quorumdam hominum auaritia, temeritate, & ambitione inverſa, perturbata, & confuſa fuerint. Ergo, cum tantum malum officiorum confuſio communibus rebus importet, quid fieri poterit amentius, quam Regem, quaſi minimum ſibi negotium datum ſit, alienis negotiis atque muneribus implicari. Quod ſi nego-

gotium aliquod eſt nimis ab officio Regis alienum, id videtur multis eſſe, quod ad religionum curam atque moderationem pertinet. Si igitur Rex nimio ſtudio religionis negotia tractare cœperit, rempublicam pro dignitate tractare non poterit: religionis igitur negotia religioſis hominibus adminiſtranda relinquat; ipſeque munus ſibi commiſſum vigilanter adminiſtret; intelligatque Regis religionem præcipue in hominibus benigne audiendis, in negotiis ſtrenue conficiendis, in bellis fortiter adminiſtrandis, in beneficiis large atque munifice (ſi conſtiterint merita) conferendis, collocanda eſſe. Illa namque ſanctiſſima religio habenda eſt, quæ in proprii cujuslibet muneris & officii perfunctione conſiſtit. Rex igitur, qui officio ſuo egregie functus fuerit, non multum certe hominibus religioni conſecratis de ſanctitate concedet. Secus autem ſi ſe nimium eorum rebus immiſcuerit, & ad eorum inſtituta penitus cognoſcenda mentem & intelligentiam conuerterit, propriam Regis ſanctitatem conſeruare non poterit.

Hæc quidem ſunt, quæ a multis hominibus prudentia & auctoritate præſtantibus diſputari ſolent, qui de immodica Principum no-

nostrorum religione assidue conqueruntur. In eo vero quod dixisti, ad Regis officium pertinere leges & instituta ciuilia nosse, velim intelligere, quæ sit tibi mens & sententia. Num putas reipublicæ Principem esse disciplina Iuris Ciuilis imbuendum, vt quasi quidam leguleus veterator & callidus formulas actionum componat, & cum iis, qui juris prudentes haberi volunt, acute disceptet? Quid est autem, quæso, quod magis dignitatem illius diminuere, aut benignitatem deprauare possit illa scientia? Quam qui profitentur, in rerum minimarum studio versantur; & lites acri contentione persequuntur; & summam disciplinæ suæ laudem in malitia & fraude constituunt. Is enim summus Iurisconsultus habetur, qui facillime potest acumine suo leges ad libidinem suam interpretari. Cum igitur abeant studia in mores, (vt inquit ille) si Rex fuerit eorum disciplinis eruditus, necesse erit, vt illorum argutiis & subtilitate delectetur; vt studia belli, & ornamenta pacis omittat; vt quo jure, quaue injuria lites subditis suis intendat; vt ita in judiciis prauissima ratione dominetur. Regem igitur habebimus animo minuto & angu-

gu-

gusto ; rem suam litibus atque calumniis augentem ; omnem mentem suam in judiciorum fraudes & insidias conferentem ; neque quomodo de hostibus victoriam consequatur, sed qua ratione ciues bonis euertat, callide & argute cogitantem. Nihil igitur minus conuenit, quam Regem istis artibus infici, quæ vel regium illius animum ab amplissimarum rerum cogitatione ad minimarum studium traducant, vel naturam illius simplicem atque benignam, malitiosam, & sordibus auaritiæ contaminatam reddant. Quare, si fieri potest, istis Iureconsultis aditum ad Regem præcludamus, ne illius bonitatem aliqua contagione insitæ prauitatis inficiant. Nec enim pertinet ad Regis officium jus dicere, sed eos judices dare, qui vere & incorrupte judicent ; nec ingenii acumen in explicatione dubii & controuersi juris ostentare ; sed in eos, qui leges a vero sensu detorquent, animaduertere : quod quidem non tam juris disciplina, quam recto mentis judicio ; & diligenti rerum examine confici potest. Quidquid enim simplex & rectum est, & diuino & humano jure sancitum, facile in mente cujusuis hominis be-

nigni atque prudentis insidet ; quod autem est callidum & fraudulentum natura respuitur , neque potest vllo modo stabilem sedem in sensu bonæ mentis habere. Quod si tamen existimatis non ita commode posse Regem in improbos vindicare, nisi fuerit aliquo modo & ratione disciplina juris ciuilis institutus, non valde repugnabo ; dummodo illa moderatio conseruetur, quam in omnibus studiis Regibus maxime retinendam censeo ; in hac arte præsertim , in qua plerumque cernimus, nimium illius studium esse pestiferum. Qui enim mediocriter eruditi sunt , non tantum habent artificii, vt legum simplicitatem varie flectant , & huc & illuc ad libidinem suam contorqueant. At qui magnos in hac disciplina progressus habent, hoc sunt artificio summo consecuti, vt, quidquid velint, legibus omnibus decretum esse disputent ; &, in quamcumque partem se conferunt, pro se jura omnia facere defendant.

Vnde colligitur nimium juris ciuilis studium esse fallax, & litigiosum , & infestum, & ipsius juris & æquabilitatis inimicum. Et reuera juris & æquitatis ratio sic est commu-

munibus ſenſibus inſixa, vt nemo ſit, (dummodo aliquid valeat ingenio, & mentem cupiditate cæcatam non habeat) qui non mediocri diſciplina adjutus facillime poſſit, quid juſtum & æquum ſit; mente & cogitatione percipere. Qui igitur totam ætatem in juris ſtudio conterunt, non tantam operam in eo poſuiſſent, ſi bonum & æquum tantum in juris ciuilis explicatione ſpectarent, quod quidem in promptu eſt; & facile cognitione comprehenditur; ſed id agunt & moliuntur, vt rebus clariſſimis tenebras offundant, vt ipſi in maiore honore ſint, ſi viſi fuerint in arte difficillima verſari: & facilius poſſint oſtentatione diſciplinæ ſubnixi hominibus imperitis illudere, & ad emolumentum & quæſtum omnia jura reuocare. Itaque ea, quæ poſita, & firme conſtituta erant, cum lubet, reuellunt; quæ vero erant ſublata, reponunt; quæ contexuerant, retexunt; & vim rebus optime cogitatis & ſancitis intendunt, inuertunt, & immutant, fraudes & inſidias concinnant, atque nimia plerumque ſubtilitate perficiunt, vt quod juſtum & pium eſt, injuſtum & nefarium eſſe videatur; &, quod nefarium & impium eſt, debitum & pium oſ-

 ſi-

ficium existimetur. Vnde concludi potest, quidquid est in studio juris ciuilis acutum, & subtile nimis, variisque difficultatibus implicitum, esse fraudulentum, & perniciosum, & ad hominum vitam peruertendam improborum acumine comparatum: & ea de causa a Regum disciplina & institutione maxime detestandum. Illa autem mediocris juris cognitio, quæ Regibus vtilis est, facile ex negotiorum incidentium multitudine, & ex doctorum hominum vsu atque sermocinatione comparatur. Non est igitur opus, vt Rex disciplinam istam ex libris hauriat, sed eorum mentem, qui in illa sunt cum laude versati, diligenter inquirat; eamque sententiam magis comprobet, quæ non tam subtilis est, quam æquitate nixa, & legi sempiternæ, quam animis incisam gerimus, accommodata; nec enim Regis officium est, judiciis præesse, sed judicibus, qui leges venales habent, pœnas, quas merentur, imponere: quod quidem non magnam juris cognitionem, sed magnum animum, & vigilantem, & studio publicæ vtilitatis incensum requirit.

Nec illud quidem prætereundum esse videtur, quod dixisti, Regem esse debere veri-

ritatis obſeruantiſſimum. Fateor equidem facinus eſſe plerumque mentiri, fidem datam fallere, & in conditione atque pacto non manere. Sed incidunt ſæpe tempora, in quibus non poſſis ſtare promiſſis ſine magno reipublicæ detrimento. Tunc igitur Rex aut reipublicæ curam abjiciat opus eſt; aut multa ſubdole atque verſute moliatur. Scitum eſt enim illud Lyſandri dictum, cum illi quidam exprobaret nimiam in gerenda republica calliditatem, diceretque minime conuenire illis, qui eſſent Herculis ſatu procreati, mentiri: imo ſane, inquit ille ridens; nam Hercules ipſe hoc primus excogitauit, vt, quoniam leonis pelle totum corpus tegere non poterat, vulpis pellem aſſueret. Hoc autem ille non modo dixit, ſed etiam præ ſe tulit; neque quidquam genere ſuo indignum exiſtimauit, quod ad augendam rempublicam pertineret. Et profecto tanta eſt caritas patriæ vt omnis etiam interdum turpitudo gratia illius ſubeunda videatur. Quamquam multi Reges id non tam patriæ amore, quam ſuæ dominationis augendæ cauſa faciunt: & tamen mentiendo, non ſolum nullam infamiam ſuſcipiunt; verum etiam ſimul cum vir-

tutis

tutis & induſtriæ fama ingenii atque prudentiæ laudem conſequuntur. Illi vero qui, ne fidem fallant, imperium augere nolunt, vt ſtulti & nimis ſimplices irridentur. Infinitum eſſet ſi vellem recenſere Pricipes, hominum eruditorum monumentis celebratos, qui multo plures nationes dolis & fraudibus, quam aperto marte ſub imperium ſubjunxerunt. Vt enim quiſque eorum maxime ingenium ad malitiam acuebat, & ſine vllo reſpectu ad fidem, id tantum, quod ſibi vtile futurum eſſet, acutiſſime prouidebat; ita maximas opes ſibi cum amplitudine nominis & gloriæ comparabat. Sed quid eſt opus nimis antiqua referre? Repetat animo, qui volet, quot bella noſtra memoria inter Chriſtianos Principes mota ſint, quoties induciæ factæ, aut pacis fœdera ſancita. At quandiu fœdera valuerunt? Tantiſper certe, dum fœderis religionem vtilitatis ratio confirmauit. At vbi primum aliqua ratio vtilitatis, cui pax impedimento fuiſſet, obuerſabatur, omnem repente conjunctionem ſpecies vtilitatis oblata dirimebat. Non loquor de fide Punica, non de Turcarum perfidia, non de Tyrannorum immanitate; quorum imperium eſt fundatum

tum ſcelere, nixum mendacio, fraude atque perjurio ſtabilitum. De Principibus Chriſtianis loquor, & de iis Principibus, quorum nomen haud eſt aliqua impietatis infamia maculatum. Si enim videritis quo jure multi ex illis in alienas vrbes inuaſerint; qua mente fœdera violauerint; quo impetu contra interpoſitam fidem armis in alienas opes inuecti ſint; intelligetis plane Regem omnem fidei religionem vna vtilitate metiri. Et tamen in ore hominum ſunt, & eorum nomen per omnes regiones cum omnium admiratione peruagatur. Quod tamen minime probo, neque mens mea cum multitudinis amentis opinione conſentit. Illud tamen dico, eos Principes, qui, cum reipublicæ ſalus poſtulauerit, fidem datam neglexerint, ſummis eſſe laudibus efferendos. Si enim propriæ vtilitatis ratio facit, vt fides ſine dedecore a Regibus violetur; quid eueniet, cum patriæ ſalus atque dignitas eos ad fidem frangendam impulerit? Quamquam ii, qui ea gratia fidem non ſeruant, vt patriæ ſuæ conſulant, non fidem produnt, ſed inuiolatam conſeruant; magis enim fidem patriæ obligatam habent, quam illis ipſis, cum quibus fœdo-

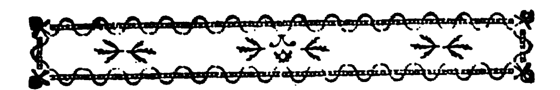
ſœdera percuſſerunt. Is igitur, qui cum patriæ peſte, atque pernicie fidem ſeruandam putat, multo maius in ſe perfidiæ crimen admittit, quam ſi fidem omnibus fœderibus obligatam violaret. Perfidus namque is maxime putandus eſt, qui reipublicæ ſibi commiſſæ ſalutem negligit; negligit porro ſalutem reipublicæ, qui fidem tuetur, cum illam fidei conſtantiam patriæ pernicioſam fore videt. Vt igitur medici, quibus nihil eſt aliud propoſitum, quam ægroti ſalus, ſæpe mentiuntur, vt leuent ægritudine eos, quos ſanare cupiunt; ſic etiam Principes, quibus patriæ ſalus incumbit, mentiri interdum debent, vt patriæ ſaluti proſpiciant. Quemadmodum igitur de religione diximus, ita cenſeo de veritatis atque fidei ſtudio dicendum, eſſe modum illum Principibus in ſtudio veritatis adhibendum, ne, dum fidei gloriam quærunt, nomen prudentiæ atque ſanitatis amittant. Illud igitur *nihil nimis*, quod vitam omnem cotinet, eſt etiam in fidei conſeruatione retinendum; ne videlicet, dum fidem alienis ſeruamus, fidem datam iis, qui in noſtra tutela atque præſidio latent, nefarie violemus.

Vt autem omnia breui comprehendam, ita

ita Regem venationibus oblectari volo, vt non ferus & agrestis euadat; ita armorum studio teneri, vt non proxime ad naturam gladiatoris accedat; ita literis operam dare, vt non otio atque desidia languescat; ita religionem colere, vt superstitione minime confli-ctetur; ita juris ciuilis cognitionem capere, vt a Iurisconsultorum fraudibus vehementer abhorreat; ita fidem conseruare, vt, cum id communis vtilitas flagitauerit, fidem violare non dubitet; & in omni denique vitæ officio illam mediocritatem tenere, in qua quidem omnem regni sapienter administrandi rationem collocandam arbitror. Itaque is meo quidem judicio erit Princeps omni laude cumulatus, qui in omnibus studiis, & cogitationibus suis, & in omnibus officiis, in omnibus denique reipublicæ partibus administrandis, modum & ordinem tuetur, nec vnquam a rationis moderatione recedit. Cum igitur multa Tauora noster de Regis institutione præclara dixerit; id sane sum admiratus illum omisisse, quo omnis regia disciplina continetur.

Hæc cum Menesius perorasset, sum sane conturbatus, quod erat mihi simul &

Tauora refellendus, & Menesii etiam tam diligens & tam accurata oratio disputatione refutanda. Sed cum solis ardor nos jam, vt inde abiremus, admoneret, & Georgius Bethlehemicus vir, & literis, & religione insigni præditus, & mecum amore non mediocri conjunctus, ad prandium vocaret; factum est, vt Tauora atque Menesius in villam Emmanuelis Portugalensis cum Francisco Portugalensi discederent; ego vero in Religiosorum triclinium cum Georgio me conferrem. Ab illis tamen postulaui, vt post meridiem in eumdem locum conueniremus, vt possem refrigerato jam solis ardore liberius ad omnia, quibus in me fuerant inuecti, respondere.

HIERONYMI OSORII
LVSITANI
EPISCOPI SILVENSIS
DE REGIS INSTITVTIONE ET DISCIPLINA.

LIBER SECVNDVS.

EODEM igitur die post meridiem, vt fuerat inter nos constitutum, in eumdem locum venimus, atque, postquam consedimus, ego sic sermonem, ad quem jam paratus veniebam, institui. Non possum satis statuere, an maiorem ex orationis vestræ elegantia voluptatem acceperim; an ex necessitate, quæ mihi imposita est, respondendi, molestiam. Elegantia enim & copia tanta fuit, quantam in hominibus nostris ines-

inesse nunquam suspicari potuissem ; necessitas autem, quæ me premit, ea est, vt nisi vestræ expectationi satisfecero , sit mihi infantiæ dedecus subeundum ; in tali præsertim causa , in qua non sit mihi solum pro mea existimatione demicandum ; sed patrocinium etiam Philosophiæ suscipiendum , ne vllo modo a Regis familiaritate repellatur , & a regni finibus exterminetur. Et quoniam non omnia , quæ dixistis , mihi refutanda puto , multa namque sane prudenter attulistis, quæ multa regiæ virtutis ornamenta continent ; iis tantum , quæ Regiæ amplitudini obstare videntur , repugnare contendam. Sed , vt id commodius fieri possit , principio altius repetito sermonem exordiar.

Primum igitur quærendum est , sit ne aliqua disciplina , qua institui , & informari debeat is , ad quem omnis reipublicæ moderandæ potestas deferenda est ; an nulla omnino sit. Si nullam esse dixeritis , vehementer admirabor. Quid enim magis absurdum est, quam, cum ne faber quidem vllus esse possit, nisi prius multam operam det artifici , qui artificio illo præcellat , existimare , solum Regis officium sine vlla ratione atque di-

sci-

ſciplina conſtare? Num Regis munus eſt ludus quidam, ad quem ſunt Principes ſine vlla doctrina perducendi? An illud potius, quo nullum aut grauius, aut amplius excogitari poteſt? Quid, quod ne in ludo quidem poterit aliquis concinne, & eleganter ſine aliqua diſciplinæ ratione verſari? Nec enim pila ludere, neque choros ducere, neque perſonam agere, neque ludicrum aliquod munus exercere quiſquam venuſte poteſt, niſi id multo ante didicerit, atque meditatus ſit. Ita ne vero? Ludos ſpectare non poſſumus, niſi fiant ab hominibus ludendi artificio peritiſſimis; reipublicæ vero totius tuendæ curam homini totius artis ignaro & imperito committemus? Et eum, qui ſine muſicæ diſciplina pſallere ſtudet, vt hominem inſanum explodendum & ejiciendum cenſemus; eum autem, qui ſine aliqua doctrina id ſibi ſumit, vt populos imperio contineat, & rempublicam ab omni calamitate tutam conſeruet, tolerandum exiſtimabimus? Et cum ne Regi quidem in aula regia inter familiares atque domeſticos diebus feſtis, vt fit, ſaltandi gratia e ſolio ſurgere liceat, niſi ad illud ſaltationis genus multis ante diebus fuerit eruditus;

im-

imperium adminiſtrandum, & vniuerſæ rei-publicæ pondus ſuſtinendum, illi ſine vllo metu permittimus, qui non diu fuerit in hac tanta atque tam difficili arte verſatus? Quid tamdem, quæſo, periculi eſt, ſi Rex ſaltet parum decore? Riſum certe faciet. Recte ſane, id ne accidat, præcauetur; nihil eſt enim in Rege ferendum, ne in ludo quidem, quod non aptum atque decorum ſit. At, ſi rempublicam parum apte atque decenter adminiſtrauerit, hoſtibus quidem riſum mouebit, ſuis vero vniuerſæque reipublicæ perniciem, & interitum cum multis lacrimis importabit. Quid igitur minus conuenit, quam in re ludicra, quam certe ignorare minimo cum periculo licet, cauere diligentiſſime, ne Rex extra numerum pedem moueat; in re autem maxima & ampliſſima, in qua ſine totius reipublicæ periculo peccare non licet, non maximam diligentiam adhibere, ne quid Rex contra præſcriptionem rectæ rationis efficiat? Cum enim omnis ſtultitia periculoſa ſit, tum Regis amentia non vni tantum homini, neque paucis, ſed toto regno periculum extremi dedecoris, & euerſionis intendit. Et quamuis nullum aliud periculum im-

pen-

leret, nisi illud, quod est in imperii con-
ptu atque negligentia constitutum; id
um est, vt totam rempublicam euertat.
la enim respublica, nulla multitudo, ne-
domus quidem vlla, sine imperio con-
e potest. Vbi igitur imperium negligetur,
esse profecto est, vt omnes opes reipu-
æ dilabantur. At sic est in more positum,
quemadmodum in morbo medicis peritis
ntissime paremus, imperiorum autem jus-
ontemnimus; sic in reipublicæ illius mo-
atoris imperio, quem, quid nobis expe-
t, acute perspicere judicamus, libenter ob-
aperemus, Principis autem stulti præcepta
ligamus. Nec enim quidquam minus fe-
dum arbitramur, quam eorum, qui rerum
iuntur, insaniam; metu igitur interdum
cti, non judicio rationis impulsi impera-
conficimus: nihil autem, quod metu atque
ais expressum est, poterit esse diuturnum.
m igitur id euenerit, vt neque Rex, quid
imum factu sit, propter amentiam expli-
e possit; neque subditi id, quod ille decer-
, reipublicæ expedire putent; consequens
, vt imperium illius contemnatur, &
nis respublica perturbetur; nihil est igi-
tur

tur omnibus rebuſpublicis magis infeſtum, quam Regis amentia. Numquam ne legiſtis apud Poetas, quantam inflammationem terris attulerit Phaethon Solis filius, cum a patre impetrauit, vt vice illius vno ſaltem die lucem terris diffunderet? Non igitur ſolum, vt perhibent, omnes terras, & flumina, & fontes flammis exuſſit; ſed ipſe tamdem fulminis incendio conflagrauit. Non autem exiſtimetis fuiſſe hanc fabulam ab hominibus ſummo ingenio & eruditione præditis temere confictam: hoc enim ſignificare voluerunt, rerum omnium interitum fore, cum poteſtas regendi atque moderandi immoderatis hominibus, & hujus tam præclaræ artis ignaris conceſſa fuerit. Qui enim ſe ipſum regere neſcit, quomodo populum vniuerſum reget? Qui nullum modum in vita ſeruat, quo tamdem modo multitudinem continebit? Qui jus atque leges ignorat, quo jure rempublicam vniuerſam deuinciet? Qui denique tenebris oppletus eſt, quo pacto lucem ciuibus ſuis afferet? Reliquum igitur eſt, vt cum in regiam ſedem, tamquam in currum Solis aſcenderit, vt rempublicam vniuerſam regio lumine colluſtret, non ſolum tenebras mini-

me dispellat: sed etiam sibi & Reipublicæ tenebras offundat, & pestem & exitium machinetur. Et quamnam aliam esse causam putatis, cur in tam multis ætatibus tam pauci Reges extiterint, Regis nomine digni; nisi quia difficillimum est, Regem sapientem inuenire? Cum id autem diuinitus alicui nationi concessum fuerit, vt Regem sapientem habeat; & ipse Rex amplissimum ex moderatione sua virtutis, & sapientiæ suæ fructum percipiet, & populus vniuersus omnibus bonis, illius opera atque benignitate circumfluet. Secus autem cum Rex insipiens est, multa temere statuit; multa negligenter atque dissolute gerit; multa furenter administrat; multis in locis vel rempublicam sine causa in extremum discrimen salutis inducit, vel immemor laudis & dignitatis, dum nimis otio consulit, cum interitu dignitatis & otium, & omnes opes amittit. Nec enim tenet vllam rationem vel pacis seruandæ, vel belli gerendi; sed quocumque eum furor impellit, eo se confert, & quorsum ea, quæ molitur & efficit, euasura sunt, minime reformidat.

Sed multa fortasse verba in hac parte confirmanda feci. Nec enim negari potest, esse

disciplinam aliquam, qua futuri Reges instrui debeant, antequam ad rempublicam tractandam accedant. Restat igitur vt videamus, quænam tamdem illa disciplina sit. Eane, quæ in Regum filiis educandis increbuit? Si eam probatis, aliam non requiramus. Vultis igitur inspiciamus a capite, quomodo Regum filii nutriantur, aut quibus disciplinis informentur, vt tamdem ad summam amplitudinem regiæ majestatis aspirent?

Tuo id quidem arbitratu, inquit T.; nec enim tibi præfinimus, quo minus oratio tua libere vagetur.

Recte, inquam, facitis; hæreb t enim oratio, si certis legibus fuerit astricta; repetamus igitur animis, quomodo Principes educentur, vt ex ea educatione, diligenter notata & animaduersa, scientiam, si possumus, institutionis regiæ faciamus. Sed antequam in eam orationem ingrediamur, pauca quædam de hominum natura atque vita communi dicenda sunt.

Omnis homo in vita instituenda aut rationem sequitur, aut cupiditatem. Ratio est naturæ lex animis incisa, a turpitudine & exitio deterrens, honesta atque salutaria præscribens.

Cu-

Cupiditas eſt appetitus vehemens, ratione vacuus, ad flagitium atque perniciem furibunde ſolicitans. Hæc autem cum ſit multiplex, & varia, & ſibi diſſimilis, & infinita; omnes tamen illius motus ad duo capita reuocari poſſunt, quorum vnum eſt ira, alterum autem libido. Ira quidem eſt acris animi vis, ſpecie dedecoris & contumeliæ vehementius ad vindictam concitata. Libido vero eſt cupiditas immoderata corporeæ voluptatis, & earum rerum, quæ ad eam voluptatem conferuntur. In ira igitur non ſolum vlciſcendi libido, verum etiam, quod eſt conſequens, immoderata laudis appetitio continetur. Qui enim contumelia offenditur, neceſſe profecto eſt, vt cupiditate laudis teneatur. Libido autem continet in ſe fraudis, & auaritiæ principium, flagitiorumque omnium ſeminarium. Vtraque autem vis, tam ea quæ ſtudio honoris & dignitatis animum ſolicitat, quam quæ cupiditate voluptatis inflammat, rationi ſubjecta eſt ſecundum naturam; & tamen contra naturam in animo ſæpe dominatur. Rationi enim, quæ natura principatum tenet, hoc munus aſſignatum eſt; vt iram atque libidinem, & omnes motus, qui ex il-

lis oriuntur, in poteſtate contineat. Contra vero cupiditates vehementius incitatæ ſe inferunt, & intrudunt, rationemque ad ſe omnibus modis pellicere contendunt, illique tamdem perſuadent, non poſſe eam officio ſuo fungi, beatæque vitæ ſtatum adipiſci, niſi illis fuerit obſecuta. Hinc colligi poteſt, quod ſit adulationis initium, atque fundamentum. Dum enim hinc honoris ambitio animum ſtimulat, & inde voluptatis effrenata libido eumdem inflammat, & vtraque pars in eo pugnat, vt rationi aduletur, operamque ſuam oſtentat, atque pollicetur ſe effecturam, vt animus affluat bonis omnibus, quæ neceſſaria ſunt ad vitam in ſumma jucunditate traducendam; fit tamdem, vt ratio, dum ancillis nequiſſimis auſcultat, de ſtatu ſuo concidat, & illarum dominatu turpiter opprimatur. Sed de adulandi ratione & artificio poſtea diſſeremus; nunc vero inſtitutum perſequamur. Cum igitur ratio non refrenat cupiditatem, neque motus animi regit, ſed cupiditatis immoderationi ſuccumbit; fit, vt omnes homines, in quibus cupiditas omni vinculo ſoluta dominatur, omni ſe flagitio contaminent; ita tamen vt alii aliis vitiis ma-

gis

gis affines ſint. Quidam enim, qui clariori indole præditi ſunt, honoris & dignitatis ambitione vehementius efferuntur, & illius gratia ſcelera infinita plerumque ſuſcipiunt. Quidam vero, qui magis ad quadrupedum naturam accedunt, voluptatis aut pecuniæ cupiditate furentius incitantur, & illius cauſa ſimiliter fraudes, & inſidias, & innumerabilia flagitia moliuntur.

Ex his, quæ dicta ſunt, concludi poteſt, triplex genus hominum in vita reperiri: alii namque homines, qui quidem ſunt pauciſſimi, omnia officia vitæ ad rectam rationem dirigunt: alii deinde ambitione præcipites ad inanis gloriæ ſtudium rapiuntur: alii poſtremo in omni genere ſordium impuriſſime volutantur. Hæc cum ita ſint, quæro a vobis, quem Regem habere velitis: eumne, qui totus ſit in libidinis impuriſſimæ dominatu? Qui die ſolem non aſpiciat? Qui noctes in nequitia conſumat? Qui opes & honores, virtuti & induſtriæ debitos, ad libidinum miniſtros deferat? Qui, vt omnia hominibus improbiſſimis condonare poſſit, ſubditos ſpoliet, domos exhauriat, prouincias nudas & inanes relinquat? Qui denique Sardanapali vi-

vice laudem & gloriam contemnat, omnemque beatæ vitæ rationem in luxuria immensa constituat?

Deus, inquit Portugal, auertat.

Quemnam igitur? Inquam. Illum qui infinita dominandi cupiditate flagrans insaniat? Qui nullam fœderis religionem, quam suæ ambitioni obstare pespexerit, obseruandam putet? Qui bella injusta, & sibi atque suis plerumque perniciosa suscipiat? Qui populos sibi subditos, partim intolerabilia tributa imperando, partim omnes immodico labore fatigando, conficiat? Qui postremo popularis gloriæ causa, quoties illi in mentem venerit, rempublicem vniuersam in extremum discrimen salutis adducat?

Ne illum quidem, inquit M.

Restat igitur, inquam, vt illum Regem optetis, qui non solum libidinem coerceat, & voluptates noxias aspernetur; verum etiam studium gloriæ ratione temperet, & iram singulari moderatione cohibeat, neque animum suum vllo motu de statu conuelli, aut mentem tenebris obscurari patiatur. Is enim solus est, qui non temeritatem & amentiam, sed optimam viuendi rationem sequetur, &

pa-

pacis atque belli tempora moderabitur, & rempublicam præclare constituet.

Si suffragiis, inquit M., res agitur, dubium non est, quin hunc potissimum Regem creaturi simus.

Non igitur, inquam, eos, qui vel ira sine ratione commouentur, nec eos, qui libidini penitus addicuntur; sed illos, qui omnia ratione moderantur, dignos existimatis, qui reipublicæ præsint.

Nos vero, inquit T.

Rursus, inquam, a vobis interrogo, in qua tandem re alia sapientiam sitam arbitremini? Quod vt rectius statuatis, fingite nunc animis duos homines, quorum vnus omnibus artium maximarum disciplinis instructissimus sit, & in dicendo admirabilis: isque tamen nullum sani hominis officium sequatur; sed rem suam familiarem dissipari sinat, omnibusque suis infestus sit, & manus etiam sibi afferat: alter vero, qui ne legere quidem sciat, &, si placet, sit etiam infantissimus; & tamen rem suam bene gerat, familiæque suæ vigilanter prospiciat, neque quidquam in vita contra officium & rationem faciat: vter istorum vobis videtur esse sapientior?

Ad-

Adhuc tu multorum caufam agis, inquit T. Is certe, qui fuum officium facit, quamuis nullas literas attigerit.

Efto fane, inquam, nec enim id nunc ago, vt oftendam in literis fapientiam confiftere; fed vt demonftrem omnem fapientiæ vim effe in optima ratione collocandam. Itaque omnes, qui literis ftudent, & vitiis cooperti funt, non fapientes, fed infani funt. Furiofi enim & infani hominis eft, fibi nocere quamplurimum; nemo autem fibi pejus nocet, quam is, qui potiffimam fui partem lædit, & vulnerat. Sed omnes intemperantes & flagitiofi mentem (quæ eft potiffima hominis pars) maxime lædunt, grauiffimumque animis fuis vulnus inurunt: omnes igitur intemperantes funt amentes & furiofi, quamvis fint omni doctrina perpoliti. Si igitur fine literis, fine doctrina, fine aliquo ejufmodi adjumento poteftis efficere, vt Rex fecundum optimam rationem vitam inftituat, nihil moror literas; fatis enim fapiens erit, qui optime rationi, hoc eft, legi naturæ paruerit. Nec enim id laboro, vt is ingenium oftentet, & argumenta vibret, & arcana naturæ patefaciat, & dicendi etiam rationem

fum-

summo ſtudio conſectetur ; ſed vt prudens atque bene moratus ſit , rationemque habeat nullis tenebris infuſcatam ; ſed puram , acrem , & vigentem , omnibuſque virtutum opibus egregie cultam. Sic igitur ſe comparet , vt nunquam cedat libidini , nunquam amore flagitioſo capiatur , nunquam odio , aut inuidia , aut aliqua ejuſmodi perturbatione ita concitetur , vt a recta ratione diſcedat , & omnes curas & cogitationes in publicam ſalutem conferat ; & fatebor illum literis non indigere. In eo enim ſtatu ſummi Philoſophi ſapientiam ſitam eſſe decernunt , in quo voluntas cum mente conſentit , nec vllo pacto imperium & ductum rationis aſpernatur : ad illudque tantum bonum parandum atque fruendum enititur , quod mens ipſa tenebris nullis impedita expetendum eſſe judicat. Efficite igitur , ſi poteſtis , ne vnquam Regis animus a recta ratione (quæ lex diuina putanda eſt) vllo modo diſſentiat ; & ita facile concedam illum ſine literarum adminiculis , & ſine vllo adjumento doctrinæ , ſapientiam conſequi poſſe. Sed non ita facile negotium eſt , compreſſam tenere libidinem , voluptates aſpernari , dolorem contemnere , auram

po-

popularem despicere ; vt non multa ad animi statum fulciendum præsidia requirenda sint. Tanta enim est cupiditatis violentia , tantisque dolis & machinis rationem oppugnat ; vt paucissimi sint , qui immanitati atque fraudibus illius obsistant. Multis igitur opibus fulciendus est animus , ne ruat ; & ratio contra omnes cupiditatis impetus firmis præsidiis munienda ; & quo magis homines florent opibus , magisque legibus omnibus propter potentiam soluti sunt ; eo plura , atque firmiora subsidia adhibenda sunt. Alios enim homines primum continet in officio rei familiaris angustia ; deinde parentum diligentia , verberumque formido ; deinde, postquam sunt adulti , legum atque judiciorum metus. Et tamen neque tam multis vinculis alligata cupiditas impediri potest , quo minus illis perfractis erumpat , & tetra facinora moliatur. Si igitur tantas vires habet cupiditas , vt neque tantis vinculis impedita contineri valeat ; quid existimatis futurum , cum nihil omnino illam constrinxerit ?

Sit igitur puer aliquis claro loco natus , in magnis opibus educatus , in summis deliciis enutritus , adeo carus atque perjucundus

pa-

parentibus, vt nullam ei molestiam exhiberi patiantur. Sileant minæ, remoueantur virgæ, pellantur formidines, nihil denique audiat bellus ille, & affluens omni venustate puer, nisi festiuitates, atque blanditias. In quotidiano autem victu caueatur diligentissime, ne alatur illis cibis, quibus reliqui pueri, qui non sunt ita beati, nutriuntur; sed dapes illi exquisitissimæ atque dulcissimæ comparentur; vestium autem nitor, & omnis corporis cultus ita excellat, vt efferat illius animum, & superbum, & arrogantem efficiat. Sic autem sit institutus, vt neque corpus labore vllo firmetur, nec animus disciplina vlla colatur; sed in rebus omnibus pater illi indulgeat, mater blandiatur, familiares adulentur, & omnes denique, qui eum jure aliquo necessitudinis attigerint, sint adjutores insaniæ, inserantque in illius animo falsas opiniones veritati contrarias. In puero, qui ad hunc modum fuerit enutritus, fierine potest, vt vestigium aliquod bonæ indolis appareat? Credibile non est. Quid cum ad pubertatem peruenerit, multosque sibi æquales aggregauerit, & ad studium suum complures adulatores adjunxerit? Quid cum adultam il-

lam

lam cupiditatem, quæ ſatiari nulla ratione poteſt, explere & ſatiare concupierit? Quid cum omnes patris opes in eum vſum domi reconditas exiſtimauerit, vt eas ipſe per ſummum flagitium effundat? Nullum enim tantum malum cogitari poteſt, quod non ab immoderata libidine illius oriatur; bonorum enim conſilia reſpuet; monitoribus erit infeſtus; leges & patria inſtituta contemnet; erit illi ſemper nomen virtutis inuiſum, patrem denique extinctum cupiet, vt multo liberius poſſit, poſtquam fuerit in patrimonii poſſeſione conſtitutus, per omnia libidinum genera vagari. Quidquid enim cupiditatibus ſuis obſtare perſpiciet, acerbo odio proſequetur. Cernitis jam animo, quantis periculis vita florens expoſita ſit, ſi non fuerit rectis diſciplinis aſtricta? Difficillimum enim eſt, animum nobilitate tumentem, otio laſciuientem, juuenta & temeritate præcipitem, adulatorum ſermonibus inflatum, & flagitiorum licentiam conſequutum, ab inſolentia ad modeſtiam reuocare, & a vitiorum colluuione ad virtutis ſtudium traducere. Quo autem opes maiores ſunt, eo maius periculum animis comparatur; & idcirco plura & firmi-

mi-

miora præsidia contra libidinis immanitatem constituenda sunt.

Quid igitur est de Regum filiis existimandum? Nec enim genus vllum clarius est; nec opes vllæ maiores sunt; nec alibi maior adulatorum copia reperitur; nec vsquam insidiæ capitaliores intenduntur; nec alii hominum generi maior flagitiorum licentia & impunitas omnium ferme consensu tribuitur; nec ab aliquo alio cum maiore reipublicæ pernicie peccatur. Multo igitur maioribus præsidiis fulciendi sunt, ne sibi, & suis pestem & exitium cupiditatis intemperantia moliantur. Quo enim locus, in quo versantur, est magis in altum propositus; eo erit eorum casus & ruina calamitosior, multoque plures erunt illis euersis oppressi. Multo igitur diligentius instituendi sunt, & multo clarioribus disciplinis erudiendi, firmioribusque opibus fulciendi, ne de statu conuellantur. Opera etiam danda est, vt cum lacte nutricis, si fieri potest, regiæ virtutis disciplinam hauriant. In primis autem prouidendum est, vt corpus sanum atque bene valens sit, & animo simul, & valetudine integer, & robore firmus existat. Sanitatem, in corpore, vt jam ante dixi

ef-

efficit victus moderatio, & exercitatio: animi vero ſanitas & robur virtutis inſtitutione, & honeſtatis diſciplina continetur. Illud etiam eſt animaduertendum, quod quemadmodum temperantia in victu, & corporis exercitatio non ſolum ſanitatem tuetur, atque vires auget; ſed etiam pulchritudini conſeruandæ vtilis eſt; nec enim patitur corpus aut macie confici, aut craſſitie deformari, aut deſidia palleſcere; ita virtutis diſciplina non ſolum ſanitate atque robore confirmat animum; verum etiam illum ſplendido cultu decoris atque dignitatis illuſtrat. Præterea, nemo prudens rerum æſtimator dubitare poteſt, quin omnibus, qui viri magni futuri ſunt, duæ virtutes ſint a primis annis, quantum illa prima ætas ferre poteſt, ſummo ſtudio comparandæ; ita vt ludi etiam pueriles ad eas conferendi ſint.

Quænam, inquies, illæ ſunt? Animi magnitudo, atque moderatio. Qui enim molli & imbecillo animo eſt, nullum vnquam in vita viro dignum opus efficiet; qui rurſus in omnibus rebus immoderate ſe gerit, nullam ſanitatis partem in vita retinebit. Et harum quidem duarum virtutum ejuſmodi ratio eſt, vt alterutra ſine alterius ope imbecilla ſit.

Ma-

Magnitudo enim animi ſine modeſtia immanitas quædam eſt potius, quam virtus appellanda; rurſus modeſtia, ſi non fuerit cum animi quodam robore & magnitudine conſociata, ignauia potius & ſegnities, quam temperantia nominari debet. Deinde cum hoſtes ſint acri animo repellendi, ciues vero humaniſſime complectendi, atque conſeruandi; & omnes belli atque pacis artes eo conferantur, vt hoſtes metu ſe contineant, ciues vero inter ſe mutua beneuolentia deuincti ſint; vtrumque neceſſarium eſt, vt ciues & acres & moderati ſint. Acres quidem, vt in bello hoſtes virtute comprimant; moderati vero, vt in pace humanitatem retineant; & animi turgentis elationem inſito pudore coerceant. Ad has autem duas virtutes acquirendas nihil eſt vtilius corporis exercitatione, & aſſidua optimarum artium commentatione. Exercitatio enim non ſolum reddit corpus firmum atque robuſtum; ſed animum etiam impigrum & audacem, & ad ſtudium bellicæ gloriæ concitatum: bonarum vero artium diſciplinæ pudorem ingenerant, & ad omnia officia modeſtiæ & humanitatis erudiunt. Hoc autem impulit Solonem, vt cogeret legibus Athe-

Athenienses, vt filios suos palæstra, & literis, & musica diligenter instituendos curarent. Vidit enim vir Græciæ sapientissimus, esse ciuibus suis & vires corporis & animi comparandas, & humanitatem atque moderationem conseruandam: aliter enim fieri non posse, vt libertatem, & reliquas opes diu tuerentur. Omnia siquidem bona vel ignauia, & mollitia deseruntur; vel temeritate & audacia peruertuntur. Vt igitur ciues suos fortes efficeret, palæstram instituit: vt autem ad humanitatem instrueret, literis & musica mitigandos existimauit. Hoc autem Lycurgus Lacedæmone non admodum dissimili ratione consecutus est. Nam cum nusquam alibi maius studium in corporibus, & animis corroborandis extiterit: tum in nulla vnquam republica magis laus mirifici cujusdam pudoris enituit. Mira sunt, quæ Xenophon de Spartanæ juuentutis modestia & honestate commemorat. Sic enim ait adolescentes institutos fuisse, vt nullus inambulans oculos attolleret, aut faciem versaret, vt huc & illuc intueretur, aut aliquod signum inconstantiæ præberet; sed ea tantum quæ ante pedes erant posita modeste conspiceret, ne manus quidem

lem, quas inducta veste contegebant, apertas ostendere licebat. Omnibus autem senibus loco cedebant, & eos quasi parentes verebantur. Nullum autem verbum petulans & obscœnum illis excidebat; nec in choreis, & cantibus aliquod lasciuum molle carmen vsurpabant. Sic erant denique Lycurgi legibus instituti, vt insignem pudorem & verecundiam cum insigni virtute conjungerent. Quid hic juuentutis Romanæ pudorem & modestiam oratione commemorem? Ex qua quidem colligi potest, non magis fuisse Romanos olim omnia vincendi cupiditate incensos, quam legibus atque moribus in studium modestiæ atque moderationis incitatos. Nec hi solum, sed omnes, qui sapienter respublicas condiderunt, ad has duas virtutes, tamquam ad firmissima reipublicæ fundamenta, leges & instituta omnia conferebant. Intelligebant enim nullam rempublicam saluam & ornatam esse posse sine animi magnitudine, & sine pudoris & modestiæ concinnitate. Quod si hæ duæ virtutes ita necessariæ sunt omnibus ingenuis hominibus, vt sine illis nulla laus nobilitatis extare possit; multo certe magis Regibus ne-

 ces-

cessariæ sunt, quo status eorum est altior & illustrior, & ad plures eorum calamitas (quæ tam ex animi imbecillitate & ignauia, quam ex temeritate & arrogantia redundat) necessario peruadit. Est igitur necesse, vt sic educentur Regum filii, vt fortissimi simul atque modestissimi disciplina fiant; aliter enim omnia corruent, atque funditus interibunt.

Hæc cum ita sint, vt eo tamdem longo interuallo reuertamur, vnde deflexit oratio; consequens est, vt videamus, num ex ea disciplina, qua Regum filii aliquot in locis erudiuntur, possint hæ duæ virtutes efflorescere. Ad eam igitur animum referamus, & tentemus, an ex ea possimus aliquid præclarum dicere. Vos igitur hortor & admoneo, vt me de tantis rebus dicere instituentem attente atque benigne audiatis. Idem enim mihi censeo faciendum, quod magni olim oratores factitabant, cum in media oratione occurrebat aliquid consideratione dignissimum. Atque haud scio, an sit mihi Poetarum more Musarum auxilium implorandum; institutio enim tam excellens atque præclara non potest vllo modo sine afflatu quodam illarum explicari.

Hic, postquam arrisere, sic institutum ser-

nem contexui. Vt igitur hic ordiamur, n in his duabus virtutibus, nempe fortitu- e atque modestia, totum dignitatis regiæ damentum positum sit: multi ex iis, qui gum filios instituunt, primum quidem it enixe operam, vt illorum corpora te- a & imbecilla fiant, assiduisque morbis oxia, & animi desidia languescant: deinde ɔ, vt inaniter efferantur, omnemque publicæ medcrandæ rationem temeritate mentia perturbent. Quam ingeniose vero assequantur, est operæ pretium animaduer- :. Corpus enim tradunt mulieribus effe- tandum, animum vero adulatoribus cor- mpendum. Primum igitur cauent, ne regi- ille puer solem aspiciat, neue aura paulo ementiore pulsetur, neue aliquo labore etur; sed parietum vmbris occulatur, vt poris illius teneri & delicati mollitiem tissime conseruent. In cibis autem non in solum omnis earum industria consumitur, dapes sint egregia quadam arte conditæ; um etiam vt nimia ciborum copia Prin- s jam in illa tenera ætate saginetur, & si pullus anserinus auiario inclusus assidue nedendo pinguescat. Mane igitur instant

& vrgent, vt comedat, & ſingulis prope horis aliquid exquiſitiſſimi cibi in os illius congerunt; & quaſi id tantum muneris & operis habeant, vt Regem immodicis epulis fartum impediant, ne ſe loco commouere poſſit. Ita conatum omnem in hoc vnum ſtudium conferunt, vt quoties minus aliquanto cibi ſumit, quam ipſæ volunt, id indigniſſime patiuntur. Adde nunc aromatum varietatem, odorum omnium ſuauitatem, vnguentorum fragrantiam, gemmarum ſplendorem, totius ornatus & cultus mollitiem, & reliqua naturæ lenocinia, quibus robuſti etiam animi falſa illa dulcedine liquefacti facillime poſſint eneruari, & a mentis ſtatu cupiditatis impetu detorqueri. Modis igitur omnibus non ſolum mulieres, ſed omnes, quibus nutriendi Regis munus aſſignatum eſt, id efficiunt, vt corpus illius torpore & deſidia frangatur, & morbis innumerabilibus expoſitum ſit, & vita illius breui temporis ſpatio terminetur. Nec enim corporis firmitas, neque bona valetudo, neque vitæ longitudo poteſt in ciborum redundantia, & in molliſſimo victu, & in omnium laborum fuga conſiſtere. Neque ſolum ea mala ex ea educatione oriuntur;

ſed

ſed ſomnus, inertia, lentitudo, quæ quidem tu Tauora literarum ſtudiis atque Philoſophiæ tribui diſputabas; quod, quam falſum ſit, poſtea magis apparebit. Hæc enim vitia non artes præclaræ, ſed corrupti peſſima diſciplina mores efficiunt; ad virtutis enim munus alacriter obeundum agili & expedito corpore opus eſt, non cibis onuſto, non deſidia languido, non deliciis emolito; quibus vitiis non ſolum corpus impeditur, ſed acies etiam mentis hebeſcit, omneſque nerui virtutis eliduntur. Videtis ne, quantam induſtriam lautæ mulieres, & lepidi quidam homines, non multum a muliebri victu & ratione diſtantes in eo ponant, vt Regem nobis efficiant vmbratilem, & delicatum, & imbecillum, valetudine infirma præditum, & frequenter in morbos moleſtiſſimos incidentem? Et cum nobis opus ſit Rege ſano, atque bene valente, qui poſſit facillime permiſſum ſibi munus corporis & animi viribus ſuſtinere; illi in eo laborent, vt Regem non modo ægrum & imbecillum reddant, verum etiam timidum & ignauum, omnia regia munera faſtidioſe recuſantem & belli pericula fugientem. Sic autem paraſitis, & ſcur-

ſcurris patet aditus ad illius adoleſcentiaı qui eſt bonis & fortibus hominibus int cluſus. Nec enim vllius orationem ad au admittere poteſt, qui ita nutritus fuit, ı tantum illius, qui auocet à laboribus, & ſus captet, & ad futiles & inanes volup tes impellat. Regum igitur corpora ad hı modum curantur: nunc animorum cultum ſpiciamus. Chriſte Sancte quæ monſtra p ſpicio? Quæ portenta complector anin Quæ peſtis & immanitas in communi ı verſatur?

Hic T. ridens, age, inquit. Muſæ, q inuocandas eſſe dicebas, aduentant; ita er exurgis, vt facile appareat, te illarum ſp tu vehementer inflari; non enim vſitato r re loqueris, ſed tragice, atque admirati quadam commotus inclamas.

Merito inquam: nec enim tygres, pantheræ, aut leones rabide concitati ı tum mihi terroris injicerent, quantum belluarum genus, quo nullum vnquam terris extitit immanius atque truculent: Nunquam ne legiſtis apud Poetas belluam lam, quam chimœram appellant, ex lec & capra, & ſerpente conflatam, flammas e

me

mentem, & omnia circumquaque incendio vastantem, ad quam interimendam opus fuit Bellerophonte armis diuinis armato? Cogitate vel chimœram, vel aliud quantumuis dirum & infestum monstrum, venenum exhalans, & omnes, in quos aspectum conjecerit, tabifica lue conficiens, quod vel in terris aliquando visum, vel Poetarum ingeniis confictum fuerit, illa omnia monstra longe multumque superat hæc belluarum immanitas, quam animo cogitans perhorresco. Vt autem ad illarum similitudinem propius accedam, fingite animis Harpyam dapes aliis appositas ore fœdantem, & in oculos hominum furenter inuolantem, & aduncis vnguibus omnia rapientem. Sit deinde tam pestifero veneno armata, vt non solum dente necem afferat; sed afflatu etiam multos interimat. Habeat præterea hanc vim, vt in quamcunque partem se tulerit, lucem solis impediat; segetes lætas inficiat; fruges & pabula corrumpat; & omnia, quæ vel tactu impuro, vel spiritu contaminato polluerit, immutet, & pro salutaribus noxia reddat. Sit præterea monstrum hoc non ratione vacuum; sed callidum, acutum, & malitiosum, ad fraudes & insidias

so-

ſolertiſſime machinandas. Accedat etiam ad majorem hominum perniciem, quod non ſolum virginis faciem habeat, quemadmodum Poetæ Harpyas habuiſſe fingunt; verum etiam orationis lenitatem, & totius corporis habitum, pudorem virgineum fallaci ſpecie referentem. Neque vias tantum obſideat, quemadmodum Sphinx, quæ Thebas infeſtas habebat; ſed intra muros verſetur, ne ſit aliquod propugnaculum interjectum, quod hanc tantam peſtem a ciuibus auertere aliqua ratione poſſit. Si fuiſſet igitur aliquod ejuſmodi prodigium, quod inter nos ita verſaretur, vt multos partim occulto veneno tabeſcentes interimeret; partim impetu furente trucidaret; quibus precibus & ſacrificiis Santiſſimum Chriſti numen placandum exiſtimaretis ad tantum inteſtinum & domeſticum malum extinguendum, atque delendum?

Sanctiſſimis, inquit T., & ſingulari quadam religione procuratis. Sed non dices, quorſum hæc abs te conficta monſtra pertineant? Quæ malum ſunt iſtæ belluæ? Quæ Harpyiæ? Quæ Sphinges?

Illi, inquam, quibus ſæpenumero Regum filii erudiendi, aut, vt rectius dicam, inficiendi,

di, & contaminandi committuntur. Adulatores intelligo, quo monſtro nullum immanius excogitari poteſt. Nam primum tanta auaritia & rapacitate ſunt, vt nihil videant, quod non rabide atque furenter appetant. Vt autem infinitam cupiditatem expleant, in Regum fortunas inuolant, vt, quidquid arripere potuerint, immenſa gula deuorent, reliqua vero proculcent, & ſordidata relinquant. Illorum enim opera fit, vt Regis gaza non ſit virtutis, ſed libidinis inſtrumentum; & opes, quæ erant cum bonis viris & de republica bene meritis communicandæ, ad homines impuros deferantur. Quantas vero tenebras rebus offundant, explicari non poteſt. Non enim lucem ſolis eripiunt, ſed, quod eſt multo dirius atque funeſtius, quantum in illis eſt, lumen veritatis extingunt; Regibusque perſuadent, vt, veris bonis contemptis & abjectis, falſa & inania conſectentur. Neque ſolum ſunt ſingulis hominibus infeſti, ſed vniuerſam rempublicam euertunt. Illorum enim opera fit, vt decus pudoris intereat; vt honeſtatis ſtudium reſtinguatur; vt turpitudo victrix exultet; vt innocentia miſere vexetur; vt iniquitas alacris & erecta

vo-

volitet, & quæ velit impune diripiat omnia; postremo sic euertunt, vt, quæ erant ad salutem reipublicæ constituta, ad perniciem reipublicæ conferantur. Et, vt hæc facilius efficiant, non solum adhibent ingenium multiplex & acutum; sed etiam orationis lenitatem, atque virginis (vt ita dicam) speciem & cultum, vt cum se ea bonitatis & verecundiæ simulatione Regibus insinuauerint, tum demum occultum virus euomant, ipsosque Reges inficiant. Quo satis digno supplicio vindicandum putaretis eorum scelus, qui in fontem, vnde omnis ciuitas aquam ad bibendum hauriret, venenum spargeret? At Rex est quasi quidam fons, vnde omnis vitæ disciplina haurienda est. Inde namque leges accipiendæ, judicia postulanda, virtutis exempla petenda sunt; ab illo est auxilium contra perditos homines implorandum, & virtutis præmium flagitandum. In illo denique debet esse perfugium miseris, solatium afflictis, alleuamentum oppressis, præsidium innocentibus contra improborum hominum fraudem & potentiam firmissime constitutum. Qui igitur illum ita corruperit, vt ab æquitatis & clementiæ studio ad injuriam & imanitatem

tem traducat, & pro salutari atque benefico Principe maleficum & importunum Tyrannum reddat, quibus tamdem suppliciis dignus est? Summis profecto, atque sempiternis.

Sed, vt illorum insidiæ præcaueri possint, non erit inutile eorum naturam depingere; Non quidem omnium: sunt enim quidam minuti adulatores, quasi quidam Gnathones Terentiani, qui, quamuis in genere suo flagitiosi sint & infames, non tamen tantum ingenio valent, aut tantis opibus instructi sunt, vt plurimum nocere possint. De illis igitur tantum loquamur, qui capitales habendi sunt. Primum igitur constat eos esse immani auaritia; nullis enim opibus eorum cupiditas satiari potest. Ambitio deinde sic eos exagitat, vt consistere non sinat. Deinde opus est, vt sint miro ingenio & acumine præditi, summaque solertia & callidate subnixi; aliter enim neque poterunt insidias tegere, neque mendacia concinnare, neque in varias facies verti, neque aliorum fraudes eludere. Postremo opus est, vt humilem atque demissum animum gerant, minimeque in principio de vlla decoris atque dignitatis præstantia cogitantem. Necesse namque est,

vt in principio ſeſe ad potentium pedes abjiciant, ſummaque ſedulitate omnes, quos eſſe Regi caros intelligunt, affectentur. Hæc igitur duo ſcelera atque flagitia, nempe auaritiam & ambitionem, cum aliis duobus flagitiis, malitia videlicet & humilitate, ſuccinxerint, nihil erit tam firmo præſidio vallatum, quod a ſe non expugnatum iri confidant. Nec enim laborem vllum fugiunt, nec vllam indignitatem ſubire reformidant, nec vllis difficultatibus impediri poſſunt, quominus, quantum malitia valeant, & impudentia periclitentur. Quod ſi tam felices ſunt, vt ſine vlla circuitione ad Regem aditum habeant, continuo copias ſuas inſtruunt, & in inſidiis collocant, vt, ſimul atque occaſionem nacti fuerint, Regis imbecillitatem occupent, & de improuiſo in opes illius inuadant. Si vero eam facultatem conſequi non facile poſſunt; tum occulte cuniculos agere inſtituunt, quibus tamdem in arcem penetrent. Solertiſſime enim perſpiciunt, qui ſint Regi valde familiares, & maximum apud illum locum obtineant; ad eos igitur ſe confeſtim applicant, artificiique ſui periculum faciunt. Illorum enim ingenium laudant. virtutem efſe-

ferunt, vrbanitatem extollunt. Quam humiles autem esse meditentur, explicari non potest. Totum enim diem ad cubiculi fores assidunt, adeundi difficultatem patientissime tolerant, familiaribus atque domesticis assurgunt, seruos etiam blande atque benigne alloquuntur, eoque tamdem se demittunt, vt nihil contemptius esse possit. Sic igitur non muneribus tantum, sed assentatione & officiorum omnium simulatione, quilibet eorum illi, quem patronum adoptauit, facile persuadet, se dignum esse, qui Regi notus sit, & in domesticis illius numeretur.

Sed occurrit illa cogitatio: Metuendum est ne hic tantum sedulitate atque vigilantia valeat, vt mihi molestus sit: quid igitur faciam? Denegabo hoc illi? Minime: est enim sane probus, & mihi valde amicus, & ideo periculum non est, ne mihi parum gratus sit. Præterea nec arrogans, nec ambitiosus est, sed modestus & humilis, & ideo fieri nequit, vt se nimis extollat, & meis rationibus aduersetur. Hic igitur, quem semper in mea potestate fore credo, potius meo beneficio Regi operam det, quam alius, qui summis virtutibus ornatus sit; quem tamen mihi minime

nime obnoxium fore confidam, ſtat ſententia. Opera igitur illius, ad cujus ſe clientelam applicuit homo nefarius, ad Regem introducitur; atque in principio inſignem modeſtiam vultu atque verbis oſtendit, patronumque ſuum diligenter obſeruat; & ita ſe illi ſubmittit, vt exiſtimes illum perpetuo in eadem fide permanſurum. Poſt vbi magis atque magis ſeſe artibus ſuis in gratiam Regis inſinuat, ſtatumque ſuum valido præſidio ſepit; & opes ſuas confirmat, tum, Deus Bone! quam teter incedit? Quam cito priſtinæ fortunæ memoriam deponit? Quanto faſtidio homines multo ſe meliores deſpicit? Quanta perfidia illum ipſum, per quem fuit ad Principem intromiſſus, oppugnat? Hoc denique clare videri poteſt, vt in principio nihil eſt humilius adulatore, ita, poſtquam opes ſuas firmiſſime conſtitutas opinatur, nihil eſſe ſuperbius & inſolentius. Illud tamen eſt intelligendum, eum, qui ſibi hoc ſumit, vt Principem quæſtus ſui gratia in omnem fraudem impellat, quamuis ſit veterator & callidus; nullas tamen vires habere poſſe, niſi alterius adulatoris potentiſſimi gratia & opibus innitatur.

Quis

Quis ille, inquies, est? Amor ille cuique ingenitus, quo se quisque amat, sibi indulget, & assentatur. Quotus enim quisque est, qui non sibi valde placeat? Qui non se temere multis anteponat? Qui non meritis suis ingentia præmia deberi arbitretur? In hoc igitur amore, quo se quisque amplectitur, est initium totius temeritatis & insolentiæ constitutum: qui cum sit in quouis homine valde magnus, tum in Regibus tantus, atque tam vehemens est, vt illis sæpenumero totam mentem atque sensus eripiat. Animaduertunt enim, quoties per vrbem vehuntur, se maximo peditum & equitum numero constipari; plebem vndique certatim confluere, vt illos venerabunda conspiciat; omnem populum religione quadam attonitum illorum faciem contueri. Quid referam, quanta cæremonia dapes illis apponantur? Quam solemni ritu pocula ministrentur? Quam sæpe, & quam elaborata concinnitate ministri genua flectant? Denique, ne minutias omnes persequar, ea superstitione coluntur, vt videant sibi plane non humanos, sed diuinos honores institutos. Quæ quidem omnia non vitupero; sed, quantum periculum ex illis impendeat, ostendo. Si enim

opes

opes ingentes, si honores immodici animos efferunt, & amori, quo se quisque amplexatur, faces admouent, & homines insanire cogunt, quid, quæso, in Regum animis, si sapientes non fuerint, euenturum suspicamini, cum viderint se in tantis opibus & imperio non humano more coli; sed in cælitum numero collocari? Cum igitur plerumque sibi summe placeant, sibi assententur, sibique ipsis adulatores maximi sint, facile ad suam familiaritatem aduentitios adulatores admittunt. Hoc igitur is, qui sibi ex adulandi artificio opes ingentes pollicetur, acute prospiciens, fœdus cum adulatore illo primario, hoc est, cum Regis immensa cupiditate percutit, totumque se ad illius nutum fingit & accommodat. Vt canis igitur venaticus, quam sagacissime potest, odoratur, quibus rebus, Rex aut Princeps ille, cui seruit, maxime delectetur; id autem vbi penitus exploratum habet, naturam suam ad tempus deserit, totumque se immutat. In hoc autem maxime hujus artis præclarissime laus, & perfectio summa consistit. Qui enim tantum ingenio atque solertia valet, vt naturam suam facile verset, &, quam velit, personam induat, &, quidquid

illi

li libuerit, summa calliditate simulet, tomque se ad libidinem Principis, cujus gratiam aucupari conatur, effingat, vt illi simillimus appareat: hic omnia, quæ volet, de artificio suo facile consequetur. Si videt igitur Regem venatoribus delectari, canes alit, quos ad siluas atque nemora lustranda comparat, telorum vim maximam domum comportari facit; in eoque neruos omnes intendit, vt egregius venator habeatur: si leuitatibus amatoriis deditum cernit, se amore perditum esse profitetur, & querimoniis omnia complet.

Ne autem omnia recenseam; quocumque modo Regem affectum, aut studio captum, aut morbo oppressum, aut flagitio corruptum cernit; vt in eodem studio versetur, & iisdem vitiis sit affinis, vehementer elaborat; ita enim versipellis est, vt, in quamcumque faciem velit, se facile conuertat. Suum igitur judicium deserit, vt Regis sui libidinem sequatur; neque quidquam loqui audet, quamuis patriæ totius salus agatur, quod auribus illius injucundum accidat; sed in omnibus rebus se illi ministrum impurissimæ cupiditatis exhibet. Porro autem, quamuis multi Re-

continineat, quod certis tantum diebus ſit in aperto, ac propatulo collocandum. Ad illam vero ſuperſtitionem, cum qua Reges adiri ſolent, cupiunt ſemper aliquid addi, quo Regis nomen diuinius eſſe videatur; vt, cum homines Regem aſpexerint, non ſe populi moderatorem, atque patriæ parentem, ſed numen cælo delapſum intueri putent, ad cujus aſpectum commoueantur animo, & toto corpore contremiſcant. Hac igitur ſuperſtitione plerique homines imbuti non laborant, vt Reges debito amore & pietate proſequantur; ſed vt apte & concinne ſeſe ad illorum pedes abjiciant, & illorum manus, quoties illis verbum ſolito benignius excidit, oſculentur, &, vt ſibi ſint propitii, tam ſuppliciter atque demiſſe poſtulent, vt non cum Principibus, ſed cum ipſo Deo loqui videantur. Quæ quidem res eo prouexit multorum Regum amentiam, vt ſe deos exiſtimarent. Quid enim aliud impulit Alexandrum, vt ſuæ virtutis & humanitatis oblitus Caliſthenem, quia illum vt Deum venerari noluit, crudeliſſimo ſupplicio mactaret? Quid multos ex illius ſucceſſoribus, vt deorum nomina captarent? Quid Caligulam, quid Domitianum, quid

multos

multos præterea Romanos imperatores, quid Tyrannos innumerabiles induxit, vt illis, quibus non religiosissime colebantur, crudelissimam necem afferrent? Num obscurum est, hoc tam scelestum & immane facinus, quo homines Dei gloriam ad se transferebant, & reliquos homines, quasi nihil haberent cum illis commune, contemnebant, atque pro nihilo putabant, fuisse adulatorum opera conflatum? Hac autem ratione Reges non graues tantum, sed etiam deos effecerunt. Videtis quam ingeniose fuerit ab hominibus acutissimis excogitatum, vt, quamuis Principes sint sceleribus infinitis alligati, se tamen interdum maximarum virtutum ornamentis excultos arbitrentur; &, quamuis leuissimi sint, se tamen constantes & graues existiment?

Sed vt melius hujus disciplinæ vim & rationem intueri queamus, velim redigatis in memoriam quod ante diximus, nempe homines, qui sapientes non sunt, hoc est, qui non rectam rationem, sed cupiditatem indomitam sequuntur, flagitiis coopertos esse; ita tamen vt alii aliis flagitiis magis addicti sint; qui tamen in duo potissimum genera diui-

diuiduntur. Aut enim ſunt acres & animoſi, & ad rixam conciti, & bellicæ laudis appetentes: aut molles & ignaui, & laſciui, & ad venerem magis, quam ad arma propenſi. Reges autem, quamuis ſe deos exiſtimari velint, homines tamen ſunt, eiſdemque ſæpenumero peccatis impediti: in hoc tamen differunt a reliquis hominibus, quod eo ſunt in vtramque partem vehementiores, quo plures opes habent, maioremque ſunt vitiorum impunitatem adepti. Quid igitur faciendum eſt iis, qui gratiam Regis inire ſtudent? Explorandum & inſpiciendum eſt homini minime hujus artis ignaro, in quam partem Rex magis natura atque voluntate propendeat, non quidem vt eam naturam regat, & moderetur, ſed vt inſtiget potius, & inflammet, & furentius inſanire compellat. Si Rex igitur fuerit vehemens, & acer in ferro, vbi id a ſummis artificibus fuerit exploratum, id ſuſpicient, vt Regem, ſatis jam ſponte ſua ad arma concitatum, magis ferocem & infeſtum efficiant: laudant enim vires, animum extollunt, virtutem admirantur, vnumque eſſe prædicant, quem opinentur homines ad ſummorum Imperatorum gloriam peruenturum.

His

Iis sermonibus elatus & inflatus præceps mentia fertur, & ab omni ratione & humaitate deducitur; nec aliud, quam arma & lassicum, somniat, & in eam cogitationem otus incumbit, vt pacem turbet, & bellum, uamuis nefarium & injustum, moliatur. Ergo simul atque speciosa causa fœderis rumendi, bellique gerendi nascitur, consiliaris accersit, sibique in animo esse dicit, aliuod præclarum specimen suæ virtutis exhiere, nec a maiorum gloria degenerare; ommemorat deinde causas, quas potest obendere, ne bellum omnino contra jus inferi videatur; malleque se vitam in summum liscrimen inferre confirmat, quam injuriam liquam inultam & impunitam relinquere.

Hic dicat aliquis, non Regis officium sse causas belli quærere; sed pacem juris equabilitate conseruare? Bella nonnisi necessario summenda esse; nec enim pacem ad bellum conferendam, immo bellum, cum necesse fuerit, suscipiendum, vt pax & otium cum dignitate pariatur; satis magnam gloriam consequi eos Reges, qui regnum suum cum justitia atque dignitate tuentur, animoque patrio subditis suis, & regia benignitate pro-

prospiciunt. Bello sæpe turbari disciplinam, violari religionem, frangi vires, opes consumi, innocentiam vexari, improbitatem excitari, omniaque rapinis, cædibus, stupris perturbari, atque commisceri. Addat deinde martem belli communem, & ancipites præliorum euentus; & quam sæpe multi Principes audaces & impigri, opibusque summis instructissimi, ex eo bello, ex quo victoriam & decus sperabant, insignem cladem & summum dedecus acceperint. Postremo illud adjiciat, eas mouendi belli causas, quas commemorat, minime sibi justas videri; nihil autem esse tanta cura Regibus prouidendum, quam ne quid contra juris diuini & humani præscripta moliantur. Si enim secus fecerint, fore, vt non solum a se homines alienent; sed etiam in grauem offensionem diuini numinis incurrant. Fieri autem non posse, vt bellum illud, quod & Deum & homines offendit, prosperos euentus consequatur. Hæc si dixerit aliquis in consilio; cui Rex acer, atque ferox, bellicæque gloriæ cupiditate flagrans præfuerit, quo animo putatis sententiam illius accipiendam?

Pessimo, inquit M. Nam & in Regis offen-

fensionem incidet, & ab aliis consiliariis tamquam homo nullius animi contemnetur.

Quid igitur, inquam, fiet? Cum fuerit animaduersum, vt quisque acerrime sententiam dixerit, ita maximam a Rege gratiam initurum; omnes certatim elaborabunt, vt Regem sponte sua furentem quasi spiculis conjectis exagitent. Satis enim quamuis caussam belli gerendi justam esse Regi gloriæ cupido disputabunt; nec enim eam esse tam exacte ponderandam, quam fieri solet in judiciis; illic enim, inquient, legum subtilitate æquitatem elimari; in Regum vero controuersiis viribus & armis rem totam decerni. Itaque in Regum consiliis non tam habendam esse rationem juris & religionis, quam vtilitatis & gloriæ; quæ quidem martis vi & impetu, non nimia officiorum omnium sanctitate comparatur. Si te igitur, inquient, juris nomen impedierit, ne bellum moueas, numquam aliquod virtutis egregiæ tibi nomen & gloriam comparabis. Vix enim poterit aliquod esse bellum, quod non juris & æquitatis ratio dirimat. Quamuis igitur omnia regni munera juste atque vigilanter administres, inglorius tamen ad extremam ætatem

tem peruenies ; quare aut gloriæ ſtudium omittas opus eſt, aut nomina juris & æquitatis aſpernere. Aſtringat hæc juris religio animos humiles, & abjectos, qui contumeliam pati poſſunt, ad quorum ſubſidium leges inuentæ ſunt ; Regum namque jus non eſt in legibus & æquitate, ſed in armis & imperatoria virtute conſtitutum. Hoc enim jure vſi ſunt omnes ſummi Principes, qui multas nationes ſuo imperio ſubdiderunt, & ea ratione immortalitatem nominis aſſecuti ſunt ; qui, ſi juris rationem nimis ſanctam habuiſſent, numquam certe eas nationes, a quibus nunquam læſi fuerant, bello vaſtaſſent; & ita inertia & deſidia corrupti, vel aliis prædæ fuiſſent, vel certe in tenebris & obſcuritate latuiſſent. Quod ſi belli ancipites euentus animo reformidas, conſidera viros illos excellentes, quorum nomen eſt immortalitati conſecratum, nunquam eo metu contineri potuiſſe, quin omnia facinora non modo præclara, ſed etiam valde periculoſa ſuſciperent. Sed cum ſecum ſtatuiſſent, aut cum gloria viuendum eſſe, aut cum gloria moriendum, otium cum dignitate ferre minime potuerunt ; & ita victorias innumerabiles adepti ſunt. Raro

enim

enim summa virtus, atque vitæ contemptio felici successu caret; Fortes enim (vt est in prouerbio) fortuna juuat. Cum igitur belli mouendi causam ad speciem satis honestam habeas, & summis opibus abundes, & maximis exercitibus constipatus sis, & exempla domestica tibi stimulos frequenter admoueat; quid minus dignum ista tua virtutis indole fingi poterit, quam contemni ab hostibus, & aliquod dedecus & ignominiam juris obtentu atque fœderis nomine tolerare? Quare, Princeps clarissime, facinus jam aliquod dignum te, dignum virtute tua, dignum maioribus tuis aggredere; metum & horrorem, quacumque armorum impetum tuleris, hostibus tuis incute; omnia viribus tuis obstantia ferro prosterne. Experiantur omnes, cum quibus aperto marte conflixeris, quantum viribus atque virtute valeas; sic enim turpitudinem & ignominiam depelles, imperiumque tibi a maioribus tuis relictum magnis accessionibus amplificabis; & ingentem gloriam, quam nulla vnquam obscurabit obliuio, consequeris. Hac oratione qui Regi juueni, nimisque bellandi studio concitato fuerit adulatus, potestis ne mente perci-

ci-

cipere quantam perniciem ſit communibus rebus allaturus? Neceſſe enim continuo erit, vt ille non quidem vt ſuos incolumes ab omni calamitate tueatur, ſed vt immenſæ ambitioni, quæ illum ſtimulat, aliqua ratione ſatisfaciat, tantam ex ciuium bonis pecuniam cogat, quanta ſat ſit ad maximos exercitus alendos, & præfectorum auaritiam exſaturandam. Immania igitur tributa imperabit; tenues homines omni victu ſpoliabit; ciuitates & prouincias inanes reddet; militum licentiam ita ſoluet, vt nullo metu poſſint eorum effrenatæ libidines cohiberi; externis poſtremo auxiliis rempublicam conculcandam permittet. Non ſolum igitur iis, cum quibus bellum ſine aliqua graui cauſa gerit, erit infectus; ſed ſuis etiam, pro quorum ſalute ſe ad mortem offere debuiſſet, peſtem atque perniciem importabit. Iam vero, vt victoriam obtineat, quam voluptatem, ſi non eſt totius religionis & humanitatis expers, ex tam horrendo ſpectaculo capiet, vt illius gratia ſine vlla neceſſitate bellum ſuſcipiat? Multa namque hominum innocentium millia trucidantur; ſtupra per vim multis virginibus, & ingenuis mulieribus inferuntur;

for-

fortunæ diripiuntur; ſacra polluuntur; liberi homines in ſeruitutem abducuntur; omnia ferro, flamma, vaſtitate conſumuntur. Igitur qui mortem innocentibus afferunt, aut pudorem caſtis eripiunt, aut religionis ſanctitatem violant, aut conjectis facibus ædes inflammant, aut cultum agrum vaſtant, ſempiterno ſupplicio digni ſunt: homines, qui cauſam infinitis cædibus, flagitiis, latrociniis, ſacrilegiis, inflammationibus, atque populationibus attulerint, quo ſatis digno ſupplicio poterunt debitas pœnas, vt æuo ſempiterno acerbiſſime cruciantur, exoluere? Quid ſi iidem ciuibus ſuis atque patriæ vniuerſæ ea omnia mala, quæ ſumus oratione complexi, ſuis conſiliis temerariis importauerint? Fit enim ſæpenumero, vt ii, qui ſe victores fore confidunt, vincantur; & ea mala, quæ hoſtibus ſuis inferre cogitabant, ipſi merito atque jure ſubeant. Ipſius tunc communis exitii & publicæ euerſionis adulatores cauſam omnem ſuſtinebunt.

Cernitis jam animo quantas ſtrages edat adulatorum immanitas, cum Reges impigros & audaces nacta eſt? Quanto ſtudio illos odio pacis incendant; & ad bellum temere gerendum

dum ſolicitet ? Atque præter alia mala , quibus iſti homines nefarii Reges ad inutilia & perniciosa bella concitando rempublicam perdunt & affligunt , eum multis erroribus turbulentis inficiunt , & a veræ religionis cultu ad falſæ & impuræ ſtudium traducunt. Laxatis enim pudoris & verecundiæ vinculis , & morum ſanctitate & caſtimonia profligata, facillimum eſt in populo , propter aſſidua mala furioſe conturbato , pro vera religione falſam ſupponi atque ſubſtitui ; maxime vero cum ea , quæ inducitur , popularis extiterit , qualis ea eſt, quæ his calamitoſis temporibus in illis præcipue partibus , in quibus ejuſmodi bella verſata ſunt , noſtris peccatis increbuit. Vnde concludi poteſt , adulatorem eſſe peſtem reipublicæ , morum perniciem , patriæ turbinem atque procellam ; legum ſanctiones , pacis ornamenta, religionis præſidia , omniaque pietatis ſtudia peruertentem.

Hactenus ea quidem mala perſecutus aliqua ex parte ſum, quæ eorum hominum ſcelere patrantur , qui ſeſe ad Reges Marti dicatos adjungunt. Nunc conſequens eſt , vt videamus , quam vrbani & feſtiui ſint Veneris ſatellites atque miniſtri , qui operam dant illis

Re-

Regibus, qui magis ſunt in libidinem procliues, quam ad arma propenſi. Referamus igitur animum ad illam induſtriam, quam elegantes & lautæ mulieres in eo conſumunt, vt Principem nimis molem & delicatum, & exquiſitiſſimis cibis egregie ſaginatum, multisque odoribus ſuauiſſime delibutum reddant; hunc igitur ſic enutritum vbi vafri homines & acuti excipiunt, illiusque naturam penitus explorant, ſpe ingentis prædæ erecti ſe accingunt, vt mollitiem illius nitidi Principis in ſuum compendium & quæſtum conuertant. Ergo ſi quid naturalis pudoris in eo inerat, id totum verborum petulantia & lenocinio tollendum curant, ſeque illi diligentiſſimos intemperantiæ miniſtros fore profitentur; partim igitur laſciuis ſermonibus atque jocis petulantibus eorum cupiditatem inflammando, partim ad conſenſum libidinis multas mulieres alliciendo, ſic Principis animum deprauant, vt nihil fingi poſſit intemperantius. Si enim, vt ante diximus, omnes homines ita ſunt voluptatis appetentes, vt neque paupertas, neque diſciplina, neque judiciorum metus eorum libidines coercere poſſit; & quo maiores opes ſunt, eo licentia

ma-

maior, & cupiditas immanior exiſtit; quid fiet de Regibus, quorum opes ingentes & deliciæ ſummæ ſunt; & cupiditates omni metu ſolutæ, cum ad ea domeſtica mala perditorum hominum impuri ſermones acceſſerint? Nec enim ſolum eos ad nequitiam ſtimulant; ſed demonſtrare nituntur; nullam dedecoris maculam ex flagitioſæ libidinis impuritate Regibus adoleſcentibus aſpergi; intemperantiam enim juuenum inquiunt, non eſſe vitio vertendam, ſed in vrbanitatis & elegantiæ laude ponendam. Decere illam ætatem lepores, & veneres, & amorum blanditias, & ſales atque jocos, ad libidinem acrius irritandam accommodatos. Regibus autem id magis conueuire, quo ſunt ad omnes voluptates animo ſecuro perfruendas magis inſtructi atque parati; ſtultum eſt, inquiunt, cum poſſis jucundiſſime viuere, triſtitiam vitæ conſectari. Regibus deinde fas eſt quodcumque illis libuerit. Eum enim ſtatum aſſecuti ſunt, vt omnium ſubditorum opes atque labores ſint ad eorum voluptates & commoda referendi; illorumque libidines ſint pro legibus reputandæ. Quod ſi Regibus voluptates reſpuendæ ſunt, & blandimenta naturæ

reji-

rejicienda ; valeat regnum , imperii majeſtas intereat , ſi nihil eſt aliud quam curas & ſolicitudines allatura. Quare, ſi ſapis, fruere felicitate tua , neque adoleſcentiæ florem ſine fructu ſummæ jucunditatis effluere ſinas ; volat enim ætas , & facultas perfruendæ voluptatis elabitur , fruſtraque tamdem occaſionem eximiæ ſuauitatis amiſſam lamentabere. Fac igitur vt , quantum fieri poſſit , jucundiſſime viuas , intelligantque omnes mortales nihil eſſe in terris Rege beatius. Regni vero procurationem hominibus ſpectatis committe , vt illi , ſi quid opus fuerit , ad te interdum de republica referant ; & interim ipſi pro te laborem ſubeant , & tu ſolutus omni cura deliciis atque voluptate circumfluas. Sententia placet ; corpus enim tenerum laborem fugit , & animus deliciis eneruatus negotii difficultatem anxie reformidat ; nihil igitur libentius Princeps ille faciet , quam vt flagitioſas voluptates honeſtis laboribus anteponant; regnique gubernacula illis amicis, quos libidinis conſcios habet , aut aliis ejuſmodi tractanda relinquat : noctem igitur in flagitiis , diem vero in ſomno , & in ludo parum liberali conſumit. Ne autem hominum que-

relas audiat, includit se domi, admodumque raro in publicum prodit; in quo quidem suorum familiarium sermonibus inductus, existimat se grauitati atque dignitati consulere. Si te, inquiunt, ita vulgaueris, vt quiuis homo de plebe, quoties velit, ad te adire possit, præter illam molestiam, quam tibi homines ignobiles exhibebunt, majestatem tuam imminues; paulatimque fiet, vt ob nimiam familiaritatem contemnaris. Commode igitur regia dignitas a te retineri poterit, si aditus ad te fuerit ita difficilis, vt paucis admodum pateat; reliqui vero ad nos postulata sua deferant, vt de illis cognoscamus, vel ea ad te, si visum fuerit, referamus.

Dum igitur Rex ab illis ejusmodi oratione persuasus se ab officio suo remouet; illi interim ejus somno atque desidia ad suam vtilitatem sane diligenter abutuntur. Quod vt rectius faciant, foedus inter se feriunt, & societatem sceleris ineunt: Da mihi operam mutuam, tu me laudabis apud Regem, ego vicissim industriam & vigilantiam tuam verbis extollam. Tu dicito me esse dignum hoc honore, quem ambio: ego rursum te dignum esse prædicabo, in quem hoc munus, quod

tis, conferatur. Tu vrbanitatem meam ato; ego contra ingenii tui acumen adbor. Quid præterea? Demus operam nealius in Regis familiaritatem veniat, opes, quibus imminemus, intercipiat; ndum enim est, ne si aliquis, qui nobis cellat ingenio, fuerit admissus, nos, vbi, excludat. Omnes igitur aditus præclaus, Regem obsessum teneamus, omnique idio circumuallemus, ne quis ad illum s inuitis aspiret. Quod si aliquis inter tantum gratia & opibus excellit, vt id ui non facile patiantur; fidem nefarie iunt, & de illius pernicie conjurant; quod a ratione euertere illum nequeunt, cum num negotium aliquod se offert apud alios ncipes gerendum, aut munus aliquod in inquis terris administrandum; hominis nium laudant, industriam in cælum tol-; nec alium reperiri posse confirmant, maiore cum prudentia & auctoritate neium illud conficiat. Legatur igitur, aut vt lius dicam, sociorum perfidia relegatur; vero præclari laudatores, vbi per speciem oris socium in externas regiones amanerint, locum illius occupant, & vallo at-

 que

que munimento ſepiunt, firmoque præſidio vinciunt; ne, cum ille redierit, queat, vnde fuit dejectus, vllo modo reſtitui. Nec eo contenti, abſentem primo clanculum mordent; apertius deinde rebus illius obtrectant, operamque dant, vt Rex quotidie magis hominem deſpiciat. Si res illi bene procedit, minime mirum eſſe dicunt; negotium eſſe facile & expeditum, & ejuſmodi, vt a quouis tranſigi poſſit; ſi vero aliquid ſecus accidit, quam oportebat, omnia confeſtim in miſerum tela jaciuntur; illumque aut ignauiæ & timiditatis inſimulant, quod non acriter inſtiterit, neque ſe virum oſtenderit; aut audaciæ & temeritatis accuſant, quod eos, cum quibus negotia magna tractabat, inſolentia orationis offenderit. Hæc in ſermone quotidiano inter ſe conferunt; hæc eadem cum Rege familiariſſime loquuntur; donec id, quod fuerat ab illis inſtitutum, perficiant: eorum igitur opera ita ſe Rex illi miſero infeſtum præbet, vt nunquam eum rurſus in familiaritatem recipiat. Et hac quidem fide amicitias inter ſe colunt, vt tantiſper amico parcant, dum vel aliquid ab illo ſperant, vel opes illius ita munitas eſſe putant, vt non fa-
ci-

cile labefieri posse confidant. Vbi vero primum illius euertendi facultatem oblatam vident, eam minime prætermittunt. Sic autem fit, vt status reipublicæ paulatim commutetur; nomen enim tantum regni manet, re autem vera paucorum potestas instituitur; intolerabilis enim potentia ad paucissimos homines defertur. Dum is igitur, qui Regis nomen obtinet, in voluptatibus ætatem conterit; dum somno desidiaque torpet; dum ita suam personam in negotiis interponit, vt semper suis familiaribus ob sequatur; illi interim moderatores reipublicæ ita se gerunt, vt omnia venalia proponant, & mercatum instituant omnium curationum & munerum. Sic autem silent leges; tolluntur judicia; libertas eripitur; auaritia dominatur; neque solum viduæ atque pupilli, & reliqui, qui propter imbicillitatem obnoxii sunt injuriæ, sed potentiores etiam vexantur, & multa incommoda patiuntur. Cum enim inciderint in offensionem eorum, qui tenent omnia, necesse est, vt omnium fortunarum periculum adeant; omnes igitur illis adulentur opus est, illis seruiant, illos muneribus atque donis afficiant, ad illorumque libidines

se totos accommodent ; reliquis autem, qui apud illos in gratia non sunt, ne lamentari quidem libere calamitatem suam, aut opem contra illorum potentiam implorare licet.

Neque solum ex omnium subditorum bonis prædas agunt ; sed Regis etiam opes domum auertunt, illiusque gazam impune diripiunt ; studia vero virtutis & honestatis abjiciuntur. Nec enim ibi frugalitas & continentia locum habere potest, vbi luxuria immensa principatum tenet ; nec animi magnitudo, vbi libertas oppressa est ; nec justitia, vbi omnia venalia sunt ; neque prudentia, vbi cuncta temeritate & amentia perturbantur. Jam vero liberalitas, & beneficientia, & reliquæ ejusmodi virtutes, quomodo splendere possunt, vbi omnia oppressa sunt crudelitatis & auaritiæ dominatu ? Armorum vero vsus penitus obsolescit ; irridentur enim milites ; homines fortes ejiciuntur ; duces & imperatores ab hominibus profligatis atque perditis honoribus & emolumentis spoliantur : sic igitur cum ad sceleratorum hominum libidinem res administrentur ; cum nihil gratis ab illis auferatur ; cum magistratus & præfecti non dignitate, sed pretio fiant ;

cum legum auctoritas concidat; cum judicia nulla sint; cum vbique minutae tyrannides existant, maiorum tirannorum gratia confirmatae; quae reliqua spes erit populis tanta importunitate perditis & afflictis? Omnium pecuniae in paucorum domibus includuntur; opes Regis ipsius comminuuntur; adulteria & homicidia impune suscipiuntur, vniuersa respublica furtis & latrociniis infesta tumultuatur; tantisque dissentionibus laborat, vt diu stare non possit. Et hae quidem sunt artes, quibus illi in pace gubernant; si pax appellari potest interitus legum, totius reipublicae foeda confusio.

Nunc belli gerendi rationem videamus. Imminet repente bellum, & hostium exercitus ad nos oppugnandos summa celeritate contendit. Euocentur, inquiunt, milites. Qui? Ii ne, quibus frequenter illusistis? Quorum virtutem contempsistis? Quos omni contumelia dignos existimatis? Conscribantur exercitus. Qui exercitus? Scurrarum ne, atque lenonum, quos, fortibus viris exclusis, in fidem vestram recepistis? An potius mercatorum atque redemptorum, quos auaritiae ministros habuistis? Arripiantur arma, tela subito

com-

comparentur. Quæ arma ? Quæ tela commemoras ? Ea ne, quæ studio atque vigilantia vestra situ atque rubigine consumpta sunt ? Nec armorum vllum studium, nec arma video, neque viros denique, quibus arma gestari possint. Omnes enim, in quibus inerat aliqua virtutis militaris indoles, cum cernerent a vobis homines fortes irrideri, virtutemque ludibrio haberi, præmiaque virtuti debita flagitiosis & impuris hominibus condonari, abiectis armis sese ad eas artes, quibus effeminantur animi, libenter & studiose contulerunt, vt vestris vestigiis insisterent. Sociorum, inquis, auxiliis a nobis periculum propulsabimus. Miserum, copiis tuis omnino diffidere, externisque hominibus, qui fidem venalem habent, vitam tuam atque libertatem tuendam credere. Sed esto, sit aliquod firmum præsidium ignauis hominibus in externo & conducto milite collocandum. Expromę igitur pecuniam, vt homines, quos non reipublicæ caritas, neque insigne laudis studium, sed pecuniæ tantum cupiditas ad arma solicitat, pecuniæ magnitudine feroces efficias. Vnde igitur tantam pecuniam erogabitis ? Num ex Regis ærario, quod est

par-

partim illius intemperantia, partim auaritia vestra penitus exhaustum? Num ex populis immanitate vestra perditis, qui quemadmodum vitam tenuissime sustentent, rationem inire non possunt? Nam illud certe non dicetis, vos, vt debitum Principi, qui vos tantis opibus auxit, officium persoluatis, velle pestem hanc a republica vestris sumptibus arcere. Quae enim vestra sapientia est; credo vos malle communi patriae incendio conflagrare, quam aliquid pecuniarum, quas summo studio coaceruauistis, impendere. Sed demus fieri posse, vt in tanto Principis somno & negligentia, in tanta ministrorum auaritia, in tanta populorum calamitate, sit tamen aerarium refertum: Quem fructum poteris in bello ex ingenti pecunia sine virtute percipere? Diuitiae namque, quas imbelles homines possident, non eorum propriae, sed hostium potius existimandae sunt; victorum enim manubiae sunt, non imbecillitatis oppressae subsidia. Tantum enim abest, vt grandis pecunia sine virtutis auxilio opem ferat vllam, vt maius etiam ruinae periculum moliatur. Omnes enim illud bellum libentissime suscipiunt, ex quo minimo cum periculo

lo maxima sibi belli praemia pollicentur. Quocirca minime probo eorum sententiam, qui pecuniam belli neruos esse dicunt. Bellum enim, non tam pecunia, quam virtute conficitur; & virtute pecunia comparatur, non virtus pecunia. Nec enim Darii gaza Alexandri Magni virtutem oppressit; Alexandri porro virtus omni Darii gaza potita est; ex quo sequitur nullum esse firmum praesidium, vbi virtus abest, in diuitiarum affluentia constitutum. Quid fiet igitur in bello de Rege ignauo & imbecillo, diuite tamen & opulento, cum ab hoste acri & strenuo fuerit oppugnatus? Profecto, nisi pacem ab hoste auaro & insolente multo auro redemerit, cum omni republica sibi commissa funditus interibit. Quod quidem dedecus non dico Principibus, quorum omne studium est in verissima gloria consumendum; sed omnibus ingenuis hominibus, qui dignitatem caram habent, debet esse morte ipsa calamitosius. Non est enim pax fortibus hominibus auro, sed virtute parienda. Quid illud? Quod in pace pecunia redempta nullum est firmum amicitiæ foedus, sed perpetuæ seruitutis autoramentum; necesse enim erit singu-

lis,

lis ferme annis eadem tributa pendi; aliter enim nunquam deerunt causæ, quibus victor bellum intermissum redintegret; vt illum, quem semel perculit, & abjecit, omnibus tandem bonis spoliet. Vbi igitur Rex fuerit mollis & languidus, & veneri deditus, & in republica gerenda dissolutus, & in potestate perditorum hominum constitutus; fieri non poterit, vt status reipublicæ conseruetur; nam nec vllæ opes esse possunt, vbi virtutis studium extinctum est. Et quamuis ingentes opes essent a Principe domi reconditæ, nullum esse posset in illis firmum ad pericula depellenda subsidium; imo, quo plures opes sunt injuria partæ, eo Princeps maiore suorum odio flagrat, & maiore aliorum inuidia premitur, & acrius cupiditatem hostium incendit & irritat.

Hæc quidem mala & alia multa sunt, quæ adulatorum opera rebuspublicis inferuntur, cum Regem mollem atque desidem nacti fuerint. Videte igitur, quam sint semper omni reipublicæ tetri, & infesti, & perniciosi, siue in pace, siue in bello, siue sese ad Regem acrem & impigrum, siue ad desidem & ignauum applicuerint. Non enim ii

sunt

funt, qui vnum modo & ratione refrenent; alteri ftimulos admoueant; imo contra, qui animum vehementem & incenfum acrius inflamment, & ardentibus furoris & amentiæ tædis exagitent; animum vero mollem, & languidum, & flagitio corruptum, multo magis mollem & flagitiofum reddant, totiufque laudis & dignitatis immemorem. Vt autem in fidibus, cum nerui nimis intenduntur, aut nimis remittuntur, harmoniam diffolui neceffe eft; ita cum Rex aut nimis ad vim, ad facinus, ad belli furorem concitatur, aut nimis animo relaxatur, & nimis molliter & delicate fe gerit; neceffe profecto eft, omnem concentum & fymphoniam reipublicæ conturbari. Illud enim *Nimis*, quod tu, Menefi, omnem vitæ rationem euertere dicebas, adulatorum eft proprium; nimis enim laudant, nimis vituperant, nimis erigunt animos, nimis abjiciunt, nimis geftiunt, nimis afflictantur; & ita cum ad Regem accedunt, in quamcumque partem eum inclinatum vident, nimis eum impellunt, & paullulum etiam labantem præcipitant.

Quid autem cum Rex non vnam tantum fectam fequitur; fed in contrarias partes anci-

cipiti ſtudio & cura diſtrahitur? Fit enim interdum vt non ſolum acer, iracundus, elatus, ambitioſus, inſolens, & infeſtus ſit; ſed etiam languidus, & eneruatus, & petulans, & flagitioſus, & libidini atque nequitiæ nimis turpiter addictus. Vt igitur in eodem ſimili verſer, quo paullo ante vſus ſum, quemadmodum in cithara, cum aliæ chordæ nimis intentæ, aliæ nimis laxæ ſunt, & omnes inter ſe maxime diſcrepent, abſurdæ quædam & diſſonæ voces cum maxima aurium offenſione funduntur; ita Rex in tanta vitæ diſparitate, morborumque repugnantium diſſimilitudine a ſe ipſo diſſidens, ſecumque diſcordans, omnium hominum aures, oculos, animos grauiter offendit, vniuerſamque rempublicam nimis confuſa & abſona ratione perturbat. Nec enim eam tantum furore, & amentia, & inconſiderata temeritate conuellit; ſed etiam dedecore afficit, flagitiorumque omnium impuritate corrumpit. In hac igitur tam perturbata vitæ ratione, tantaque flagitiorum diſſenſione, atque pugna, operæ pretium eſt animaduertere, quam operam nauent iſti boni viri Principibus, quam varie ſuam naturam verſent,

& ad

& ad variam atque dissimilem cupiditatem Regis accommodent. Tantum enim valent ingenio, vt nullus sit tam difficilis morbus, quem non adulando & assentando augeant; nullus sit animus tantis commotionibus agitatus, quem non omni flagitio & ægritudine contaminent; tam diligenter autem vnicuique Principis flagitio serviunt, vt ad illud tantum incitandum natos esse dicas. Nunc enim furorem Principis augent, & illum immensa cupiditate dominationis inflammant; nunc omnibus blanditiis & lenociniis ad vitæ mollitiem, atque flagitiosas voluptates alliciunt; & ita denique varie illum torquent, & flectunt, vt nihil Regibus, qui se illis dediderunt, aut magis vehemens & acre, aut magis languidum & enervatum possit excogitari. Quod si, vt ante jam dictum est, duæ virtutes cum omnibus ingenuis hominibus, tum vel maxime Regibus necessariæ sunt, nempe fortitudo, & animi moderatio; omnisque Principis institutio eo in primis referenda est, vt sit illius natura ita temperata, vt cum animi vehementis impetu moderationis lenitatem conjungat; & rursus lenitati atque mansuetudini, cum opus

ita

ita fuerit, vim quamdam iræ paullo acrioris admisceat : quam pœnam merentur ii, qui nullam in Principe instituendo moderationem adhibent ; sed illum aut elatum & iracundum sine vlla temperatione clementiæ, aut mollem & delicatum sine vllo studio virtutis efficiunt ? Iam vero cum vtrumque præstiterint, vt Reges, in eorum disciplinis enutriti, non solum superbi, truculenti, & immanes fiant ; sed etiam desides, & ignaui, multisque flagitiis infames sint ; nullo satis digno supplicio tam scelestum & immane facinus vindicari potest.

Non tamen is vllo modo sum, qui velim inductus odio laudes eorum obterere, qui Principum libidinibus obsequuntur; semper enim tribui plurimum eloquentiæ, & eos, qui in illa principes extiterunt, admiratus sum. At nemo potest negare eos, quos multi Principes in deliciis habent, esse eloquentiæ laude præstantissimos; tantum enim in dicendo valent, vt probent esse ingentem in summa inbecillitate potentiam, in miserrima seruitute principatum, in summa miseria florentissimæ atque beatissimæ vitæ rationem.

Quo tamdem, inquit Tauora, modo ?

Pri-

Primum, inquam, statuunt illum, qui omnia ad voluntatem suam administrat, & in omnibus rebus libidini suæ diligenter obsequitur, non modo liberum & potentem, sed summi Principis nomine dignissimum: si enim Princeps est, qui multum potentia præstat; & potentia in eo posita est, vt, quidquid libuerit, faciat; is certe Princeps potentissimus habendus est, qui perficit, vt omnia, quæ viderit, & concupierit, & cogitauerit, ad nutum illius præsto sint, & cupiditati illius obtemperent. Cum autem Principes nomine potentiæ maxime glorientur, & ab amicis persuasi maximam potentiam in libidinis infinitæ licentia atque fructu constituant; fit tandem, vt nullum flagitium sibi dedecori fore putent, dummodo ex illo flagitio constet, eos tantum posse, quantum velint; quod si progredi longius cœperint, nullum erit tantum facinus, quod illis minime gloriandum atque præ se ferendum videatur. Ergo siue per vim labem castis inferant, siue bonis vitam eripiant, sive demum potentium fortunas avertant, siue quidquam aliud contra jura omnia designent, quo significari possit, illos

insigni potentia & robore præstare ; periculum est ne sibi summam laudem & gloriam tribuendam putent, & reliquos Principes, qui jure suo non ad eumdem modum vtuntur, aut stultitiæ, aut timiditatis insimulent. Sic autem opera eorum, cum quibus conjunctissime viuunt, fit, vt cum imbecillitate & inopia laborent, se tamen potentia & opibus florentissimos arbitrentur.

Quam imbecillitatem, inquit Tauora, & quam inopiam narras? Vt enim fateamur eos, qui omnia officia vitæ voluntate & libidine metiuntur, flagitiosos & infames esse; non tamen ex eo sequi videtur, vt inopes & imbecilli sint.

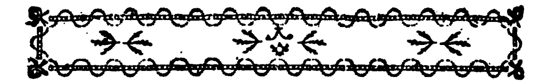
Quid? Inquam. Eum ne, qui nihil arbitratu suo decernit, qui ad alterius nutum viuit, qui nihil agere, nihil moliri audet, quod non sibi fuerit ab eo, cujus nutus omnes obseruat, imperatum, aliquid posse suspicaris? Minime, inquit. Quid, inquam, deinde? Is ne, qui totus est positus sub libidinis dominatu, aliquid arbitrio suo gerit? Non certe. Libido namque est, quæ illi leges imponit, quæ facies admouet ; quæ verbera intentat ; quæ supplicium comminatur ; quæ sic illum

accipit, vt nullo cruciatu contenta eſſe poſſit. Qui igitur illi paret, non ſolum Princeps aut potens exiſtimandus non eſt; ſed ne liber quidem, imo mancipium viliſſimum plagis infinitis obnoxium. Deinde, ſi potens ille eſt, qui quod vult facit; & qui libidini paret, non vult quod facit; nonne perſpicuum eſt, eum nihil omnino poſſe? Volumus enim non tam id quod agimus, quam id cujus gratia actionem aliquam ſuſcipimus. Veluti, cum pharmacum ſumimus, non pharmacum, ſed ſanitatem volumus; ergo ſi, multis pharmacis exhauſtis, morbum minime depulimus, minime, quod voluimus, effecimus; ſed quam tenues eſſent naturæ noſtræ vires oſtendimus: ſic etiam Princeps, qui ſe flagitioſe gerit, flagitium illud non vult, niſi propter emolumentum & fructum, quem ex flagitio ſe percepturum credit; ergo ſi id non fuerit adeptus quod optabat, ſed quo maiore ſtudio flagitia fuerit conſectatus, eo ſe magis omnibus illis commodis, quæ ſibi opinionis errore fingebat, priuatum ſenſerit; nonne perſpicuum eſt, eum nullam potentiam, nullas vires, nullas opes habuiſſe? Nec enim

illum

illum ſtatum aſſequi potuit, quem ardenter expetivit: dominationem enim & infinitum imperium quærebat, & libertatem amiſit; famam & gloriam aucupabatur, & ſempiternam ignominiam ſubiuit; beatam vitam ſitienter appetebat, & omnibus ærumnis atque miſeriis circumuentus eſt. Nullum enim malum abeſſe poteſt ab eis, qui, cum multis opibus abundent, temeritate & amentia ducuntur; omnia namque ad peſtem & perniciem conferunt, quæ ſibi fuerant ad ſalutem attributa.

Ergo quo magis iſti, qui Principibus operam nauant, eloquentia florent, eo magis ſunt ab eorum familiaritate repellendi; eorum ſiquidem opera fit, vt multi Principes exiſtiment nihil eſſe magis regium, quam voluntati propriæ ſatisfacere, & cupiditatibus obſequi, & in omnibus rebus adminiſtrandis non lege, more, inſtituto, & ratione, ſed appetitu, levitate, libidine, & amentia gubernari; uſque adeo, vt illorum opinione is regio nomine ſit digniſſimus, qui maxime dedecori, flagitio, atque turpitudini ſeruit, totumque ſe dat nefariæ voluptati conſtringendum.

HIERONYMI OSORII
LVSITANI
EPISCOPI SILVENSIS
DE REGIS INSTITVTIONE ET DISCIPLINA.

LIBER TERTIVS.

ALIA multa dici in hanc ſententiam poſſent, ſed hæc, quæ dicta ſunt, ſatis ſuperque ſunt, ad hoc genus hominum ab omni Principum aditu & congreſſione reppellendum; ſummam tamen in hac cautione difficultatem fore proſpicio.

Quam difficultatem, inquit M. Eam inquam, quæ tota eſt in amoris vi & magnitudine conſtituta. Nihil enim eſt, quod magis animos amore conciliet, quam amoris indicium; inhumanum enim eſt non amare eos, a quibus te non mediocriter amari perſpicis.

Re-

Recte, inquit. At constat, inquam, hos homines, qui apud Regem in gratia sunt, amore mirum in modum cruciari; quod quidem multis signis intelligi potest. Nam primum ita sunt in illius vultu defixi, vt oculos auertere alio nequeant. Deinde, cum absunt, illius desiderium ferre non possunt. Deinde nullum sermonem cum aliqua voluptate ad aures admittunt, nisi qui de Regis laudibus habeatur. Noctes deinde insomnes illius causa traducunt; de illo perpetuo loquuntur; somniantes de illo cogitant; & illius speciem sibi in somnis intueri videntur. Tum vero illa quam expressa signa amoris sunt, quod totos se ad illius voluntatem & studium fingunt, & pro varietate affectionum, quibus illum commotum animaduertunt, varie commutantur, vt appareat illorum animos non proprio sensu atque natura commoueri, sed omnes rationes ex Regis animo suspensas habere. Si lætum esse vident, exultant; si tristem, abjiciuntur; si iratum, efferantur animis; si cupiditate inflammatum, vt libidini illius tota mente seruiant, immoderata cupiditate rapiuntur. Denique quocumque motu illum commoueri & agi-

tari

tari perſpiciunt, eodem etiam mirifice concitantur. Iam vero, quam ſint de illius valetudine atque vita ſoliciti, quis explicare dicendo poterit? Horrent enim, & exalbeſcunt metu, & pauore concutiuntur, quoties Regem aliquo morbo oppreſſum, aut in aliquo periculo conſtitutum aſpiciunt. Poſtremo, quod eſt maximum amoris ſignum, alii aliis inuident, & æmulationis & obtrectationis morbo grauiſſime laborant. Riuales igitur odio perſequuntur, & quamuis ſe illos diligere ſimulent, tamen extinctos cupiunt. Poſſumus igitur, cum hæc eximii cujusdam amoris ſigna videamus, inficiari, eos eſſe ſummo amore Principis, cui ſeruiunt, inflammatos?

Minime, inquit T.

Si igitur, inquam, Regem non mediocriter amant, qua tamdem ratione Regem impellemus, vt homines lepidos & vrbanos venuſtatibus affluentes, quibus ſe cariſſimum, & jucundiſſimum eſſe conſpicit, ablegari patiatur?

Si igitur, inquit, id efficere dicendo poteris, vt Princeps eos, a quibus ſe perdite amari videt, a ſe ſegregari ſinat, magnam

elo-

eloquentiæ ſignificationem dabis.

Id quidem, inquam, experiri licebit; ſed mihi velim credatis, peruerſam loquendi conſuetudinem maximam malorum omnium cauſam rebus humanis attuliſſe. Dum enim res turpes honeſtis nominibus appellamus, turpitudinem facillime honeſtatis ſpecie capti ſuſcipimus. In vita igitur & officio delinquat opus eſt, qui in verbis & oratione delinquit; quod quidem manifeſte in amoris nomine & ratione perſpicitur. Quid enim eſt amore honeſtius? Quid illa cupiditate, cui multi nomen amoris imponunt, flagitioſius? Amor enim eſt honeſtatis ſtudium, veræ pulchritudinis appetitio, decoris & laudis immenſa cupiditas. Voluptatis autem appetitus in turpitudinem fertur, & dum ſe expleat, de pulchritudinis & honeſtatis interitu minime laborat. Amor igitur pulcritudinem admiratur, & honeſtatem & decus omnibus vitæ commodis anteponit; libido autem omnem eripit honeſtatem, & corporis etiam pulchritudinem dedecore & fœditate commaculat. Præterea amor illi, quem amat, omnia bona ardentiſſime cupit, & illius gratia quemuis laborem excipere,

aut

aut periculum adire minime reformidat : at libido, dum sibi satisfaciat, quid afferat ei detrimenti, in quem furentem incitatur, minimi faciendum putat. Postremo amor id, quod amat, saluum & ornatum vult, & illi etiam æternitatem exoptat: at voluptatis cupiditas in ipsam pulchritudinem, quam habet caram, satis contumeliose & petulanter inuehitur; illique sempiternum dedecus inurere, & interitum afferre contendit. Quomodo igitur fieri potest, vt, quod ego amo, euersum & extinctum velim? Ergo cum amor pulchritudinem admiretur; libido pulchritudinem deformet, & in decus honestatis irruat, & insultet, vt id totum eripiat; consequens est, vt libido nefaria non amor, sed odium potius capitale, nominanda sit; sed quia voluptas eximia amorem consequitur, factum est, vt multi voluptatis flagitiosæ cupiditatem satis imperite nomine amoris appellarent. Nam re vera flagitiosi amatores, non amatores, sed hostes potius immanes appellandi sunt. Nisi fortasse credimus Corydonem Virgilianum Alexim illum, quem perdite se amare dicebat, amore vero fuisse persecutum; ipse se ostendit, atque plane fate-

te-

ſtetur, qualiter ſit animatus in Alexim. Inquit enim.

Torua leæna lupum ſequitur, lupus ipſe capellam:
Florentem cytiſum ſequitur laſciua capella.
Te Corydon o Alexi. Trahit ſua quemque voluptas.

At leæna lupum ſequitur, vt eum dilaniet; lupus capellam, vt eam deuoret; capella cytiſum, vt carpat, conficiat; ergo Corydon inſequabatur Alexim, vt eum perderet, & omni dedecore contaminaret. Amatores igitur ii, qui appellantur, cum amant id, quod habent carum, non vt ornent, & opibus augeant; ſed vt omni dignitate & opibus ſpolient inſequuntur.

Vt igitur in propoſitum redeamus, fateor quidem hos homines, qui Regibus in deliciis ſunt, eſſe Regum amatores maximos, & omnibus curis afflictari, quibus amatores perpetuo cruciantur. Sic enim ſtupent, ſic vigilant, ſic inſidias comparant, ſic riualibus inuident, ſic ingemiſcunt, & interdum etiam lamentantur, vt facile appareat, eos eſſe animo ægros, amore ſæuo ſaucios. Quemadmodum igitur amatores

non

non aliud, quam ſuam tantum voluptatem ſibi proponunt; ita ii non dignitatem Regis amplificatam, ſed ſuas opes cumulatas & adauctas cernere cupiunt. Ergo vt is, qui virginem amat, non cupit virgini bonum aliquod; ſed eam potius parentibus orbatam, ab opibus & amicis inopem, omnium ope & patrocinio deſtitutam; &, quod multo grauius eſt, omni prudentia, & grauitate, & pudore ſpoliatam videre cupit, vt eam facilius ad conſenſum libidinis & impuritatis alliciat; ita iſti boni viri ſic Regem amant, vt illum omnibus virtutis, & honeſtatis, & ſapientiæ opibus nudatum & ſpoliatum vehementer exoptent; vt facilius eorum infinitis cupiditatibus obſequatur. Primum quidem igitur eum bonorum hominum ope nudant, & omnibus, qui prudentiæ, & modeſtiæ, & bonitatis laude præcellunt, aditum ad Regiam familiaritatem diligentiſſime præcludunt: ſunt enim vehementer anxii, & de ſtatu ſuo valde ſoliciti; ſapienter enim vident, nihil eſſe magis aduerſarium falſæ virtutis opinioni, quam veram virtutem ſpectatam & cognitam; nihilque magis officio ſimulato contrarium, quam rectum officium

vere

: & ex animo tam Regi, quam patriæ
ſolutum. Omnes namque falſæ & inanes
les euaneſcunt, vbi primum in ſplendo-
ı ſolidæ & expreſſæ virtutis incurrunt:
gitur aliquis vir animo maximo, atque
ulari virtute & ſapientia præditus, qui
ım nomini obſcuritatem afferre poſſit,
Regis familiaritatem veniat, quanto ar-
io pugnant? Quantum laborem ſuſcipi-
? Quantas fraudes & inſidias machinan-
! Incidat ſermo de viro aliquo ſingulari
le probitatis ornato; bonus quidem (in-
ınt) ille vir eſt, ſubruſticus tamen, mi-
eque dignus, qui in aula verſetur; ho-
certe innocens eſt, minimeque malus,
negotii gerendi prorſus imperitus. Quid
rem tuam committas, qui ſuam male
t? Hominis religionem, & integritatem
o, animi vero ſtuporem & tarditatem
pero. Quod ſi aliquis id ſpecimen virtu-
t induſtriæ jam præbuerit, vt non li-
vllo modo probitatis ingenuæ laudem
ine ſegnitiæ atque tarditatis obterere;
via aggrediuntur, & quantum in illis eſt,
ıtis laudem temeritatis vituperatione de-
ıant. Summa Principis felicitate factum

eſſe

[illegible] dicunt, ne omnia [illegible]: furore namque hominis [illegible] rem [illegible] in extremum discrimen adductam. Si quem viderint liberum, animoque maxime [illegible] quibus respublica laborat, aperientem, hominem nimis elatum, & confidentem, & [illegible] Regis [illegible] esse contendunt. Nihil autem majestati Regiae magis adversum, quam [illegible] in loquendo libertatem, argumentum enim esse contemptae Regiae [illegible] [illegible]

[illegible]

auxilio nudant, eumque noctes atque dies circumuallant, ne possit vllo modo ad nomen suum bonos atque fortes viros adjungere. Cauent deinde, ne Princeps vlla sibi literatum præsidia & adjumenta requirat; literarum enim studiis (aiunt) corrumpi valetudinem, infringi vires, indolem Regiam a rebus fortiter gerendis auocari. Præterea minime decere Principem, tamquam aliquem de plebe hominem, qui velit ad honores obrepere, & commendatione aliqua eruditionis a multitudinis fece segregari, libris affigi, hominumque doctorum ineptiis oblectari. Num tibi, inquiunt, victus literis comparandus est? Num honores tibi propter eruditionem deferendi sunt? Tantum certe abest, vt Principi dignitatem vllam afferat eruditio, vt illi dedecori potius & ignominiæ sit: si dignitas igitur tibi cara est, non solum literarum studia tibi contemnenda sunt; sed etiam eorum hominum, qui se totos literarum studiis dediderunt, sermo atque familiaritas vitanda est; neque vnquam arcessendi sunt, nisi raro admodum; nempe cum aliquod negotium inciderit, quod aliter expediri non possit. Tantisper igitur illorum garru-

garrulitatem patere, dum res alio modo transigi nequit; vbi id transactum perspexeris, illos procul amanda, ne sermonibus molestissimis tuas aures obtundant. Sic autem ea loquuntur, & eas machinas adhibent, & eam opinionem in animo Regis inserunt; vt is tamdem ad officium suum valde pertinere putet, omnes literas odio persequi, artesque maximas execrari. Nec hoc scelere contenti, aliud multo immanius moliuntur; nec enim tantum Reges literarum & disciplinarum præsidio spoliare; sed etiam diuina ope orbare contendunt. Persuadent enim Regibus, non esse illis religionem summo studio colendam. Non, inquiunt, quod religio negligenda sit; esset enim id scelestum & immane facinus; sed quod in Regibus, cum immodica est, dignitatem nullam habeat. Minime enim decere Principem, instar cujusdam vetulæ, multam operam in precibus, & in votis, & in procuranda religione consumere. Deinde, si religione, inquiunt, te nimis implicueris, officium tuum non facies; sed potius multis in locis objecta religione a studio dignitatis abduceris. Abjicit enim animum, qui valde religiosus est, & decoris

atque

atque dignitatis ſtudium deponit; nec enim injuriam vlciſci vult, ſed omnes contumelias patientiſſime tolerat, quod non eſt animi fortis & confidentis officium, ſed imbecilli potius, & eneruati, minimeque de regiæ dignitatis amplitudine cogitantis. Veniat igitur tibi in mentem, te non ſacrificulum, ſed Regem eſſe, eaque ſacrorum ſtudia, quæ dignitatem tuam imminuere poſſunt, omitte. Hæc autem ita differunt, vt paulatim omne pietatis ſtudium reſtinguant; modum enim, quem religioni adhibendum cenſent, exiguis adeo finibus circumſcribunt, vt pro parte ſua paulatim omnem ex animis religionem tollant; itaque perficiunt quantum poſſunt, vt Reges a Dei conjunctione diuellant.

En amoris vis incredibilis, qua iſti boni viri ſeſe ad ſummum ſtudium Regis adjungunt. En cur opibus augeri, & dignitate omni cumulari debeant. En cur merito, bonis omnibus excluſis, & Principe multis molibus atque machinis obſeſſo, ipſi ſoli in omni republica dominentur. Tanto enim amore Regem amplectuntur, vt illum hominum bonorum uſu & familiaritate prohibeant; vt fructu ſapientiæ, qui monumentis

do-

doctissimorum hominum continetur, omnino priuent; vt Dei postremo numen, opem, & auxilium ab illo, quantum possunt, longissime repellant, vt sic tamdem riualium omnium timore liberati summum fructum ex amore, quo sunt acriter inflammati, secure percipiant. Nec enim aliud est, quod illos cogat, omni diuino & humano præsidio nudare Principes, & eos summo scelere, perfidia, & immanitate obsessos tenere, ne possint vllo modo salutari ope & auxilio liberari; nisi quod intelligunt, hæc omnia fore impedimento, quo minus tyrannidem suam diu tueri, & simplicitate Principis abuti possint. Qui igitur ita Reges amant, vt eos omni diuino & humano præsidio destitutos videre cupiant; vt ipsi liberius omnibus illorum opibus potiri queant, num Reges amant? An potius opes, & honores, quibus inhiant, & immanes pecunias, quas infinita auiditate liguriunt? Hæc si Rex sapienter animaduerterit, illos certe non vt amicos amplexabitur, sed vt proditores (ne quid aliud dicam) a se longissime segregabit; aliter enim cum suo magno malo sentiet, non se, sed pecuniam infinitam, & potentiam

non

non ferendam, ad hominum perniciem comparatam ab illis amari. Mala enim, quæ in Principem bonorum ope destitutum, artium maximarum præsidio nudatum, a Dei ipsius præsenti auxilio derelictum, perditorum hominum scelere circumsessum repente inuadunt, quis poterit enumerando recensere?

Vt tamen aliqua summatim referamus; primum omnium malorum summa temeritas & amentia est. Quod vt rectius intelligi possit, statuendum est; non omnem inscitiam esse similiter execrandam; multum enim interest qualis stultitia sit, deinde in cujus animo insideat. Stultitia enim quædam mediocris est atque tolerabilis; quædam vero summa atque summo opere detestanda. Tolerabilis quidem eorum stultitia est, qui, cum sapientes minime sint, minime sibi sapientiam arrogant: intolerabilis & execranda est illorum inscitia; qui sibi eam sapientiam assummunt, cujus ignari sunt. Qui enim neque medicus est, neque se medicum esse profitetur, vt ægrotum non sanet; nemini tamen vitam medicamentis eripiet: at qui se medicum esse credit, cum medicinæ imperitus sit, neminem quidem morbo leuare, multos autem vita priuare

poterit. Præterea cum hæc ſumma dementia in animum illius inuaſerit, cui munus illud, cujus ſe ſcientiam tenere confidit, aſſignatum non eſt, non multum ſane rebus illius arrogantia nocebit. At cum oppreſſerit hominem, cui omnia, quæ cupit, munera deferuntur, omnia peruertet. Si enim homo nauigandi imperitus ſe optimum gubernatorem eſſe jactauerit, non tamen illi quiſquam gubernacula tractanda permiſerit, non euertet ſtultitia ſua nauem. At ſi nauis illi commiſſa fuerit, tum demum ſibi atque vectoribus diram cladem inferet. Quo autem amplius illud munus eſt homini imperito commiſſum, eo erit amentia illius infeſtior. Cum vero nullum munus ſit in terris regio munere maius & amplius, nihil certe poterit eſſe illius amentia & temeritate funeſtius; maxime cum ſibi in ſumma rerum imperitia ſummam ſapientiam arrogauerit. Nec enim paucos vectores, ſed vniuerſam rempublicam funditus perdet. Ex quo ſequitur, nihil eſſe poſſe dirius Rege ſtulto & inſano. Nec enim potentiæ fructus eſt in poſſeſſione, ſed in recto illius vſu collocandus: rectus autem omnium rerum vſus prudentiæ moderatione

con-

continetur; vbi igitur prudentia non extiterit, ibi necesse est, vt, qui opibus affluit, non partis opibus ad salutem & honestatem, sed ad perniciem atque dedecus vtatur. Vt enim cum musicæ ignarus citharam pulsat, ridiculum se ostendit; & cum furiosus omni vinculo solutus ferrum stringit, quo violentior est, eo maiorem stragem edit: sic homo potens, cum propter stultitiam opibus suis vti nesciat, guo maiores opes habet, eo maiorem ignominiam subibit, funestioremque pestem sibi atque reipublicæ comparabit. Reliquum igitur est, vt quo Rex opulentior fuerit, imperiumque illius latius propagatum extiterit, si fuerit amentia vexatus, & (vt fit) sibi sapientiam attribuerit, eo tetrior sit, multoque grauiorem plagam communibus rebus imponat. Hujus autem tanti mali, quo nullum dirius atque funestius excogitari potest, adulatores architecti sunt. Principis enim ingenium laudant; sapientiam in cælum ferunt; consilium admirantur; si quid autem est ab illo festiue dictum, id risu & plausibus excipiunt; eoque rem deducunt, vt is, qui jam opibus & potentia inflatus insaniebat, omni judicio spolietur; & cum sit amentissimus, statuat

tuat tamen, se nullius consilio indigere; sed illis sapientiæ opibus affluere, quibus facillime possit orbem terrarum moderari. His igitur cogitationibus elatus exultat, & præceps amentia fertur, & omnia furenter administrat, vsque eo dum in rempublicam nefariam pestem & dirum exitium machinetur. Prudentiæ autem lumine amoto, quomodo poterunt in animis reliquæ virtutes habitare? Num animi magnitudo poterit in eo locum habere, qui magna & excelsa contueri nequit? Qui nihil altum & generosum cogitat? Qui non solum flagitio & impuritati, sed flagitiorum ministris seruiendum existimat? Quis enim non videt, tantam esse Principum quorumdam humilitatem, vt contra eorum voluntatem, qui se in illorum familiaritatem lenociniis & assentationibus immerserunt, loqui non audeant? Præterea si sunt acres atque vehementes, cum rationis imperium repudient; tantum abest, vt fortes & magnanimi sint, vt ne homines quidem appellandi sint, sed immanes quædam belluæ libidinis impetu dimicantes. Fortitudo enim non est furor & amentia libidini seruiens; sed animi excellentis altitudo pro justitiæ sancti-

tate

tate pugnans. Si vero molles & eneruati fuerint, opus eſt, vt humiles & abjecti ſint; neque ſolum belli fremitus exhorreant; ſed omnes etiam belli rumores, atque adeo vmbras extimeſcant.

Quid de temperantia dicendum? Illi ne poterunt eſſe moderati, quorum eſt effrenata & immenſa cupiditas? Qui neque metu, neque pudore, neque diſciplina coerceri poſſunt? Metum enim ſumma potentia depulit; pudorem ſermo impurus hominum perditorum ſuſtulit; diſciplinam autem temeritas & inſolentia contempſit; quomodo igitur honeſtatem & conſtantiam vllam retinebunt, qui opes immenſas non honeſtatis inſtrumenta, ſed libidinis materiam putant, & tam multis cupiditatum fluctibus in diuerſas partes agitantur? Qui ſingulis horis huc & illuc æſtu temeritatis inconſideratiſſime rapiuntur? Qui vel ſuperbia tument, & nimis inſolenter efferuntur; vel ſe nimis dimittunt, & omnem memoriam decoris atque dignitatis abjiciunt? Iam vero juſtitiæ munus, & officium ab illis adminiſtrari nullo modo poteſt, qui ſunt oppreſſi cupiditatis impuriſſimæ dominatu. Quomodo enim aliorum licentiam reſeca-

ſecabit, qui ſibi ipſi flagitiorum omnium licentiam attribuit? Qua ratione ſuos in officio continebit, qui animi ſui partes non continet? Quo pacto merita cujuſque certis ponderibus examinabit, qui omnem rationem dignitatis ignorat? Quomodo denique reget alios, qui ſe ipſum regere non poteſt? Vt autem in pauca conferam, nemo juſtitiam colere poteſt, qui non fuerit & ſapiens, & fortis, & moderatus. Sapientia enim quod rectum, & verum, & ſimplex eſt, perſcrutatur & inſpicit: Fortitudo animum ad vires tyrannidis elidendas firmo præſidio confirmat. Temperantia cauet, ne ſtatus animi tumultu aliquo turbetur, &, quod eſt ratione moderandum, libidine peruertatur. Vbi igitur pro ſapientia temeritas, pro fortitudine imbecillitas, pro temperantia libido rempublicam adminiſtrat; ibi ne veſtigium quidem vllum juſtitiæ & æquitatis extare poteſt. Cum igitur Rex & inſipiens, & impuris miniſtris obnoxius, & indomitæ libidini deditus fuerit, ne ſimulacrum quidem vllum juſtitiæ conſeruabit: nam neque, quæ vis & ratio ſit juris, intelligit; nec id, quod intelligit, facere audet, ne eos, quos in deliciis habet, &

quo-

quorum etiam opes metuit, offendat; neque, ſi audeat, id tamen, quod juſtitia perſcribit, ſibi per infinitam cupiditatem, cui eſt addictus, exequi licebit. Adde, quod non ſolum vt ſuæ ipſius cupiditati, quæ ſatiari & expleri nequit, ſed vt ſuorum etiam libidinibus obſequatur, neceſſe plerumque eſt, vt non modo humana, ſed etiam diuina jura violet. Cum enim opes ſuas abſumpſerit, tum immodicis tributis rempublicam vexabit, & multos expoliabit, vt alienis facultatibus ſuos locupletet; & innocentibus eripiat, quod maleficis hominibus largiatur; atque poſtremo manus rebus ſacris afferet, & templa omnia atque fana compilabit. Hic erit ornatus animi, quo Rex impuris hominibus deditus excellet. O egregios feliciſſimi Regis amatores! Qui tam præclaris officiis eum Principem, cui ſe dicauerunt, tuendum & ornandum ſuſcipiunt. Qui fieri igitur poteſt, vt Princeps hominibus tam gratis & piis, tam omnia ad dignitatem illius referentibus diu careat? Neceſſe profecto eſt, vt ſi ſeſe ab illius conſpectu remouerint, eorum deſiderio contabeſcat; magna enim illorum merita in Principem, & ſatis illuſtria conſtant;

illius

illius enim menti tenebras attulerunt; animum illius de omni ſtatu dejecerunt; omnem illi dignitatem detraxerunt. Cernitis quanta temeritas in communi vita verſetur? Homines prudentes & honeſti deſpiciuntur; illique ſummis honoribus afficiuntur, qui Principes a ſtudio virtutis & humanitatis auertunt, & tyrannidem alunt, &in reſpublicas immittunt. Id enim moliuntur & efficiunt, vt Regem habeamus effrenata mente præditum, infinita libidine furentem, hominibus perditis atque profligatis obnoxium, fortibus & moderatis infeſtum; & modo elatum & inflatum, modo humilem atque demiſſum, maleficum denique & injuſtum, & in tantis flagitiis virtutis & honeſtatis nomen temere & inſolenter vſurpantem.

Sed, inquiet fortaſſe aliquis, id non ſemper euenire; multos enim extitiſſe Principes, qui cum non admodum diſſimili ratione educati fuiſſent, magnum tamen firmata jam ætate virtutis ſpecimen dederunt. Fateor equidem, & id in miraculi loco ponendum exiſtimo; diuino ſiquidem beneficio fit, vt non ſemper iidem euentus ex eiſdem cauſis exiſtant; interdum enim tam præclara indoles elucet

elucet diuinitus in quibusdam Principibus, vt hominum sceleri fortissime resistant, & sint illis impedimento, quominus possint omnia, quæ volunt, scelerate & impie machinari. Sed nos hic, non quod aliquando Dei singulari beneficio euenit, ne omnia funditus intereant, cogitemus; sed quid accidere necesse sit, nisi Deus nos præsentissima ope respiciat. Simul & illud animo reputemus, quam excellens illa virtus extitisset, si fuisset bonis disciplinis exculta, & bonorum hominum sermonibus ad summum decus excitata: quando etiam cum est omni literarum ope destituta, & hominibus nefariis impedita, lucet tamen, binignitatisque suæ aliquod lumen porrigit. Nam si Princeps fraudibus vndique circumuentus, opibus summis obsessus, nullis artibus adjutus, sceleris improbissimi conatibus impeditus, aliquam tamen virtutis regiæ significationem dat; quid effecisset, si cum bonarum artium cultu ad se ipsum bonos atque sapientes homines aggregasset? Diuinus certe ex illius virtute splendor eluxisset. Sed nos, vt paulo ante dixi, non de eo, quod raro contingit, & quod, cum accidit, in loco portenti atque prodigii numeran-

randum ſit ; ſed de malis, quæ prauam inſtitutionem natura conſequuntur, & de eo, quod plerumque accidit, diſputamus.

Vt igitur omnia vitia perſtringamus, quæ ex hac educatione oriuntur, primum quidem Princeps molliſſimo cultu nutritus, & in ſummis deliciis educatus, mollis & delicatus ſit neceſſe eſt, otio languidus, laboris impatiens, ad libidinem procliuis, & valetudine infirma præditus: deinde cum perditorum hominum impuri ſermones acceſſerint, erit etiam arrogans, & elatus, & inhumanus, & ſibi quodammodo diuinitatem tribuet ; & cum fuerit hominibus ſceleratis, qui cum illo viuunt, obnoxius, reliquos ne homines quidem ducet ; præterea ſummo furore & amentia vexabitur. Sic autem fiet, vt Princeps, in quo ſumma quædam ſapientia flagitatur, vt officium ſuum tueri poſſit, cum & natura, & opibus, & imperio, & cogitationibus inaniſſimis, & ſermonibus impuriſſimis inflari cœperit, omni judicio ſpolietur ; & ne quid ſibi ad ſummam ſtultitiam deſit, in maxima rerum ignoratione, & in miſeranda mentis cæcitate, ſummam ſibi ſapientiam nimis inſolenter aſſumat. Deinde inuidiæ

pœnis

poenis agitabitur; nihil eſt enim magis cum arrogantia conjunctum, quam dolor ex aſpectu alienæ virtutis inuſtus; veriſſimæ enim dignitatis ſplendore dignitatem ſuam obſcurari & extingui plane judicat. Inde igitur acerbiſſimum odium in omnes bonos erumpit; inde etiam timor exoritur. Nec enim ſolum omnem excellentiam virtutis odit; ſed illam ſuſpectam habet, & ab omni mentis altitudine ſibi perniciem imminere cenſet. Ex inuidia autem, & odio, & metu, & inani ſuſpicione crudelitas eminet, & immanitas quædam humanæ ſocietatis oblita, & ad hominum peſtem atque perniciem acerrime concitata. Agreſtis autem libido, omnibus pudoris atque juris vinculis emiſſa, & adulatorum lenociniis acrius incitata, illum miſerrime vexat, &, quocumque fert impetum, vehementiſſime contorquet. His quidem peſtibus exagitatur, cum res illi ſecundæ ſunt; in rebus autem aduerſis, maxime cum bellum aliquod repente mouetur, qua tandem ſpe erigi poteſt ille, qui neque vt corpus labore vllo duraret, nec vt animum virtute firmaret, nec vt ſtatum ſuum fortium hominum præſidio muniret, neque ſe diuini numinis

minis auxilio tueretur, vnquam elaborauit? Illum igitur tunc animaduertere licebit sibi atque suis diffidentem; neque solum hostium vires, sed suorum insidias metuentem, & ancipiti formidine districtum, ad omnes rumores trepidantem; neque quomodo in omni rerum discrimine honestatem retineat; sed quomodo vitam pretio redimat, turpissime cogitantem. Adde nunc, si lubet, reliquas labes, quibus aspergi & inquinari necesse est illum Principem, qui cum hominibus improbissimis conjunctissime viuit; neque solum bonorum hominum consilia rejicit, verum etiam disciplinæ cælestis opem repudiat. Est enim plerumque sui profusus, alieni appetens, in iracundia implacabilis, in odio contumax, ferox, & infestus imbecillis, potentibus atque superbis obnoxius, leuis, inconstans, ineptus, amicorum ope destitutus, hominibus inuisus, & scelerum conscientia frequenter exanimatus.

Hic quidem est status eorum Regum, qui, repudiatis bonis hominibus, adulatoribus aures præbent: statum vero reipublicæ breuiter etiam, qualis tunc esse potest, inspiciamus. Vt autem hic nihil aliud dicam, com-

communis omnium libertas eripitur, quod quidem minime mirandum eſt; fieri enim nequit, vt ibi ſpecies aliqua libertatis extet, vbi ne ii quidem, in quorum poteſtate ſunt omnia, liberi ſunt; niſi fortaſſe liberum exiſtimatis illum, qui ad alterius arbitrium viuit; qui, quod ſentit, loqui non audet; qui hominis inconſtantiſſimi nutus omnes obſeruat; qui ex Principis inaniſſima cupiditate pendet; qui ad libidinem illius vultum fingit & accommodat. Adulatores igitur liberi non ſunt, ſed ſerui nequiſſimi. Princeps autem, qui illorum operis vtitur, non ſolum ſeruit dedecori, flagitio, turpitudini; ſed ipſis etiam nequitiæ miniſtris ita ſubjectus eſt, vt nihil facere audeat, quod illis injucundum poſſit accidere. Ita enim ſe paulatim abjicit, animumque demittit, vt illis etiam, quos jacentes erexit, & in gradu, quo erant indigniſſimi, collocauit, addictus ſit, multaque, ne eos offendat, ſeruilem in modum patiatur. Si igitur neque Princeps liber eſt, nec illius domeſtici liberi ſunt, quo tamdem modo populus, qui eorum dominatu premitur, veſtigium vllum libertatis in vita retinebit? An non perſpicuum eſt omnem illorum

rum

rum rempublicam eo conferri, vt omnem libertatem tollant? Quasi enim omnis illorum salus atque dignitas agatur, summa ope contendunt & enituntur, vt animos hominum frangant, & spiritus comprimant, ne quisquam audeat ad aliquod decus egregium illis inuitis aspirare. Omnibus igitur, in quorum animis est aliquid generosum & magnificum, vehementer infesti sunt, & illis pestem, si possunt, omni ratione comparant; ea etiam de causa molestissime ferunt, aliquem alium abundare pecuniis, quia verentur, ne opibus elatus aliquid sibi magnum proponat. Cum igitur rempublicam immodicis tributis vexant, non id solum moliuntur, vt ipsi ex populi fortunis prædas agant; sed etiam ne sit quisquam, qui opulentus esse possit: tantum enim abest, vt hominum libertati prospiciant, vt ne vultum liberum, aut orationem cujusquam ferre valeant. Oppressa vero libertate, & animi magnitudo, & ingenii vis omnis extinguitur. Nec enim animus tyrannide oppressus aliquid magnum & egregium moliri: neque ingenium assiduis plagis obtusum verum intueri potest. Restat igitur, vt omnes non solum ignaui & imbecil-

li

li sint; sed etiam amentes & stolidi. Sublata igitur virtute, ingeniique lumine propemodum extincto, quis pro patriæ salute decertabit? Quis enim pro republica, cujus particeps non est, & ex qua nec fructum vllum, neque laudem, nec honorem expectat, periculum adire volet? Quis in tanta rerum caligine, & tam cæcis tenebris, qnod sibi in vita colendum officium sit, mente & ratione perspiciet? Quis in tantis nequitiæ exemplis libidinem suam cohibebit, ne, cum primum poterit, indigna flagitia impure atque tetre suscipiat? Iam vero si in aliquo ciue fuerit aliquid roboris, id totum furorem & amentiam conferet, & eo conatum omnem comparabit, vt omnia juris vincula perrumpat. Summa autem hæc est, vt in hujusmodi regno nulla virtus emineat, & omnia vitiis impudentissime cumulentur; nam cum omnes subditi Principum mores imitentur, tum multo facilius est scelus atque flagitium sequi, quam virtutem atque decus effingere. Si igitur Princeps flagitiosus extiterit, erit profecto necesse rempublicam vniuersam flagitiis innumerabilibus inquinari. Quomodo autem illam etiam inopia grauissima premi,

&

& Principum iniquitate vexari necesse sit; jam expositum est; vbi enim omnium pecuniæ ad paucos deferuntur, consequens est, vt vniuersa respublica extrema inopia conflictetur. Accedet deinde inuidia, odium, acerba & grauis offensio, & indignatio, & ejusmodi perturbationes, quæ rempublicam tumultuari, mutuisque cædibus efferari compellunt. Adde nunc lubricam fidem; adde dolos, fraudes, insidias; adde furta & latrocinia, quæ egentes homines rerum suarum desperatione suscipiunt. Adde postremo nouarum rerum cupiditatem, ciuium inter ciues hostilem dissensionem, & sceleratissimam cum hoste de patria prodenda & euertenda pactionem; & reliqua mala, quæ stulti & immoderati Principis rectionem consequuntur. Nullum enim tantum scelus atque flagitium cogitari potest, quod non multitudo sapiente rectore orbata concipiat. Cum igitur respublica sapientiæ patrocinio destituta, virtutis præsidio nudata, sceleratorum hominum libidini vexanda atque diripienda relinquitur; cum nullus ordo, nulla verecundia, nulla lex, nulla disciplina cupiditatem frenet; cum virus interclusa sit,
inno-

innocentia respirare non queat, nequitia victrix exultet; cum inopes potentibus inuideant, potentes autem fortunam afflictam despiciant, & in miserorum calamitatibus insultent; & alii in alios odio acerbo & immani concitentur; qui fieri potest, vt non vniuersa Respublica vel per se seditionibus intestinis dilacerata concidat, vel hostium viribus expugnetur, omniaque tamdem extrema patiatur?

Quam breuissime potui statum illius reipublicæ complexus oratione sum, quæ perditorum hominum licentia, & stulti Principis immoderatione continetur. Volo tamen vobis aperire, quid modo mihi in mentem venerit; quamquam me inscitiam meam fateri pudet.

Quam, inquit T., inscitiam narras?

Eam, inquam, quæ magna ex parte continet causam euersionis omnium rerumpublicarum, & quæ nos in hac disputatione multa peccare compulit.

Quænam igitur ea est, inquit.

Grammaticæ, inquam, ignoratio est, vt mihi quidem videtur, malorum omnium principium.

Multum, inquit ille ridens, tibi Grammatici debent, quando ſtatuis rempublicam ſine illorum ope & auxilio ſtare non poſſe. Neceſſe igitur eſt, vt Grammaticæ ludos vbique aperiri faciamus, & omnes Cyprianos, & Diomedes, & Laurentios, quorum memoria eſt propemodum extincta, ab inferis excitemus, vt rempublicam nobis conſtituant.

Recte, inquam, ſi illi perfectos ſe Grammaticos in vita præbuerunt; aliter enim non eſt, cur illis moleſti ſimus, & non potius ſepultos eſſe patiamur.

Quænam tandem, inquit T., iſta eſt Grammaticorum facultas, qua rempublicam fulcire poſſunt?

Non fateris, inquam, Grammaticam eſſe recte loquendi rationem? Qui peruerſe igitur loquitur, contra Grammaticæ præſcriptum facit.

Recte, inquit ille. Sed id ad rempublicam attinet?

Quia, inquam, vt jam ante dixi, loquendi imperitia, & orationis peruerſitas non mediocre malum exiſtimandum eſt; magno enim malo fit, cum res turpes honeſtis nominibus occuluntur; accidit enim ſæpenumero

mero; vt qui se turpitudine deformauit, nominis splendore deceptus, minime suum dedecus animaduertat; & ita in rebus turpissimis, quasi in præclaro facinore, glorietur. Quare mea quidem sententia, qui optime rempublicam constituere velit, eam primum legem sanciet, ne quisquam flagitio nomen laudis imponat; ne videlicet praua loquendi consuetudine flagitium ornando flagitii impudentiam confirmet. Cum enim auarus sordes suas nomine frugalitatis exornat; prodigus autem temeritatem & immoderationem suam nomine liberalitatis occultat; & timidus se prudentem & cautum nominari studet; & audax fortem atque magnanimum; & reliqui ad eumdem modum, ne singula flagitia recenseam, vitia sua splendore nominum illustrant; non facile possunt eam vitiorum deformitatem, quibus inquinati sunt, animaduertere. Quam quidem si acute perspexissent, illam a se fortasse summo studio repulissent. Nunc vero nominum splendor falsus & inanis eos in eam fraudem impellit, vt interdum præclare secum agi putent, cum in summa turpitudine & indignitate versentur. Hoc igitur loquendi peccatum etiam nos modo in

 dispu-

diſputando commiſimus, vt ſplendidis nominibus res flagitioſas ornaremus.

Quo tamdem modo, inquit, T.?

Primum quidem, inquam, rempublicam appellauimus, quæ publica certe non eſt; publica quidem eſſet, ſi ad populi vniuerſi commoda pertineret; cum vero populi ratio non habetur, ſed omnia ad unius tantum, atque paucorum potentiam & vtilitatem conferuntur, priuata potius appellanda eſt, quam publica. Deinde, ſi reſpublica eſt, vt Ariſtoteli placet, ordo, modus, & ratio multorum hominum vrbem vnam incolentium, profecto vbi nihil ordine, nihil modo, nihil jure & ratione fit, ſed omnia perturbantur, atque temere commiſcentur, nulla reipublicæ ratio conſtare vllo modo poteſt. Ne ciuitatem quidem nominare licet eam, quæ poſita eſt in hominum indomita cupiditate, & furentium poteſtate. Eſt enim ciuitas, liberorum hominum multitudo æquabili jure ſociata. Vbi igitur nulla libertas eſt, nec jus ex æquo omnibus adminiſtratur, ibi certe ciuitas non eſt; ſed ſeruorum infelix multitudo, paucorum libini penitus addicta. Deinde reipublicæ moderatores eos interdum

dum apellauimus, qui nullum modum suæ cupiditati præfiniunt, tantum abest, vt modum reipublicæ vniuersæ statuere valeant. Postremo pudet me tam sæpe fuisse nomine Regis abusum. Rex enim ille tantum nominandus est, qui rempublicam vniuersam regit; regit autem ille rempublicam, qui eam ab errore in viam reuocat, & ad vitæ beatæ rationem sua virtute atque vigilantia perducit. Ergo ille, qui quantum potest elaborat, vt rempublicam saluam & incolumem præstet, & bonis omnibus affluentem; qui populi salutem facile suis voluptatibus & commodis anteponit; qui singulari mente, ratione, consilio, in studio totius populi moderandi atque tuendi vigilat, merito Regis nomen obtinet. Qui autem iustitiam negligit, omnemque disciplinam virtutis & continentiæ repudiat, & ad suam commoditatem omnia consilia reuocat, vniuersamque ciuium multitudinem paucis hominibus nequissimis constrictam tradit vexandam atque diripiendam, nullo modo Rex, sed Tyrannus habendus est. Hoc enim discrimen ponunt viri doctissimi inter Regem & Tyrannum. Quod Rex præcipue in populi salu-

tem

tem respicit; secundo vero loco, suam ipsius salutem & vtilitatem curat; neque enim plerumque potest rempublicam tueri, nisi saluti suæ prospiciat. Tyrannus vero omnia consilia ad suam vtilitatem atque libidinem dirigit; deinde vero, quia non potest ille bonis omnibus abundare, nisi in populo non omnino perdito dominetur, secundo loco populi totius incolumitati interdum prospicit. Si igitur Princeps ille, qui non præcipue in felicem reipublicæ statum modis omnibus intuetur, Tyrannus habendus est, quamuis sæpenumero populum acri animo tueatur; quo nomine illum appellabimus, qui salutem reipublicæ præ sua libidine contemnit, illique amentia & temeritate sua interitum afferre nititur? Sed consuetudine victi nominibus abuti compellimur; quod etiam faciendum necessario nobis est, ne sine fructu in potentium offensionem incidamus.

Longius fortasse, quam instituta ratio postulabat, elatus sum in disciplina, qua Regum filii instrui plerumque solent, describenda; sed partim odium, quo sum in hoc hominum genus incensus, qui Principes omni scelere contaminant, partim benignitas ve-

stra

stra prouexit orationem meam. Vt igitur jam id, quorum gratia hæc a nobis allata sunt, ratione concludamus, reuocate in memoriam ea, quæ a nobis in principio dicta sunt. Demonstrauimus enim nullum munus egregium sine egregia disciplina administrari posse; nullumque munus aut maius & amplius, aut grauius & difficilius, munere Regis esse; neque in quo maiore cum periculo, rerumque omnium pernicie & interitu peccari solet. Vnde sequitur ad Regis officium summam sapientiam atque summam virtutem requiri. Quam difficile autem sapientiæ atque virtutis studium sit in mollissimo vitæ cultu, in summis opibus atque deliciis, in multis naturæ lenociniis atque blandimentis, etiam quantum fuit necesse docuimus. Illud etiam, quod nostra oratione non indigebat, ostendimus, nullas opes, nullas facultates, nullas delicias esse cum iis vlla ex parte conferendas, in quibus Regum filii plerumque nutriuntur. Vnde sequitur, cum omnibus sapientia necessaria sit, tum vel maxime iis, qui Reges futuri sunt; aliis namque, vt se regant atque moderentur; Regi, vt non se tantum, sed infinitam hominum

mul-

multitudinem optima atque ſingulari ratione gubernet, ſapientia paranda eſt: & alii quidem homines non ita multis difficultatibus impediti ſunt, quo minus ſeſe ad ſtudium ſapientiæ applicent; at Regibus omnes inſidiæ comparantur; neque ſolum inſitis cupiditatibus, ſed hominum ſermonibus impuriſſimis a ſtudio virtutis atque veriſſimæ dignitatis abducuntur. Et alii quidem, ſi ſeſe multis erratis irretierint, ſibi atque paucis nocebunt, & etiam judiciorum ſeueritate cohiberi, & ad officium reuocari poſſunt; at Regum flagitia interitum reipublicæ moliuntur, & ſanari nullo judiciorum metu poſſunt; legibus enim ſoluti ſunt. Quo igitur opus illorum maius eſt, quo difficilius ad ſtudium virtutis applicantur, quo illis inſidiæ capitaliores intenduntur, quo grauius ruinæ periculum ex eorum peccatis communibus rebus imminet; eo maioribus opibus fulciendi & ſtabiliendi ſunt, firmioribuſque præſidiis muniendi, ne concidant, & cum dira calamitate reipublicæ totius intereant. Quod ſi non ſolum diſciplina omni caruerint; ſed etiam in perditorum hominum poteſtate relicti, atque illorum ſermonibus

ad

ad omnem rationem turpitudinis inflammati fuerint; videte, quorſum illorum furor & amentia tamdem euaſura ſit. Ad hæc autem mala omnia præcauenda Rex, qui tanti nominis dignitatem tueri atque ſuſtinere cupit, ingenium habeat opus eſt, natura ſagax, & acutum, maximarum artium ſtudio & diſciplina limatum, vſu & exercitatione perpolitum, & animo maximo ſit, vt recta & vera clare cernere, inſidias in ficta ſpecie ſedulitatis & officii latentes inſpicere, & quid ſaluti reipublicæ conuenire perſpexerit, fortiter adminiſtrare queat. Ad vtramque autem rationem, hoc eſt, tam ad ingenii cultum, quam ad animi magnitudinem mirum eſt, quantam vim habeant artium maximarum ſtudia; non ſolum enim ingenium acuunt, & aciem mentis illuſtant, ſed etiam animos alacres & confidentes efficiunt: nec enim hæc ſtudia homines deſides & otioſos reddunt, vt quidam ſatis imperite ſuſpicantur; ſed acres & vigilantes, & ſtudio veriſſimæ laudis atque dignitatis incenſos. Sed fallit homines imperitos, primum quidem hominum quorumdam ſtupor & ignauia, qui ſe ad ſtudium Philoſophiæ contulerunt; quorum

rum

rum tam tardum & hebes ingenium eſt, & tam abjectus atque demiſſus animus, vt ne ſtudiis quidem vllis ad res gerendas excitari, & ſtudio laudis incendi poſſint; præclara autem ſtudia non omnibus ornamento eſſe poſſunt, ſed iis tantum, qui præclaro ingenio & egregia virtutis indole præditi ſunt. Vt enim precioſæ veſtes gemmis & auro fulgentes, & excellenti opere perfecta monilia, cum ad cultum virginis alicujus pulcherrime conferuntur, eam luculenter exornant; cum vero ad ornatum mulieris deformis accommodantur, nullo modo deformitatem illius occultant, ſed multo inſigiorem reddunt: ita præclaræ diſciplinæ clarum ingenium excolunt, & animum magnum virtutum omnium opibus & ornamentis afficiunt; at, cum ad mentis impuræ & animi praui atque puſili cultum & ornatum transferuntur, non ornant quidem animum; ſed inſitam illius prauitatem atque deformitatem clarius oſtendunt. Deinde illud errorem multis objicit, quod diſciplinarum genera minime diſtingunt, &, quod vnius eſt proprium, aliis accomodant; vt fuerit igitur aliquod genus diſciplinæ, quod extorqueret ſenſus, & ſtupi-

piditatem in animis efficeret, quod vitium a multis Stoicorum ſectæ tribuitur; id tamen non in alias conuenit.

Libenter igitur in ſententiam noſtri M. diſcedo. Nec enim eam ſapientiam probo, quæ omnes animi affectiones vtiliter a natura datas euellendas eſſe decernit; ſed quæ illis vti docet, & in quem finem inſitæ nobis ſint, ſingulari ratione præſcribit, qualis eſt Academicorum veterum atque Peripateticorum diſciplina; nihil eſt enim nobis ingeneratum, quod non magnam vtilitatem afferre poſſit, modo ſapienter intelligamus, qua ratione cupiditates omnes continendæ atque moderandæ, & in quem finem conferendæ ſint. Hoc enim eſt inter ſapientes & inſipientes diſcrimen; inſipientes enim neque modum ſeruant vllum, neque, quid in vita ſequendum ſit, ratione percipiunt; & ita fit, vt rebus ad ſalutem datis ad perniciem abutantur; ſapientes vero animis modum adhibent, & cupiditatem ratione temperant; &, ad quem finem omnia dirigenda ſint, intelligunt; & ita fit, vt omnia illorum ſtudia ad ſalutem & dignitatem referantur. Vtrique tamen vt ſibi parent, quod optimum eſſe ju-

di-

dicant, excitari atque non mediocri ſtudio commoueri ſolent; in quo quidem ſapientes eo vehementius ſæpenumero commouentur, quo judicium eorum eſt firmius & conſtantius, & ab omni erroris ſuſpicione ſecurus. Præterea in ſapientis animo & ſumma vis amoris, & odii non mediocris offenſio viget. Si enim pulchritudo corporis excitat amorem, & deformitas animos ab amore auertit; multo certe magis pulchritudo dignitatis & honeſtatis a ſapientibus animaduerſa conciliabit amorem, & flagitii dedecus & turpitudo multo acerbius odium animis, qui illam intuentur, inuret. Cum autem ſapientis ſit decus & honeſtatem contemplari, & quantum ſit flagitii dedecus acute perſpicere; neceſſario ſequitur, vt amore dignitatis eximio capiatur, & flagitii graui offenſione concitetur. Vbi vero magna vis amoris, aut odii grauis offenſio viget, ibi neque ſomnus, neque lentitudo, nec inertia locum habere poteſt. Amor enim animum excitat & ſtimulat, & cupiditate ipſius pulchritudinis, quam admiramur, inflammat. Odium vero incendit, & armat eumdem animum ad turpitudinem, quam de-

te-

eſtatur acerrime, repellendam; qui igitur
apiens fuerit, non mollis & languidus, &
neruatus, aut ſtupore oppreſſus erit; ſed
cer, & vehemens, & impiger, & acutus,
t ad omnia pericula dignitatis gratia ſub-
unda paratus. Erit deinde animo forti &
onſtante præditus; nihil enim tam dirum
calamitoſum interuenire poteſt, quam
urpitudo; pro dignitatis igitur ſtudio for-
iſſime dimicabit, & libentiſſime quoduis pe-
iculum adibit potius, quam honeſtatem ſu-
m aliqua labe maculari ſuſtineat. Deinde
um ſapienter intelligat, omnem dignitatis
egantiam animorum moderatione conti-
eri, erit etiam in omni ratione mode-
itus, & vita & moribus egregie conſtitutus.
ræterea cum nihil ſit juſtitia clarius &
egantius, nihil pulchrius & amabilius,
ihil denique, quod magis omnibus laudibus
oneſtatis excellat, & omne ſapientis offi-
ium ad honeſtatem referatur; fieri certe
on poteſt, vt, qui ſapiens eſt, aliquam in-
iriam faciat alicui, aut quantum in illo
ierit, ab alio fieri patiatur; ſapienter enim
itelligit, nullum dolorem & cruciatum eſſe
lla ex parte cum injuriæ & iniquitatis fla-
gi-

gitio & turpitudine comparandum; vitam igitur amittet, & dolore intolerabili cruciabitur potius, quam fraudem vllam in vita suscipiat.

Necesse igitur est, vt, qui vere sapientiam colit, omnibus virtutibus egregie cultus & ornatus sit; ne illud quidem prætermittendum est, nihil esse in vita boni, si sapientiæ moderationem remoueris; nec enim genus, neque vires, neque pulchritudo, nec opes, nec imperium, nec aliquid aliud ex iis, quæ vulgo bona eximia numerantur, salutem afferre possunt eis, qui illis temere & insipienter vtuntur; imo, vt multis ante disseruimus, quo maiores opes sunt, eo status illius, qui summis opibus abundat, calamitosior atque funestior est. Multo namque furentius insolescet; multoque maiore leuitate jactabitur; multoque minus considerate in pestem ruet. Vt igitur in fabulis Polyphemus oculis orbatus, quo robustior, & immanior, & violentior erat; eo, cum se sine vllo judicio concitabat, sæpius ad rupes allisus, sæpius in loca præcipitia delatus concidebat, grauioresque plagas accipiebat, quam accepisset, si imbecillior fuisset; ita, qui magnas

opes

opes habent, si sapientia vacui sunt, quo magis opibus & imperio florent, eo sese furentius incitant, & grauioribus ruinis opprimuntur. Vnde colligitur, vt sæpe jam dictum est, in Regibus nempe, quorum maxima potestas est, & summum imperium, summam sapientiam jure atque merito flagitari; aliter enim & ipsi erunt omnium hominum miserrimi, & respublica illorum temeritati permissa fœde peribit. Hæc cum ita sint, quis eorum amentiam ferre poterit, qui non modo nullam operam in eo ponendam existimant, vt Rex sapiens euadat; sed contra omnia faciunt, quibus is furiosior & insolentior in dies fit, omnemque rempublicam & stultitia sua, & eorum, cum quibus viuit, improbitate peruertat? Hoc igitur sane constat, non mediocri sapientia opus esse ad regium munus feliciter obeundum; quomodo autem sapientia parari ab illo facile possit, qui est nimis molliter educatus, & scurrarum comitatu impurissimo circumseptus, & adulatorum assentationibus atque lænociniis in pestiferam fraudem impulsus, non video: itaque cum alia multa præsidia, tum maximarum artium studia ad parandam sapien-

pientiam & ſtatum illius fulciendum maximo quidem opere requirebam. Vos, ſi meam ſententiam non probatis, aliam diſciplinam videte; hanc enim, quæ peſſimis moribus recepta eſt, & inueterauit, e qua, tamquam e fonte mortiferis venenis infecto, omnia mala multis in locis ad reipublicæ perniciem profluunt, acri animo repellendam cenſeo, ne Principis noſtri præſtantem naturam, & excellens ingenium dedecore & probro contaminet.

Recte, inquit Portucalenſis, cenſes. Sed priuſquam de regia diſciplina diligentius inquiramus, abs te libenter audierim, num liberam rempublicam regno præferendam exiſtimes. Multa enim a multis in contrarias partes afferuntur; quamuis autem ſemper in ea opinione fuerim, vt nullum reipublicæ ſtatum regio præferendum exiſtimarem. Cum tamen ea, quæ dicis, attendo, & flagitia, in quæ Principes ex iſta praua inſtitutione delabuntur, mente conſidero, rectiſſime cum illis actum eſſe puto, qui in libera ciuitate nati ſunt; nam primum nimia Principis vnius potentia eſt communi libertati contraria; vbi autem libertas minime viget, ibi duæ
vir-

virtutes, vt tu paulo ante dicebas, vix locum habere possunt, nempe ingenii acumen, & animi magnitudo. Ingenium enim sub vnius dominatione positum molestissimis curis hebescit, & animus seruitutis oneribus oppressus excelsa contueri non potest; in mentis igitur augustæ tenebris, & pusilli animi demissione, nullum studium honoris & dignitatis extare poterit; cum vero omnes virtutes studio honoris excitentur, consequens est, vt, spe magni honoris incisa, studium virtutis & honestatis extinguatur. At in regno nemo facile ad honores summos euehitur. Deinde omnes libenter pro ea republica, cujus sunt aliqua ratione participes, omnem laborem perferunt, & pericula infinita subeunt; at in regno, cum pauci admodum in illius gubernandi societatem vocentur, & reliqui omnes non solum ab illius procuratione, sed etiam fructu excludantur; reliquum est, vt pauci etiam pro illius conseruatione pugnare velint. Nemo enim pro alienis opibus capitis certamen sibi ineundum putat. Præterea in republica libera omnibus ex æquo, qui fortes, & splendidi, & in aliquo genere virtutis excel-

lentes extiterint, sunt amplissima dignitatis præmia constituta; in regno autem, quominus homines animo magno præditi magna sibi præmia polliceri queant, est impedimento primum quidem summa Regis ipsius amplitudo, quæ non facile patitur quemuis alium præstantia dignitatis excellere; deinde nobilitatis insolentia; deinde adulatorum impudentia, & reliquæ ejusmodi labes, quæ sunt veræ virtuti contrariæ & inimicæ; sic autem fit, vt, spe magnæ dignitatis abjecta, debilitetur virtus, atque languescat industria. Accedit etiam illud, quod Rex, si ignauus est, totam rempublicam exemplo inertiæ corrumpit, hominumque mores effeminat; si fortis, & gloriæ cupidus, inuidet iis, qui virtute præcellunt; & ita fit, vt subditorum animi vel torpescant ignauia, vel opprimantur inuidia, vsque adeo, vt nemo possit ad summum gradum laudis eniti. Præterea illa præmia, quæ in libera republica homines fortes & industrii consequuntur, sunt dignitatis plenissima; nemo enim in illa suspicari potest, eum, qui aliquem gradum honoris adipiscitur, esse aut scurram, aut adulatorem, aut alicui vitio affi-

nem

ftem eorum, propter quæ multi cum Regibus in gratia sunt. At cum ii, qui magnum locum apud Reges habent, sæpenumero malis artibus eum locum adipiſcantur; euenit, vt ii etiam, qui merito a Regibus donis & muneribus afficiuntur, in ſimilis flagitii ſuſpicionem veniant; ita vt vix vlla magna potentia reperiatur in Regno, quæ non ſit aliqua dedecoris labe contaminata. Illud etiam quantum eſt? In republica enim, cum ſit omnibus hominibus ex æquo aditus apertus ad ſumam dignitatem, omnes inter ſe de dignitate contendunt, honeſtiſſimumque virtutis certamen ineunt: ita vero fit, vt inueniantur multi conſilio prudentes, & auctoritate graues, & moribus ornati, & in rebus gerendis induſtrii, & robore virtutis inuicti. At in regno, cum nobilitas ea dignitate, in qua verſatur, contenta ſit, & ſplendore generis inſoleſcat, non ſane magnum ſtudium in comparanda virtute ſibi ponendum exiſtimat. Homines autem ignobiles cum animaduertunt, eſſe ſibi aditum ad nobilitatis honorem interclusum, ſtudium virtutis atque dignitatis omittunt; ſic autem fit, vt cum nobiles arrogantia & inſolentia

virtutem despiciant, ignobiles desperatione fracti virtutis studia deponant; nullumque inter homines virtutis certamen excitetur, honestatis lumen intereat, & sordes atque flagitia dominentur. Præterea cum nemo recte possit aliis imperare, qui non aliquando paruerit; nec enim modum aliis statuere potest, cui nunquam fuit vllus modus adhibitus; qua ratione fieri potest, vt is recte gubernet, qui nunquam obedire didicit? At Rex ita plerumque institutus est, vt nemini pareat vnquam, & omnes ab ipsis incunabulis imperio coercere meditetur. Præterea in republica cum summa potestas sit penes leges, quæ neque gratia cujusquam, neque muneribus inflectuntur, nec ira, aut inuidia, aut odio perturbantur, aut misericordia commouentur, plerumque euenit, vt recte jus administretur, & rei cuique dignitas sua tribuatur; at in regno, cum leges etiam sint in vnius hominis libidine positæ, multa contra juris æquitatem fiant opus est, neque quid fas & ratio postulet, sed quid Regi gratum atque jucundum sit, ab iis, qui jus dicunt, pessima ratione ponderetur. Postremo cum in libera ciuitate leges maxime

stu-

ſtudio conſeruentur, legum autem munus ſit jus omnibus æquabile conſtituere; non facile poteſt eſſe tanta ciuis vnius potentia, vt legum ſanctiones contemnat, & juris vincula, quibus omnes aſtricti ſunt, perrumpere conetur. At in regno, cum non ſolum rex, ſed multo etiam magis omnes Regis familiares atque domeſtici legibus ſoluti videantur, nihil eſt interdum, quod potentiam eorum & indomitam cupiditatem conſtringat. Si igitur in libera ciuitate publica libertas integrior eſt, & ingenii cultus illuſtrior, & ſtudium virtutis acrius, & ſpes honoris & dignitatis amplior, & caritas patriæ vehementior, & auctoritas legum ſanctior, majoraque in illa præſidia contra tyrannidem conſtituta ſunt; nihil certe magis optandum videtur homini, qui dignitati ſtudet, & bene beateque viuendi cupiditate flagrat, quam in libera republica ætatem degere. Hæc quidem, quæ in medium attuli, me interdum dubitare de hac quæſtione cogunt; rem igitur mihi gratam, &, vt credo, Tauoræ atque Meneſio feceris, ſi nobis ſententiam tuam explicueris; quamquam enim in libris, quos de Nobilitate adoleſcens edidiſti, regnum omni-

bus

bus rebuspublicis antetuleris, fieri poterit, vt sententiam ista ætate & rebus diligentius exploratis fortasse mutaueris.

In longum, inquam, sermonem me vocas; non tamen ab ea materia, quam in manibus habemus, alienum, sed mihi ad alia properanti contrarium. Sed geram tibi morem, &, quam breuissime fieri poterit, ea, quæ requiris, expediam. Atque primum quidem hoc statuendum, cum omnia genera rerumpublicarum quamuis labi atque ruere videantur, sapientia tamen atque virtute adhibita facile emendari possint, & ad rectissimam in eo genere moderationem reuocari; nullo modo optandam esse homini probo vllam reipublicæ præsentis immutationem, nempe, quæ nunquam sine maxima morum pernicie, hominumque strage fieri possit sed in eo summo studio laborandum est, v idem status, in quo versamur, omni viti careat, firmissimoque præsidio muniatur. V igitur officium eorum, qui in libera ciuitat nati sunt, est pro statu illo reipublicæ quo uis capitis discrimen adire; ita & nobis, q Regibus parere assueti sumus, hoc officiu impositum est, vt non modo pro republic

sed

ſed pro Regis ipſius ſalute atque dignitate
itam ponamus. In idem namque ſcelus in-
urrit, & qui in libera ciuitate omnem po-
ſtatem ad vnum ciuem deferre conatur, &
ui in regno majeſtatem Regis oppugnat,
ſumque Regem de ſtatu dejicere conten-
t; vterque enim concordiam diſſoluit, &
teritum patriæ machinatur. Deinde mul-
difficilius eſt, quam homines ſuſpican-
r, illam reipublicæ rationem inſtitui, in
a ſit ita exæquata libertas, vt nullus poſ-
libertati communi multis modis officere;
ſi enim fuerint omnes, qui in eadem ci-
tate viuunt, egregie moderati, diuturna-
e diſciplina ad legum cuſtodiam admo-
m diligenter inſtituti, & a primis annis in
ilibus inſtitutis enutriti, neque libertas,
que ſalus, nec vlla denique reipublicæ ra-
conſeruari poterit. Quod quidem re-
mpublicarum inteſtinæ ſeditiones, & ex-
us calamitoſi certe declarant; omnes enim
ndem Tyrannorum immani dominatu mi-
rabiliter opprimuntur. Quod ſi concordia
mpublicam maxime tuetur, nihil certe
ilius eſſe poterit, quam omnem reipublicæ
teſtatem vni homini excellenti virtute
præ-

prædito permitti; nihil enim poterit cogitari aptius & conuenientius ad conglutinandam concordiam. Vt enim, dum multi de principatu contendunt, & quilibet omnem reipuplicæ poteſtatem ad ſe transferre conatur, tumultus oriuntur, & ſeditiones concitantur, & reſpublica miſerandum in modum laceratur; ita, dum omnes vnius auctoritate & imperio continentur, multo facilius vniuerſi vno vinculo fœderis aſtringuntur. Quod ſi, vt Socrati placet, id ſpectare debent omnes, qui rempublicam modo & ratione temperant, vt eam, quam maxime fieri poſſit, vnam efficiant, hoc eſt, vna conſenſionis ratione atque nexu arctiſſime colligatam; quid vtilius fingi poteſt ad animos omnium ciuium mutui amoris vinculo copulandos, quam vnius tantum ſummi Principis poteſtas atque moderatio? Nec enim illum inuidia oppugnat, qui multum inter omnes excellit; nec illi, qui ſub Rege viuunt, bellum inteſtinum facile mouere poſſunt, cum Regis ipſius, quem ex æquo verentur, imperio atque poteſtate ab inſtituto facinore prohiberi queant. Quantum autem valeat ad ciuitatis concordiam firme conſtituendam

Regis

Regis imperium, in hoc maxime cernitur; quod omnes imperiosæ respublicæ hoc firmissimum concordiæ vinculum retinuerunt, quod in auctoritate regia consistebat. Sic Athenis Princeps ille, a quo annus nomen accipiebat, cum reliquis Principibus, qui singulis annis creabantur, regiam quodammodo dignitatem obtinebat, e quibus vnus Rex appellabatur. Bæotarchæ vero Thebis singulis annis; Lacedæmone item perpetui Reges id similiter efficiebant, vt subditos auctoritate summa continerent, & vno & æquabili iure deuincirent; ne multorum Principum intestina contentione distracti atque dissipati corruerent. Quid Carthaginenses? Nunquid non duo singulis annis Sophetes (sic enim verbo, a Phœnicia & Hebræa lingua deducto, summum ciuitatis imperium nominabant) regiam dignitatem facile sustinebant? Quid Romani? Num obscurum est, Consules jus plane regium obtinuisse? Et ne singulas respublicas, quæ imperio floruerunt, oratione persequamur, hoc satis constat, nullam fuisse, in qua non unus, aut pauci ita magnitudine dignitatis excellerent, vt non multum a Regum amplitudi-

tudi-

tudine atque majeſtate diſtarent. Illas autem, quæ regia auctoritate caruerunt, ad opes ſummas peruenire minime potuiſſe, ſed intra breuiſſimum tempus inteſtina ſeditione conuulſas cum magna ciuium ſtrage concidiſſe. Reputate cum animis veſtris, quot reſpublicæ in Italia, poſtquam Romanum Imperium fuit ab influente barbaria conculcatum, inſtitutæ ſint, & quam paucæ ſtatum ſuum tueri potuerint; & quam aliam cauſam certiorem aſſignare poſſumus, quam peſtiferas ciuium diſſenſiones, quas excitari neceſſe eſt, vbi nemo ſic inter omnes excellit, vt omnes ſine vlla recuſatione imperium & auctoritatem illius ſequantur? Quare nunquam ſatis laudare poſſum Venetorum ciuitatem, vnam omnium prudentiſſimam, quæ cum alia multa ad imperium propagandum & conſeruandum admodum ſapienter excogitauit; tum nihil eo conſilio ſapientius, quo ſibi vnum ſummum Principem præpoſitum eſſe voluit, ob virtutem ad altiſſimum illum gradum dignitatis euectum, quem omnes intuerentur, & cujus auctoritate deuincti facilius commune publici fœderis jus, & ciuilem ſocietatem

tatem

tatem conseruarent. Is igitur, cum non Regis nomen, sed auctoritatem Regis obtineat, auctoritate illa summa, quam habet, inuidiam comprimit, & ambitionem refrenat, & Senatum concordia stabili atque firma conglutinat, & ita populum vniuersum facillime æquabili jure constringit. Vnde concluditur, nihil esse ad rempublicam diutissime conseruandam vtilius legitimo vnius imperio atque potestate. Nam neque quidquam est ad stabilimentum reipublicæ concordia salutarius; neque quidquam ad concordiam firme constituendam aptius reperiri potest vnius Principis excellentis auctoritate & jurisdictione.

In quo vero dicis vnius imperium esse communi libertati contrarium, Tyranni scelus benignitati Regis attribuis. Cum enim Tyranni proprium sit non sua virtute, sed suorum imbecillitate statum suum stabilire, (intelligit enim superbiam, & immanitatem cunctis mortalibus, maxime autem illis, qui horum scelerum injurias quotidie patiuntur, esse vehementer inuisam) & ideo cum amari non possit, & timeri velit, & omnes, quibus terrori esse cupit, vt fieri necesse est, no-

noctes atque dies extimescat; consequens est, vt eorum opes, quantum possit, extenuet, & animos eorum impotenti dominatu premat, ne se quisquam erigat, & aliquam lucem libertatis ex diuturna caligine seruitutis aliquando respiciat. Regis autem officium non est libertatem eripere; sed pro suorum libertate tuenda atque conseruanda vigilare, & laborare, &, cum opus fuerit, vitæ etiam discrimen adire. Non vi & injuria ciuium opes imminuere, sed arcere vim, & profligare injuriam, & ciuium opes juris æquitate defendere. Atque postremo non invidere ingeniis, aut animos frangere; sed fauere ingeniis, &, propositis premiis, ciuium animos ad studium virtutis atque dignitatis extollere. Qua enim alia ratione rempublicam florentem reddet, statumque suum firmo præsidio conseruabit? Cum enim officium Regis in eo positum sit, vt rempublicam opibus locupletet, præsidiis firmet, moribus ornet, dignitate illustret, atque, vt vno verbo dicam, beatam efficiat, quod sine ciuium libertate, & animorum magnitudine fieri nullo modo potest; quis non videt, omnem Regis curam & studium in publica libertate tuen-

tuenda consumi? Aliter erit nomine Regis indignissimus.

Sed dicis neminem libenter arma sumere illius reipublicæ causa, cujus particeps non est. Verum id quidem est, sed Regis opes non illius propriæ, sed reipublicæ totius existimandæ sunt; omnes enim, qui Regis imperio continentur, in illius patrocinio latent, in illius præsidio acquiescunt, illius virtute muniuntur, injuriam a se, & dedecus, & ignominiam illius æquitate propulsant, & bona etiam reipublicæ pars illius beneficentia sustentatur. Cum igitur arma sumunt, sane prudenter intelligunt, se non pro alienis, sed pro suis opibus dimicare; illius enim opes existimandæ sunt, ad cujus salutem & conseruationem singulari quodam studio conferuntur. Vnde colligitur nihil esse magis Reipublicæ proprium, quam optimi Regis opulentia. Præmia vero, quæ dicis, non alibi profecto neque maiora, neque ampliora, quam vbi Rex hoc nomine dignus omnia lege moderatur, proposita sunt omnibus, qui se excellentius in virtutis studio gerere student. Nec enim boni Principis est honores, munera, congiaria, & præ-

mia

mia, denique omnia viris fortibus & sapientibus debita, siue ad rei familiaris argumentum, siue ad dignitatis amplificationem pertineant, ad homines ignauos & scurras & adulatores sine vlla ratione tansferre. Quod si aliquis tam sine mente est, vt ornet flagitia, & augeat opibus temeritatem & insaniam, virtutem vero & grauitatem negligat atque despiciat, eum certe Regem apellare fas non est: sed hominem amentem & furiosum, omnia reipublicæ præsidia intemperantia sua dissipantem. Nos vero non de temeritate & insania; sed Regis moderatione & sapientia disputamus. Id ita non fieri semper dicis, sed plerumque longe secus, quam oportebat. Quid ad rem? Id enim demonstramus, quod fieri in regno potest, & debet, & aliquando etiam fit. Quod si in regno male constituto regias opes dissipari, & hominibus indignissimis condonari videmus: intelligamus in republica male constituta non fieri minora flagitia, imo plerumque grauiora; in qua videlicet est verecundia minor, & licentia maior, quilibet facilius & quantum audet, tantum potest; & ita multo plures sæpenumero sunt, qui opes publicas domum auertant, & reipublicæ

vecti-

vectigalibus tamquam propriis ad obsequium impuræ libidinis abutantur; & tamquam aliena aliorum nequitia & improbitate consumi, & exhauriri patiantur. Iniqua autem contentio est, cum bene moratam rempublicam cum flagitioso regno comparandam existimas; nam qualecumque illud genus reipublicæ sit, si fuerit legibus fundatum, & moribus recte constitutum, vincit & superat dignitate omnia summa imperia, quæ non fuerint rectis institutis, & legibus, & virtutum maximarum præsidio stabilita. Regnum vero in perditorum hominum potestate positum, & libidine vnius Principis furenter administratum, non regnum, sed execranda tyrannis est. In regno enim nec adulatione, neque scurrili dicacitate, neque turpitudine & flagitio, neque fraude & mendacio opes & diuitiæ comparantur; sed omnia emolumenta & commoda, omniaque dignitatis ornamenta & honoris insignia ad homines prudentes, & fortes, & omnium virtutum opibus excultos recto judicio deferuntur. Rex enim id summa cura & studio suscipit, vt merita vniuscujusque ponderet, & pro dignitate virtutem remuneret. Homines igitur partim amo-

re,

re, quo Regem amplectuntur, (mirum est enim quanta nominis regii caritas insit in illis, qui sub regia potestate sunt) partim spe donorum & munerum, quæ omnibus, qui egregiam operam reipublicæ nauant, a Rege proponuntur, sese intrepide in summum vitæ discrimen injiciunt; nec vllo periculo impediuntur, quominus pulchrum aliquod facinus obeant, & dignitatis gratia labores immensos excipiant.

Dicis præterea Regem ignauum rempublicam exemplo nequitiæ corrumpere; fortem & strenuum fortibus hominibus inuidere. Si id ita euenerit, aliquid boni ex alterutra parte proueniet; nam neque Princeps ignauus hominibus fortibus inuidebit; neque fortis rempublicam corrumpi sinet. Præterea ignauiæ nomen minime in Regem conuenit; si enim desidiosus & ignauus fuerit, minime Rex appellandus est; sed eorum, qui negligentia & somno illius abutuntur, vile mancipium. Si vero fortem & vigilantem se præbuerit, homines fortes & singulari industria præditos amabit, multisque honoribus & præmiis afficiet. Nihil est enim, quod magis conjungat amore animos, quam virtutis si-

ſimilitudo. Nec enim inuidia virtutis comes eſt, ſed totius honeſtatis inimica. Sic igitur vel is, qui omnia tenet, ignauus, vel fortis eſt: ſi fuerit ignauus, Rex minime nominandus erit; ſi fortis, erit profecto ab omni inuidiæ ſuſpicione prorſus alienus; maxime vero cum tanta ſit illius amplitudo, vt nemini eorum, qui ſub imperio illius ſunt, inuidere poſſit. Rex enim ſuorum animos regit, & virtutes excitat, & officiorum magiſter eſt, & totius honeſtatis architectus, & omnium virtutes, & actiones, & præclara ſtudia ad reipublicæ ſalutem confert; ita vt omnia aliorum facta atque præclara facinora ad gloriam illius maxima ex parte referantur. Vt igitur Imperator militum ſuorum virtuti non inuidet, imo in aliorum decore gloriatur; ita Rex, quamuis ſub ſe optimos imperatores habeat, & præſtantibus in republica gubernanda viris vtatur, nulla tamen inuidia commoueri poteſt, cum jure poſſit omnes eorum laudes ad ſuam gloriam reuocare. Nam ſæpenumero omnes ciuium virtutes ex virtute illius oriuntur; & rectiſſimus virtutis vſus, & ad reipublicæ ſalutem vtiliſſimus, illius ſapienti moderatione continetur. Nec enim is eſt,

qui virtutes oppugnet ; sed qui eas excitet, animisque stimulos frequenter admoueat, quo sint alacriores ad communis salutis custodiam. Nec ingeniis officit ; imo ea praemiis exsuscitat, & otio constituto liberiora facit ad omnia, quae in obscuritate naturae latent, acute peruestiganda. Minime igitur verum est, sub Regibus duas maximas virtutes tolli, nempe cultum ingenii, & animi excellentis altitudinem ; imo sub bono Rege cum maxima laude florebunt, atque sine vllo reipublicae periculo ad excellentem gradum honoris aspirabunt. In republica enim libera ii, qui excellenti ingenio & maximo animo sunt, cum res illis ex animi sententia procedunt, & ampla dignitate cumulantur, tyrrannidem saepe affectant, & rempublicam euertunt. At in Regno ita viget studium virtutis, vt non facile immoderatione peruertatur, & a bonis principiis excitata in perniciem patiae totius erumpat. Regiae namque potestatis atque dignitatis amplitudo temeritatem facile coercet, animique magnitudinem ita temperat, vt eam in fraudem impelli minime patiatur.

Neque tibi assentior in eo, quod ais, prae-

., quæ donantur a Regibus, non habere
ıitatem. Quid enim poterit esse ad ho-
atem præclarius, quam a sapiente Prin-
:, qui nunquam flagitiosam voluptatem
uti prætulit, muneribus atque donis au-
.? Donum enim illud virtutis testimo-
m continet, non labis vllius indicium.
quo vero dicis, non esse in Regno ad-
n omnibus apertum ad eximiam digni-
m; pergis tu de temeritate & amentia stul-
Principis, non de Regis optimi atque
ientis moderatione differere? Si enim
t vere hoc nomen vsurpauerit, non igna-
ı nobilitatem, non opes per injuriam par-
, non vllam denique falsi splendoris spe-
n virtutis opibus anteponet; sed omnes,
quibuscumque virtutis lumen eluxerit,
ıcumque hominum genere illi procreati
:, muneribus amplissimis honestabit. Sic
em existet illa præclara contentio, quam
ebas, quæ omnes imperiosas respublicas
paruis magnas effecit. Nobilitas enim, ne
nitatem maiorum virtute partam amittat,
: ne a nouis hominibus superetur, enixe
ıtendet; contra autem homines ignobiles,
e tenebris emergant, & virtute sua splen-

 dorem

dorem nobilitatis obſcurent, omni ratione pugnabunt. Rex autem, quaſi quidam ludorum præfectus æquiſſimus, de viribus & artificio, non de genere aut diuitiis judicabit, & præmia pro virtutis ratione diſtribuet; ſic autem eueniet, vt contemnatur ignauia, coerceatur inſolentia, odio flagret injuria, nullus honor habeatur auaritiæ, & extinctis flagitiis virtutes omnes efloreſcant.

Ais tamen neminem poſſe aliis imperare, qui non ante paruerit. Rectiſſime dictum puto: in quo vero Regem nunquam parere didiciſſe oſtendis, meo quidem judicio falleris. Primum enim, ſi bene inſtitutus eſt, aſtringitur parentum diſciplina; deinde magiſtri ſapientis eruditione; deinde bonorum hominum monitis & conſiliis; tum etiam pudore & verecundia coercetur; tum etiam cupiditate laudis incenditur: non vni igitur tantum rectori, ſed multis obtemperat; ſeruit enim pietati, ſeruit modeſtiæ, ſeruit pudori, ſeruit honeſtati, priuſquam ad imperium adminiſtrandum ſe conferat. Ne legibus quidem ſe ſolutum exiſtimabit: imo multo arctioribus legum vinculis, quam cæteros, ſe alligatum reputabit; vt non ſolum ipſe ſuas

cupi-

cupiditates teneat; ſed vt exemplo ſuo facilius ſuos in omni officio contineat. Hoc enim etiam non mediocre diſcrimen eſt inter Regem atque Tyrannum, quod Rex legibus ſe deuinctum eſſe profitetur; Tyrannus vero in interitu legum omnem dignitatem ſuam collocandam exiſtimat: infinitum enim imperium concupiſcit, quod leges minime patiuntur. Regis vero imperium legitimum eſt, neque jura vllo modo transgreditur; ſed lege atque ratione definitur. In legitimo autem imperio non regnat improbitas, non violentia, non libidinis impotentia, non iracundiæ furor, non præceps ambitio; ſed leges, & mores, & egregiæ diſciplinæ, quibus reipublicæ ſalus & dignitas continetur. Vt autem veniat reſpublica in poteſtatem vnius Principis intemperantis & perditi, poteſt illo defuncto (vt fit) per alium Principem juſtum atque beneficum recreari. At reſpublica, quæ multorum potentia continetur, vbi publici mores ad perniciem labuntur & ruunt, nullo modo ſuſtineri poteſt, quin Princeps in exitium feratur.

Sed dices fortaſſe fieri non poſſe, vt vnus homo tantum ingenio & induſtria valeat, vt

omnia

omnia ſolus negotia & ſapientia gubernet, & virtute ſuſtineat, & æquitate moderetur. Quaſi ſit difficile Regibus multos homines regia virtute præditos in conſilium adhibere, & in regni quodammodo adminiſtrandi ſocietatem conuocare, & ex omnium ſententia, quid optimum factu ſit, ſtatuere. Illud vero quantum eſt? Quod in republica libera nemo ferme eſt, quin in eo, quantum poteſt, omnes animi neruos intendat, vt rempublicam ope atque præſidio confirmet. Alium enim rei familiaris cura diſtinet; alium cupiditas propriæ vtilitatis publicæ vtilitati aduerſari compellit; non paucos autem ſtulta quædam opinio de aliorum vigilantia & induſtria a curatione reipublicæ & ſtudio communis ſalutis auertit. Dum enim quilibet ſuas tantum res agit, neque defuturos exiſtimat, qui pro omnium ſalute velit ſumptus facere, & labores perferre, & pericula ſubire; fit tandem, vt opes reipublicæ ab omnibus negligantur, aut ſaltem non eo ſtudio, labore, & vigilantia defendantur, qua ſinguli opes ſuas tuentur. At Rex hoc vnum agit, & cogitat, huic curæ incumbit vni, eo omnia illius ſtudia conferuntur, vt regnum tueatur, vniuerſamque

ſamque rempublicam tutam ab omni calami-
tate conſeruet. Praeterea cum nemo poſſit in
eo munere recte verſari, in quod non mul-
tum operae & ſtudii contulerit, publici com-
modi ratio poſtulat, vt vnus homo ſit, qui
nullum aliud munus in vita colat, nihil agat
aliud, nullum ſtudium, nullam curam ad ſe
pertinere putet, quae ſit a communi vtilitate
dejuncta; in republica autem libera alii aliis
curis impliciti ſunt, & priuatis ſaepenumero
vtilitatibus impediti a ſtudio publicae vtili-
tatis abducuntur. At Regis animus, ſi bene a
natura informatus, & rectis diſciplinis inſti-
tutus eſt, in hoc tantum munere ſeſe a pri-
mis annis exercuit; hanc vnam artem didi-
cit; hoc vnum ſibi onus impoſitum eſſe con-
ſiderat, vt quamuis omnes dormiant, & qui-
eti ſint, ipſe ſolus vigilet, & laboret, &
cum vitae etiam periculo pericula omnia a
patria, cujus curam ſuſcepit, virtute propul-
ſet. Poſtremo in libera ciuitate non poſſunt
eſſe ſemper omnes ita de reipublicae ſalute
conſentientes, vt non ſaepenumero alii alios
impediant; & quamuis quidam ſint prompti
& alacres, aliorum timiditate & negligentia
retardentur; & ſic rei bene gerendae occaſio
elabi-

elabitur, omnisque facultas constituendæ salutis amittitur. At Rex, cum supremam ipse habeat potestatem, illumque omnes alacri mente & studio sequantur, facillime potest intendere animum in omnes rerum opportunitates; sedulo urgere, & instare; per se multis in locis occurrere pecunia, fauore, gratia, spe laudis & gloriæ suorum animos incendere, nullamque occasionem aut hostis perterrendi, aut imperii sui ornandi & amplificandi prætermittere. Cum igitur nec alibi sit concordia maior, neque ratio vitæ tranquillior, neque vberius virtutis præmium, neque, quod est consequens, acerbius flagitii supplicium, nec acrius reipublicæ tuendæ studium, quam in regno bene constituto; restat profecto, vt nullus reipublicæ status sit cum illo comparandus. Quocirca sapienter Homerus vnius Principis imperium multorum potentiæ longe anteponit. Nam vt vnus tantum sol lucet in mundo; ita consentaneum est, vt in vna republica vnius tantum Principis maxime sapientia atque virtus eluceat. Nihil est enim nec ad omnium vtilitates conglutinandas efficacius, nec ad temporis diuturnitatem valentius, nec ad bonas ar-
tes

tes colendas vtilius, nec ad animorum ſecuritatem firmius, neque denique ad imitandum illius ſupremi Regis imperium accomodatius. Vnus eſt enim rector, vnus moderator & Princeps, qui rerum vniuerſitati præſidet, qui cælum, & omnia, quæ cæli ambitu continentur, æterno imperio gubernat. Sit modo Rex ingenio acutus, virtute magnanimus, bonis artibus eruditus, ſtudio veriſſimæ laudis incenſus, cupiditate publicæ ſalutis & dignitatis inflammatus; &, quod caput eſt, religione caſtus, & cognitione diuini juris inſtructus; & ſic fieri non poteſt, vt ſit vlla reſpublica ea, quam ille moderatur, omnibus bonis affluentior. Quamuis enim in libera ciuitate in vno ciue, aut in paucis, hæ laudes omnes inueniantur, non poſſunt tamen tantum fructum afferre rebus communibus, quantum afferunt, cum ſunt in animum ſummi Principis in regno congeſtæ; illius enim imperio continentur omnes, & illius imitandi cupiditate incenduntur, & facillime ad ſtudium, quo illum teneri vident, applicantur; ita vt omnes ex illius moderatione maximum in omni genere fructum percipiant.

Probas tu quidem mihi iſta, inquit M.,

ſed

ſed velim ex te audire, quid præſtantius aut vtilius eſſe judices, Regem libero populi ſuffragio creari, an potius regnum ad filium maiorem natu hæreditate peruenire? Illa namque Regis eligendi poteſtas, quæ viget interdum in Sarmatia, & viguit in inferiore Pannonia, multas commoditates videtur habere. Primum enim ſummæ felicitatis eſſe videtur, talem Regem habere, qualem optare poſſumus: non enim ſemper filii parentum veſtigiis inſiſtunt; ex Principe enim clemente atque benigno, & artibus præclaris inſtituto, naſcitur ſæpe filius aut natura maleficus, aut conſuetudine corruptus, aut inſtitutione deprauatus; at nunquam tam male cum genere humano agi poteſt, vt non liceat reperire hominem natura, & moribus, & diſciplina præſtantem, qui facile rempublicam moderatione ſua conſeruet, & ab omnibus malis, quæ illam oppugnant, eripiat. Si igitur liberum fuerit populis eligere, quem velint, multo ſæpius hominis optimi atque fortiſſimi virtute frui poterunt, quam nunc fruuntur; tunc enim eorum ſalus in eorum judicio poſita eſſet; nunc vero in caſu atque fortuna ſita eſſe videtur. Præterea contra n

tura

turam eſt, vt mali bonis imperent, timidi fortibus, temerarii ſapientibus; at cum Reges non fiunt, ſed naſcuntur, id ſæpenumero accidere neceſſe eſt, vt homines virtute & ſapientia præcellentes Principis inſani & furioſi patiantur amentiam, & reſpublica illius temeritate & flagitio de ſtatu ſuo conuellatur. Præterea contra jus eſt, vt populus jure ſuo priuetur: nec enim Rex appellari poteſt, qui inuitis imperat, ſed Tyrannus potius; Rex enim liberorum hominum moderator eſt, non ſeruorum; liberi autem illi ſunt, qui moderatorem ſibi deligunt, non qui alicujus velint nolint imperium ſequi compelluntur. Adde, quod is, qui propter virtutem eligitur, multo benignius & humanius populum tractare poteſt. Partim enim quod priſtinæ vitæ recordatio illum admonet eis benigne facere, cum quibus videt ſe fuiſſe æquabili jure conjunctum: partim, quod gratiam referendam exiſtimat populo, per quem ſe videt in altiſſimo gradu locatum, vniuerſi populi ſalutem ſibi ſingulari ſtudio atque benignitate conſeruandam proponit; at is, qui nunquam humano more cultus fuit, neque inopiam, neque ſolicitudinem, neque

labores,

labores, quibus reliqui homines affli&tantur, expertus eſt; periculum eſt, ne ſe hominem eſſe obliuiſcatur, & ea de cauſa nihil humanitatis reliquis hominibus impartiendum putet. Nihil eſt enim quod magis inuitet homines ad miſericordiam tribuendam, quam humanam miſeriam experiri: vnde rectiſſime Dido apud Virgilium inquit:

Non ignara mali, miſeris ſuccurrere diſco.

Præterea ſi vere homines ſapientes ſtatuunt, neminem poſſe aliis imperare, qui non ante paruerit; certe conſtat, multo magis ad imperandum aptum & habilem eſſe, qui Regi paruit, qui leges obſeruauit, qui magiſtratibus obediuit, qui pudorem & officium coluit, qui ſemper cum virtute & induſtria imperata confecit eo, cui a puero omnes non ſolum obediendum, ſed etiam tamquam Deo litandum exiſtimarunt. Poſtremo illa praua inſtitutio, qua Regum filios corrumpi dicis, hominum priuatorum filiis adhiberi non ſolet; & ideo fieri neceſſe eſt, vt multo plures interdum inueniantur in illis omni virtute ornati, & ſapientia laude præſtantes, quam in Regum filiis. Perſarum Reges olim magni nominabantur, quod prouincias innu-

merabiles in ditione tenerent, & immanibus diuitiis affluerent; re tamen vera, vt ex te non ſemel audiui hæc ex Platonis teſtimonio referente, duo tantum ex illis hoc cognomen merito habuerunt; quorum vnus fuit Cyrus Cambiſæ filius, qui Aſiæ imperium in Perſide conſtituit; alter autem Darius Hiſtaſpis filius; ratio autem, quam ais aſſignari ab eodem viro ſapientiſſimo, ea eſt, quod, cum eorum neuter eſſet magni Regis filius, fuerint ſub legibus & diſciplina (in qua reliqui pueri, qui honeſto loco nati ſunt, olim nutriebantur) diligenter inſtituti; & ita vterque eorum potuit ad ſummam amplitudinem dignitatis euadere. At illorum filii, & illi deinceps, qui Perſarum imperium tenuerunt, mulierum deliciis effeminati, & adulatorum aſſentationibus inflati, & ita flagitiorum ſordibus infecti, quamuis magni vocarentur, fuerunt omnes ferme puſillo & anguſto animo præditi, & ab omni ſtudio regiæ majeſtatis & amplitudinis abſtracti. Tantam enim vim habet puerilis inſtitutio atque moderatio, vt ſine illa nemo ad vllum decus eniti poſſit. Cum igitur plerumque reliqui homines honeſtius educentur, & diligentius

instituantur, quis non videt futurum, vt plerumque apud illos maiora virtutis & moderationis ſtudia vigeant? Adde, quod ſi ſpes regnandi fuiſſet omnibus, qui virtute excellerent, ex æquo propoſita, multo acrius & diligentius omnes, in quibus eſſet maior animus & clarior indoles, ad ſummam virtutis & ſapientiæ laudem aſpirarent; & ita fuiſſet facilior futuri Regis electio. Quid enim facilius aut felicius cogitari potuiſſet, quam in magna bonorum copia eligere, qui omnibus virtutum maximarum opibus antecelleret? Cum autem naturæ ratio flagitet, vt, qui ſapientior eſt, regat, & ducat illos, qui non eumdem gradum ſapientiæ aſſecuti ſunt; contra naturam certe erit, vt ſapientes ſeſe ad imperium & ductum hominis inſani atque plane furentis adjungant. Ergo cum accidere poſſit, vt aliquis Rex temerarius & inſanus Regis optimi atque ſapientis ſatu procreetur, & vix poſſit fieri, vt non eodem tempore, quo ille cum magna reipublicæ calamitate rempublicam capeſſit, multi homines ſint in republica virtutis & ſapientiæ gloria præſtantes; nihil profecto videtur vtilius optari poſſe, quam Regis electionem libero populi

ſuf-

ſuffragio permitti. Aliter enim in Caligulas, & Heliogabalos, & Nerones, & in ipſam denique immanitatem & truculentiam Tyrannidis incidemus. His quidem rationibus in eam ſententiam adducor interdum, vt exiſtimem nihil eſſe præſtabilius, quam ex omni populo virum eligere ingenio ſagacem, doctrina ſapientem, animo fortem, virtute honeſtum, totoque pectore ad laudem incumbentem; &, quod caput eſt, cupiditate communis ſalutis incenſum, qui rempublicam moderatione ſua tueatur, atque conſeruet, regiumque munus vigilanter adminiſtret. Quare nihil poterit eſſe nobis gratius, quam, quid de hac quæſtione ſentias, intelligere.

Faciam, inquam, ſed non tam multis verbis, quam a te propoſita quæſtio poſtulat; eſt enim anceps, & in cujus explicatione multa in contrariam ſententiam diſputari facillime poſſunt; ſed, vt tibi ad omnia reſpondeam, ſtatuendum eſt, ſi volueris omnia mala, quæ vtrobique naſci poſſunt, recenſere, nullam eſſe rationem, quam non aſperneris, nullam ſententiam, quam non cum aliqua ratione rejicias. Quid igitur faciendum? Id, quod

quod ſapientes homines præcipiunt ; nempe e duobus malis minus eligere. Videamus igitur quid magis moribus noſtris, quid noſtræ reipublicæ; quod generi noſtro atque naturæ conueniat, & quod minus malorum inuehat, id potiſſimum ſequamur. Hoc poſito, videamus num multo maiora mala his, quæ recenſuiſti, electio iſta, quam prædicas, importare poſſit. Primum enim populus non eſt ita ſapiens, vt ſemper eum Principem ſibi adoptet, qui publicam vtilitatem ſuis commodis anteferat; caret enim plerumque conſilio, caret grauitate, & conſtantia; ſæpe igitur mentis errore & amentia, nonnunquam ſpe aut metu inductus, non raro autem leuitatis ſpecie delinitus, aut odio & inuidia concitatus a recto judicio deducitur, pro vera virtute falſam imaginem virtutis amplexatur. Accedit, quod vera virtus non ſe venditat, neque ſe hominibus fraudulenter inſinuat, neque populi rumorem aucupatur; ſed ſe ipſa contenta popularem auram facillime contemnit; at is, qui populum captare, & ab vninerſa multitudine gratiam inire ſtudet, quamuis ſit ſuperbus, & inſolens, & injuſtus, præ ſe tamen fert illuſtrem modeſtiæ

&

& moderationis, & æquitatis speciem; vt simulatione virtutis in hominum mentes irrepat, & de illorum stultitia omnia, quæ cupit, singulari artificio consequatur. Intelligit quidem populus principatum virtuti deberi; sed dum veram virtutem a falsa non internoscit, & vera virtus plerumque se ab illius aspectu remoueat, falsa autem se passim intrudat; facillime fit, vt populus pro vera falsam arripiat, quam summis opibus augeat, amplissimisque honoris insignibus exornet. Quid autem scelestius & perniciosius virtutis simulatione? Nihil profecto. Hoc igitur ista electio libera, quam dicis, efficiet, vt ii, quorum scelere nihil est immanius, neque reipublicæ perniciosius, rempublicam possint pro libidine sua perturbare, & omnibus bonis euertere. Euoluite, si lubet, omnem antiquitatis memoriam, & reperietis omnes ferme Tyrannos hanc sibi viam ad principatum muniuisse; virtutem enim ementiendo, & populum fallaci specie mansuetudinis & lenitatis ad se alliciendo, intolerandam potentiam in rebuspublicis sibi parauerunt, qua quidem ad ipsius populi perniciem nimis intemperanter & crudeli-

ter abusi sunt. Qua enim alia ratione Cypsilus Corinthi, Pisistratus Athenis, Dionysius Syracusis, Phalaris Agrigenti, Alexander Phæris, Nicocles Sycione, & alii denique innumerabiles Græci Tyranni patrias suas oppresserunt? Quo alio artificio Cæsares improuiso Romanis libertatem eripuerunt? Qua via multi homines perditi atque profligati in Romanum imperium inuaserunt, vt in summo fastigio locati orbem terrarum perderent? Numquid obscurum est, omnes ferme Tyrannos, qui olim summas sibi opes cum publicæ libertatis interitu comparauerunt, populari temeritate & amentia nixos, ad summum imperium atque potentiam peruenisse? Deinde quis non videt, quam pestiferæ dissensiones ex hoc fonte popularis licentiæ, & immodicæ libertatis emanent? Nullum enim est fœcundius discordiæ seminarium, quam regni cupiditas; maxime vero cum regnum fuerit alicui opinione virtutis amplissimæ delatum: tum enim homines amplissimæ dignitatis appetentes non solum pro summis opibus, sed pro summa dignitate dimicabunt, & mortem oppetent potius, quam aliorum imperium,

qui-

quibus ipſi nihil de virtute concedunt, aliquo modo tolerent. Inde igitur tumultus, inde cædes, inſidiæ; inde hoſtiles ciuium inter ciues diſſenſiones; inde hominum ſtrages; inde poſtremo patriæ populatio, & inflammatio, & reipublicæ totius euerſio & interitus exiſtit.

Quam cæca autem ſit dominandi cupiditas horrendi quorumdam Principum exitus maxime declarant: filii namque parentibus necem afferebant; parentes filios crudeliſſima morte multabant; amici amicis inſidias comparabant, neque vlla communio ſanguinis, neque naturæ jus in animis inſitum, neque fœderum vlla ſanctitas erat impedimento, quo minus vel ferro, vel veneno alii alios, cum quibus erant conjunctiſſimi, de medio tollerent, vt ipſi ſoli regnarent. Hoc non ſolum rerum antiquarum monimenta, ſed exempla quotidiana demonſtrant; vbi regnandi contentio viget, ibi nulla naturæ neceſſitudine, aut religionis ſanctitate vitam muniri poſſe; neque ſolum iis, qui regnare concupierunt, ſed omnibus rebuſpublicis, quæ illorum imperium ſubire compelluntur, ſeditionibus inteſtinis & mutuis

cædibus exitium importari. Quod si nihil est in omni republica maiore diligentia præcauendum, quam ne tumultus aliquis excitetur, nihilque maiorem vim habeat ad discordiam concitandam, quam effrænata regnandi cupiditas; si quilibet ea libertate populo concessa statuisset se regnare posse, quantas turbas commoueret? Quantum bellorum incendium concitaret? Quanto furore & amentia vexaretur? In quo vero dicis, multos futuros virtutum omnium laude præcellentes, tantæ dignitatis præmio virtuti constituto; primum quidem in regno satis magna præmia sunt ad virtutis studium incitandum; deinde virtus, quamuis in initio præmium & emolumetum respiciat, vbi magis atque magis progreditur, non humana & caduca præmia, sed diuina & æterna considerat. Boni igitur & vere & ex animo virtutem colentes sine vlla spe regni, sed ipsius tantum virtutis illecebris inuitati ad virtutis amplitudinem aspirabunt; mali vero, qui virtutem simulant, ea spe dejecti, non tanto studio & artificio, neque cum tanta reipublicæ pernicie virtutis imaginem atque formam gerent, quam si regnum sibi erroris opinione finxissent.

Sed ais populum jure ſuo priuari, cum nuitus imperium alicujus ſubire compellitur. Minime quidem inuitus. Quod enim mori-ıus receptum eſt, & temporis longiſſimi diuurnitate confirmatum, id populus libentiſſine comprobat; maxime cum ne in hac regni egitima ſucceſſione jure ſuo priuetur. Nec nim Rex habetur ille, qui regni hæreditaem adit, antequam juret ſe regnum jure ıtque patriis legibus adminiſtraturum; & ſic amdem populi totius conſenſu recipitur, qui tiam fidem ſuam ſanctiſſimo jurejurando ıſtringit, ſe illi dicto audientem fore. At, inquis, humanius atque clementius tractaſſet Princeps omnes ciues, ſi fuiſſet ab vniuerſis lectus; nam & actæ vitæ ratio, & accepti beneficii memoria ad populum omni ſtudio conſeruandum facilius impuliſſet. Id quidem verum fuiſſet, ſi populus in mandandis honoribus nunquam erraſſet; ſi vero conſtat illum plerumque bonis improbos, gratis ingratos anteferre, quis dubitat, quin longe ſæpius contrarium eueniat? Nam & qui ab humilitate & inopia ad ſummam amplitudinem repetente traducitur, effertur & inſolеſcit; & qui maximis eſt beneficiis obligatus,

tus, ne, quod debet, aliqua ratione dissoluat, beneficii memoriam abjicit, & illis ipsis, qui eum extulerunt, est vehementer infestus; superbia enim & insolentia facit, vt nihil ægrius ferat, quam existimari sibi alterius ope & gratia fuisse summum imperium ab vniuersis delatum. Nam quod de Cyro, & Dario dicis, rarum id exemplum fuit, quod quidem sæpius euenisset, si omnes, qui a priuata conditione ad summum imperium efferuntur, fuissent splendido ingenio & animo maximo præditi, quales ii, quos commemoras, extiterunt. Cum vero multo secus eueniat plerumque, & virtutis assimulatæ scelus veram virtutem in honoris popularis contentione superet; dubium non est, quin populi temeritas pro humanitate & clementia summam immanitatem & crudelitatem capitibus suis imposuisset. An non Tyranni omnes, vt paulo ante diximus, clementiæ & humanitatis opinione commendati, a populo summis honoribus affecti sunt, quem deinde multis & grauissimis cladibus afflixerunt? An non vt quisque maxima rerum omnium inopia conflictatus in principio fuit; ita postquam Principum gratia opes & hono-

res

res assequitur, maxime teter incedit; ita vt omnes etiam, cum quibus antea conjunctissime viuebat, contemnat, atque despiciat? Quid ii facerent, si ad regnum peruenirent, qui mediocribus etiam opibus elati, ita se tumidos inferunt, vt ferri & tolerari non possint? Insanirent profecto, & furiarum stimulis agitati ciuium strages ederent; honor enim repentinus, vbi naturam nactus est parum solida virtute firmatam, quo est maior & amplior, eo magis animum omni sanitate spoliat, & a mente consilioque deducit.

Quod vero ais, Regum filios neque labore vllo firmari, neque disciplina vlla astringi velle; & ita fieri, vt neque virtutis, neque modestiæ signum aliquod dare queant; id quidem eueniet, si talis fuerit eorum educatio, qualem oratione depinximus; si vero ea fuerit adhibita disciplina, quæ maxime futurum Regem deceat, nihil neque fortius & constantius, neque moderatius & clementius esse poterit. Nam multis se laboribus exercebit, & in venationibus frigora & æstum tolerabit, & famem etiam atque sitim ferre discet, & erit in omni vita moderatus, & memor imbecillitatis humanæ nunquam

quam se hominem natum obliuiscetur ; & ita fiet, vt nunquam animum illius efferant istæ cæremoniæ, quibus illi litari dicis ; de illis enim multa detrahet, & in iis, quæ reliquæ necessario fuerint, habet enim venerationem justam amplissimum Regis nomen, haudquaquam insolescet.

At inquis, fieri non posse, vt quisquam recte imperet, nisi prius aliorum imperio obtemperauerit. Recte sane : sed, vt jam dixi, Regum filii, si recte fuerint instituti, multis rectoribus obedient, antequam rempublicam attingant. Parentes enim debita pietate & veneratione prosequentur, magistros atque pædagogos verebuntur, maiores etiam natu, in quibus summa grauitas fuerit, honore afficient ; & eorum consiliis & monitis obtemperabunt, & laudi atque pudori seruient, & ingenti gloriæ cupiditate flagrabunt, qua quidem illos in ætate prima vehementius inflammari percupio. Maximum enim regiæ indolis argumentum est, acerrimum laudis & gloriæ studium. Cum igitur Regum filii tam multis rectoribus abundent, & tantis disciplinis instructi sint; si modo sunt, quemadmodum oportet, ad regium munus & offi-

ficium eruditi, satis parere & obedire discunt. Postremo, vt nullus artifex ad summam artificii sui perfectionem peruenire potest, nisi a pueritia sese illi arti, cui studere vult, tota mente applicuerit; ita Regis ars atque disciplina ab illis tantum rectissime percipi potest, qui a pueris nihil aliud egerunt, quam vt tamdem aliquando optimi Reges euaderent. Præclare enim Quintilianus statuit, vt de eo oratore, quem format & fingit, omnes, qui illum necessitudine attingunt, maximam spem a prima ætate concipiant, & opinentur illum præstantissimum oratorem futurum; sic enim euenturum ait, vt omnis eorum institutio ad eum finem referatur, vt is, cujus curam gerunt, maximum in oratoribus nomen obtineat. Quod quidem eo diligentius in Regum institutione faciendum est, quo maius & amplius illorum munus est, & ad plures, si recte officio functi fuerint, illorum sapientia pertinet; & quo maior pernicies, si in officio deliquerint, reipublicæ inferri potest. Non enim adeo facilis hæc disciplina est, vt non a futuri Regis infantia firmissima illius fundamenta jacienda sint. Vt igitur non is artifex nobis
fla-

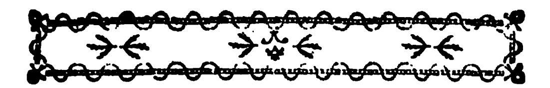
flagitandus eſt, qui tunc, cum opera illius indigemus, diſcere incipit; ſed is, qui nihil aliud egit in vita, quam vt in illo genere artificii præcelleret; ita nec optandum nobis Regem illum cenſeo, qui nunquam ſe Regem fore ſuſpicatus eſt; ſed illum, qui a primis annis fuit omnibus regiis diſciplinis cum ampliſſima ſpe ſummæ virtutis excultus. Si igitur neque ſemper populus in eligendo jus, & fas, & optimam rationem ſequitur; ſed ſæpenumero cupiditate, odio, & inuidia, & temeritate ducitur; ſi concordiæ ratio ſemper in primis habenda eſt, & hac ratione omnis diſcordiarum materia ſubtrahitur; ſi omnia pericula, quæ ex hoc more (qui apud multos inueterauit) interdum rebus communibus inferuntur, depelli facile poſſunt inſtitutione præclariſſime conſtituta; colligi certe poteſt, multo eſſe ad pacem ſecurius, & ad virtutem aptius, regiam indolem, quæ in iis, qui ſunt ex Regibus orti, plerumque extat & eminet diſciplinis, excolere; vt Princeps munus ſuum, & domeſticis exemplis ſtimulatus, & ſtudio laudis incenſus, diligenter adminiſtret; quam imperium illi committere, qui fortaſſe multa vitia fronte & ſupercilio tegit, neque tanto robore ani-

mi præditus eſt, vt tam altum dignitatis gradum ferre, atque ſuſtinere queat. Vir enim callidus & malitioſus emendari diſciplina non poteſt; at pueri (maxime autem illi, qui regia ſtirpe orti ſunt) cum miti & clementi naturà ſint, facillime fingi poſſunt, & in quamcumque partem illum ætatis teneræ rectores impulerint, inſtitutione atque diſciplina conuerti. Quod ſi aliter apud alias nationes fit, illæ ſuum morem retineant, nos noſtrorum ſummo ſtudio conſeruemus. Vtrumque enim fieri recte poteſt; receptæ autem conſuetudinis immutatio, & inueterati moris inuerſio, quemadmodum de reipublicæ ſtatu dicebam, nunquam ſine rerum & morum pernicie fieri poteſt. Apud nos vero nihil commodius eſſe puto hoc more, quo Reges nobis natura fiunt; nam ſi nemo eſt, qui pati poſſit quemuis alium ſibi anteferri, & ſi de quibuſuis commodis & dignitatibus tanta ſæpe contentio nobilitatis excitatur, vt vix Regis ipſius auctoritate, quæ apud nos grauiſſima & ſanctiſſima ſemper fuit, poſſit tumultus comprimi, & ſedari diſcordia; quid fieret, ſi quilibet aliis inuitis ad ſummum imperium ſe peruenire poſſe con-

ſi-

ſideret ? Habes quid ipſe de hac quæſtione ſentiam. Si poſſumus impetrare, vt Sebaſtianus noſter ita nutriatur, & educetur, & illis diſciplinis erudiatur, quibus illum erudiri conuenit; erit profecto omnis controuerſia ſublata. Cum enim natura præclarum & ſingulare ingenium habeat, ſperandum eſt, ſi fuerit regiis diſciplinis inſtitutus, vt tantus Rex ſit, vt melior eligi a populo non poſſit.

Hæc vbi dixi, tum Portucalenſis inquit: Quam vellem Ioannes Dux Auerienſis huic noſtro ſermoni intereſſe potuiſſet; magnam ſane ille voluptatem ex eo perciperet. At ego, inquam, facile illum abeſſe patior: ſi enim adfuiſſet, nos ingenio, quo valet plurimum, perterrere potuiſſet, & impedimento etiam fuiſſet, quo minus libere oratio noſtra vagaretur. Nec enim erat & ætati, & auctoritati illius conſentaneum, tam diu noſtris ſermonibus diſtineri; ſed nos aliquid ex diſputationibus noſtris ſeligemus, cujus illum participem efficiamus, vt ſine moleſtia eam, quam dicis, voluptatem percipiat. Hæc vbi dicta ſunt, ſurreximus, & aliquot ſpatiis factis ex hortis diſceſſimus; ita tamen vt prius inuitatio fieret inter nos, vt poſtridie illius diei maturius in eaſdem ſedes conueniremus.

HIERONYMI OSORII

LVSITANI EPISCOPI SILVENSIS DE REGIS INSTITVTIONE ET DISCIPLINA.

LIBER QVARTVS.

POSTRIDIE igitur rebus diuinis mane procuratis, in hortos ad solitas sedes deuenimus. Tunc Portucalensis inquit.

Hesterna quidem disputatione nihil aliud actum est, quam vt vitiosam disciplinam, quæ multis rebuspublicis interitum potest afferre, videremus. Ex ea igitur nullum omnino fructum capiemus, nisi tu, (me autem nominabat) quemadmodum flagitiosam disciplinam oratione sustulisti, honestam oratione constituas; facillimum enim est prauæ

atque

atque vitiosa criminari, difficillimum autem, quid rectum & verum sit, & insignem vtilitatem afferat, inuenire. A te vero, non quod est promptum atque propositum omnibus, & quod in omnium ore atque sermone versatur, postulamus; sed quod est arduum atque difficille, & a paucis præstari potest, exquirimus.

Quasi, inquam, ego non sim vnus e multis, magis ad ea vituperanda, quæ reprehensione digna videntur, idoneus, quam ad ea decernenda, quæ honesta & laudabilia sunt, accommodatus; morbi tantam vim, quo multi populi atque nationes laborant, percipio; quæ sit tantis malis adhibenda medicina (vt verum fatear) ignoro. Nec enim, si quis periculosi morbi medicinam quærit, continuo medicus est; sed tantum admonet opus esse medico sapiente, qui malum illud tantum optima curatione depellat. Meum officium fuit, morbi grauitatem indicare; vobis, si res digna videtur, in qua laboretis, aliunde remedium comparate.

Nihil agis, inquit T.; non enim alium medicum videbimus, antequam, quid ipse ad regni salutem afferre possis, intelligamus;

mus; noli igitur tergiuersari, aut te ista communi & vsitata ignorationis excusatione defendere. Quid, inquam; si id, quod vultis præstare non possum? Iniquum, inquit, esset a te postulare quicquam, quod sit supra ingenium & facultatem tuam; sed nos in præsentia eo, quod poteris, contenti erimus, dum nihil, quod ad rem facere possit, de industria prætermittas.

Hac quidem conditione, inquam, libenter, quid possim, experiar; quod vt commodius fiat, rursus nomen Regis explicemus. Est igitur, vt ante diximus, Rex excellens, & vnicus, atque perpetuus populi vniuersi rector atque moderator. Hinc jam cerni facile potest, non solum quantus splendor & dignitas sit in regio munere; quanta sit etiam regii nominis amplitudo: verum etiam quanta sit illius, vt apparet, tuendi atque sustinendi difficultas. Si enim non mediocris virtutis est, animum regere, cupiditati modum statuere, iracundiam cohibere, inconsideratos animorum motus ratione compescere; quantum tamdem erit, non vnum tantum populum, sed multas ciuitates & nationes, plurimum inter se moribus, legibus, institutis atque na-

tura

tura diſſidentes, ſapientia regere, diſciplina moderari, jure diuincire, virtute defendere? Quid enim aliud regere eſt, quam eos, quos in fidem recipis, eo, quo tendunt, recta perducere? Quid aliud eſt moderari, quam immoderationem, quæ huic tanto muneri aduerſatur, ratione comprimere? Cum igitur omnes homines cupiditate vitæ florentis atque beatæ flagrent, Regisque officium ſit illos regere, qui ſub illius imperio ſunt; reſtat, vt omnes illius conatus eo comparandi ſint, vt vniuerſam rempublicam, quam patrocinio ſuo tuendam ſuſcepit, præſtet incolumem, & omnibus bonis, quibus vita beata perficitur, affluentem. Nunquam igitur in commodum ſuum, ſed in populi ſalutem, & incolumitatem, & vtilitatem, reſpiciet. Vt enim medico ea ratione, qua medicus eſt, nihil eſt aliud propoſitum niſi ægroti ſalus; ita nec reipublicæ Princeps aliud intueri debet, quam beatum reipublicæ ſtatum; vſque adeo, vt, quoties opus fuerit, opes ſuas contemnere, & vitam in quoduis diſcrimen injicere debeat, dummodo ea ratione rempublicam ſeruet; non enim mercator eſt, vt pecuniæ coacervandæ gratia la-

bores

bores infinitos excipiat; non luxuriosus nepos est, vt omnes opes, quas parare potest, eò recondat, vt in exquisitissimis cibis, & flagitiosis voluptatibus intemperanter absumat. Non denique Tyrannus est, vt suorum operis ad suam tantum dominationem atque voluptatem abutatur. Sed Rex tantum est, hoc est tutor, & patronus, atque adeo pater patriæ; ita vt omnes illius curæ & cogitationes ad patriæ salutem dirigendæ sint; multa enim illum cogunt, omnem vtilitatem, & voluptatem reipublicæ causa contemnere. Primum quidem muneris amplitudo. Vt enim nullum est in vita amplius & magnificentius; ita nullum est maiore cura, studio, vigilantia, solicitudine procurandum. Deinde obligata fides, quam non potest sine infando scelere & flagitio violare; fidem autem violat, quoties aliquid commodis publicis anteponit. Ea siquidem lege & conditione fuit in tam excelso gradu locatus; vt sanguinem etiam suum, si res ita posceret, patriæ, quæ illum tantis honoribus auxit, non grauatè largiretur. Postremo nominis ipsius sanctitas atque religio; Regis enim nomen sanctum atque a Deo diuinum est,

& ea de causa veneratione dignissimum. Rex enim munus diuinum gerit in terris, illiusque summi atque sempiterni Regis (qui omnia, quæ super subterque sunt, imperio sempiterno moderatur) administer & vicarius est. Vnde colligitur neminem posse regnum sapienter administrare, nisi in illum mundi rectorem tota mente respexerit, & ad illius se imitationem contulerit. Vt igitur Deus nec in mundi designatione, nec in cæli conuersione, nec in rerum omnium, quas intuemur oculis, moderatione commodum suum respicit; sed, immensitate benignitatis illectus & inuitatus, omnia, quæ molitur, quæ designat, quæ efficit, ad generis humani salutem confert; ita necesse illi est, qui Regis dignitatem tueri cupit, vt nunquam in munere suo perfungendo commodum suum spectet; sed ad publicam vtilitatem omnia studia vitæ dirigat.

Vnde concluditur, cum Regis nomine neque familiaris, neque domestici, nec amici, nec affinis, neque cognati, neque parentis denique nomen interdum conjungi posse. Si enim casus interueniat, in quo Regis officium deferendum sit, si ratio ne-

necessitudinis, aut propinquitatis habita fuerit; contemnendæ sunt omnes necessitudines, omnesque sanguinis conjunctiones aspernandæ, naturæque sensus repudiandi; aliter enim Regis nomen occiderit. Cogunt leges, & flagitat reipublicæ salus, vt contra domesticos, & propinquos, aut filios aliquid statuas, atque adeo alicui eorum necem inferas; si familiaritatis aut naturæ illecebris emollitus de rectâ sententia depulsus es, jus humanum perfregisti, fidem & officium prodidisti, societatem humanam diremisti, numen postremo diuinum impie atque nefarie violasti. Fuit enim apud te grauius amici atque propinqui, quam Regis, nomen, quod proxime ad dignitatem cœlestis numinis accedit. Quod si tantum valet apud te familiaritatis aut propinquitatis nomen, vt illius gratia Regis nomen despicias; cole istam amicitiam, amplexare propinquos & affines, indulge liberis, fatereque non esse in te tantum mentis aut roboris, vt vel quid nomen Regis valeat intelligas, vel ipsius dignitatem tueri possis, & regni procurationem relinque. Tolerabilius enim multo est spoliari fortunis omnibus, quam tam insignem per-

fidiæ turpitudinem & infamiam subire. Quid? Ideo ne te populus in tam ampla dignitate locauit, & in Dei propemodum loco reposuit, vt salutem illius contra fidem datam proderes? Vt statum reipublicæ labefactares? Vt perniciem illis, qui te tanto honore prosequuntur, inferres? Perniciem enim infert reipublicæ, qui leges atque judicia, quibus reipublicæ salus continetur, suorum gratia contemnit. Quæro deinde num opes istas ingentes, honores istos amplissimos, istam dignitatis excellentiam, homines isti, quorum gratia jura omnia conuellis, tibi detulerint? Non certe; populus enim est, qui a principio Reges creauit, qui te laboribus suis alit, qui tibi diuinos prope honores instituit, qui fidei tuæ salutem atque vitam credidit, qui tibi supplex est, qui te fide atque amore singulari complectitur. Quæ igitur causa est, cur illos euertas, a quibus omnia, quæ te magnum & excelsum reddiderunt, accepisti; vt illis indulgeas, qui tanta labe atque macula tuum nomen afficiunt? Iam illa nonnulla culpa tua est, quod eos in familiam tuam receperis, quibus existimatio tua cara non est; aut ita liberos insti-

tue-

tueris, vt esset tibi illorum gratia necesse leges patrias & instituta conuellere. Sed quia non semper ita felices sunt boni Principes, vt non interdum in delectu hominum fallantur; nec ita semper disciplina seuera esse potest, vt effrenatam libidinem contineat; illud certe officium illis necessario suscipiendum est, vt nulla necessitudine impediantur, quo minus fraudem & flagitium & injuriam poenae seueritate coerceant, vsque adeo vt ne liberis quidem suis parcant; nihil enim, quod justitia vacet, debent sibi conjunctum arbitrari; tamdiu igitur valeat apud illos vsus, & consuetudo, & communio sanguinis, quamdiu leges atque jura permiserint. Vbi vero primum a suis jus, quod omnes tenet, contemni perspexerint, in illis potissimum exempla seueritatis statuant; vt planum fiat omnibus, nihil eis placere posse, quod sit justitiae & aequitati contrarium: aliter autem & populum sibi commissum perdent, & illis ipsis, quibus indulgent, plurimum nocebunt; iniquitatis enim vulnus (quo nullum grauius esse potest) eorum animis inflictum minime sanabunt; & reliquos impunitate proposita ad facinus incitabunt, & ipsi

ipsi ignominia sempiterna maculabuntur, & ipsum Dominum, cujus vicem in terris gerunt, grauiter offendent. Hoc autem in vniuersum, quod jus diuinum, & humanum, & vniuersa natura postulat, constantissime retinendum est, vt semper commune bonum priuatis commodis præferatur; maxime vero cum publica fides interponitur. Vnde fit, vt judex aut magistratus, qui vel commodi sui gratia, aut familiaribus atque domesticis suis morem gerat, publicam vtilitatem in aliquo negotio minime curat, & neglecta fide, quam dedit, & contempta execratione, qua se deuinxit, jura transgreditur, non solum communis vtilitatis euersor, sed perfidiosus & Dei contemptor existimandus sit. Qui enim publicam personam gerit, nullam priuatam necessitudinem, quæ illum possit ab officio deducere, debet agnoscere; aliter enim non solum erit in homines injustus; sed in ipsum Deum sceleratus. Quod si magistratus aliquis, cum aliquod aliud nomen in functione publici muneris agnoscit, præter illud, quod illi publice obligata fides imposuit, impius & sceleratus est; quid de Rege dicemus, cum fuerit illi nomen aliquod nomine Regis

anti-

ntiquius? Nullum profecto scelus erit cum llius perfidia & scelere comparandum.

Sed quorsum hæc omnia a nobis afferuntur? Vt intelligatis plane quantum sit Regis nomen; nempe cujus magnitudine, claritate, & splendore, omnia nomina summæ etiam necessitudinis obscurentur & euanescant; tantumque inter omnes, qui publicum aliquod munus gerunt, excellat, vt omnia ad illius amplitudinem referantur. Reliquum igitur est, vt hujus nominis ortum a cælo repetamus, quando e terris, vt videtur, oriri non potest. Diuinum siquidem est, non inflecti gratia, non incendi cupiditate, non inflammari libidine, non labefactari amore, non denique vlla animi perturbatione a recta ratione & a mentis statu detorqueri. Diuinæ etiam benignitatis est, propriæ vtilitatis obliuisci, & communi consulere. Diuinæ virtutis est, caput objicere periculis, & rempublicam conseruare, infinitosque labores perpeti, & patriæ quieti atque tranquillitati prospicere. Vt autem vno verbo omnia complectar; non humanæ, sed diuinæ virtutis est, rempublicam vniuersam beatam efficere. Hoc enim Regi propositum est, hujus

tan-

tanti atque tam præclari operis artifex eſt, & in eum finem omnia illius officia & ſtudia conferuntur; vt reſpublica omnibus bonis, quæ vel ad corporis victum & cultum, vel ad animi ſtatum & ornamentum pertinent, egregie cumulata ſit. Hoc autem qui ſine diuina quadam mente & ratione fieri poſſe credit, mentis expers habendus eſt. Primum igitur opus eſt, vt is, cui tantum atque tam præclarum munus incumbit, diuina ſapientia præditus ſit, ſine qua nemo beatus eſſe poteſt; ſiue enim in ſola virtute vita beata conſiſtit, omnes virtutes complexu & gremio ſapientiæ continentur; ſiue ad beatæ vitæ cumulum aliorum etiam bonorum vſus requiritur, ſapientia ſola eſt, quæ rerum omnium rectum vſum & moderationem præſcribit. Quod ſi cuilibet homini ſapientia neceſſaria eſt, vt eo tamdem, quo illum vis & impetus naturæ vocat, aſpiret; quali tamdem ſapientia conuenit excoli & ornari Regem, cui hoc tantum munus aſſignatum eſt, vt non ipſe ſolus ad beatam vitam perueniat, ſed vt omnes, qui imperio illius continentur, beatæ vitæ compotes efficiat? Non mediocri quidem, ſed ſingulari atque prope diuina.

Ne-

Neque hoc satis est; parum enim juuat rectum & verum intueri, nisi virtutis excellens & invictum robur insit in animo, vt id, quod mens honestum & vtile esse statuit, diligenter & strenue peragatur; si enim homo acuto ingenio præditus, quidquid optimum factu sit, acute perspicit, id tamen implicatus metu exequi non audet; tantum abest, vt ex ea sapientia fructum ferat, vt potius miseriam, in qua versabatur, amplificet. Quid enim intelligentia calamitatis impendentis, quam non auertere audes, acerbius? Accedit ad maiorem miseriæ cumulum, quod timor omnia multo grauiora & acerbiora fingit, quam sensus experiundo percipit; nihil enim est tam asperum, perpessuque difficile, quod humana natura non perferat. Timor vero omnia intolerabilia suspicatur; sic enim sæpe fit, vt multo magis miseri sint, qui aduentans malum multo ante præsentientes extimescunt, quam qui illud idem patiuntur. Sensus enim præsentis acerbitatis aliquid interdum laxamenti habet. At timor animum assidue vexat & excruciat; & vsus atque patientia malum in dies leuius effecit; at timor quotidie omnia

acer-

acerbissima proposuit. Is igitur, qui beatus esse studet, animo forti & inuicto sit necesse est; vt nullo metu impediatur, quo minus id, quod vtile & necessarium fore perspicit, diligenter efficiat, & mente semper quieta atque tranquilla sit. Quid enim miserius & funestius, quam sine virtute animi omnia dura & horribilia praesentire? Qui magno & forti animo non sunt, quo magis abundant ingenio, & acutius futura mala prospiciunt, eo dirius & acerbius torquentur; omnes enim rumores extimescunt, & strepitus omnes exhorrent, & perpetuis curis afflictantur, & tremunt, & pallent, & horribili pauore concutiuntur. Quod si omnibus, qui ad beatam vitam enituntur, magnitudo animi comparanda est, multo certe magis Regibus, nempe, qui hoc susceperunt, vt animo maximo intestinam fraudem resecarent, & hostium ferociam inuicta virtute reprimerent, vt non ipsi solum quieto & securo animo sint, sed omnes, qui in praesidio illorum acquiescunt, sine vlla solicitudine atque metu vitam degant. Nec enim pauca, nec mediocria pericula Regibus intenduntur; sed multa & grauia, partim scelere intestino ciuium confla-

ta;

ta; partim ab externis hostibus injecta, quæ omnia sunt intrepide subeunda. Opus igitur est, vt sit animo maximo & inuicto præditus, & diuino quodam robore munitus; aliter enim nunquam animo consistet: tantum abest, vt a suorum animis metum, quo torquentur, abstergere aliquando possit.

Quantum vero decus honestatis; quantum specimen moderationis & ordinis; quantum dignitatis lumen eluceat opus est in eo, quem omnes intueri, quem imitari, ad cujus se exemplum effingere debent, est explicatu difficillimum. Quomodo enim aliorum libidines continebit, qui suas primum non continet? Pœna, inquies, & supplicio coercebit eos, qui flagitium aliquod in se contra leges admiserint. Sed primum impudentis est, id in alio vindicare, quod ipse palam suscipis. Deinde nunquam solus metus reipublicæ statum firmo præsidio stabiliuit. Postremo officium vi atque minis expressum non potest esse diuturnum. Vt igitur sese quisquam ad aliquod tempus metu contineat, vbi primum spes celandi & occultandi oblata fuerit, inclusa atque vi compressa libido multo violentius erumpet, & omnia, quacum-

cumque tulerit impetum, immoderatione ſua perturbabit. Princeps igitur, qui moribus ornare rempublicam ſtatuerit, opus eſt, vt id non tam minis atque ſuppliciis a lege propoſitis, quam illuſtriſſimis continentiæ & moderationis exemplis efficiat. Quemadmodum enim corrupti Principum mores rempublicam inficiunt, & flagitioſo exemplo contaminant; ita Principum decus & integritas facile rempublicam a libidinis intemperantia (unde mala oriuntur) ad honeſtatis ſtudium traducit. Videte igitur quantus ſplendor decoris & honeſtatis eluceat opus eſt in eo, qui non ſolum omnes animi ſui partes contineri debet, ne diſſideant inter ſe, turbulentisque motibus mentis elegantiam & decus euertant; ſed etiam id efficere, vt omnes, qui ſub illius imperio ſunt, illius dignitatem ament, & imitentur, & ſint inter ſe ſententia congruentes, & mutuo amore conjuncti; quod ſine diuina quadam Regis moderatione fieri nulla ratione poteſt. Non igitur intemperans, non iracundus, non leuis & inconſtans, non libidinoſus Regis officium tueri poterit vllo modo; ſed continens, manſuetus, & moderatus, & grauis, tantisque

que honestatis ornamentis excultus, vt omnes admiratione sui commoueat; & ad imitationem tanti decoris atque dignitatis alliciat.

Quid de justitia dicendum? In cujus studium omnes Regis curæ & cogitationes, omnes labores atque vigiliæ, omnia denique studia consumenda sunt; ea namque a principio Reges creauit, & ornauit, ad summamque amplitudinem decoris atque dignitatis euexit; ea populorum vulnera sanat; motus omnes comprimit; pacem & otium cum dignitate constituit; vires reipublicæ firmat; opes & imperium auget; Dei numen pie atque sancte veneratur. Nullum est enim sacrificium Deo acceptius, quam justitiæ munus; nulla gens, nulla ciuitas, nullus hominum cœtus, nulla postremo domus, sine justitia potest salua consistere. Iustitia denique cælum terræ deuincit; ima summis amore conjungit; omnes mundi partes fœdere connectit: justitiæ igitur vi & ratione fit, vt ex tam diuersis formis, vnica tamen lege atque vinculo colligatis, & inter se mirifice concinentibus, hic tantus & tam admirabilis mundi totius ornatus existat, ex quo tam multæ vtilitates oriuntur. Quid igitur esse

po-

poterit, vel ad fructum melius, vel ad decus & gloriam magnificentius, quam in terris rationem & ordinem, quo summus rerum omnium conditor & moderator cælum regit & temperat, imitari? Omnes igitur, qui cum justitia vixerint, opus est, vt Deo egregie cari sint, opibusque diuinis augeantur; sunt enim Deo simillimi; contra vero, qui justitiam violant, cum a Deo valde diffideant, necesse est, vt sint illi odiosi & inuisi, & ab eo acerbissimis scelerum poenis agitati. Quod si omnibus, qui beati esse volunt, justitia vnice colenda est; multo certe magis Regi, cui hoc munus præcipue impositum est, vt non solum ipse justus sit, sed vniuersam rempublicam justitiæ ornamentis afficiat, & tamquam sol in mundo æquitatis splendorem longe lateque diffundat.

Quid hic fidem, mansuetudinem, liberalitatem, & reliquas justitiæ comites oratione commemorem? Num fieri potest, vt Rex ille habendus sit, qui fidem frangit? Qui acerbus & nimis iracundus est? Qui auaritiæ studet, & pecuniam patriæ saluti, & ciuium omnium commodis anteponit? Nullo modo. Omnibus igitur his virtutibus

Rex

Rex excellat opus eſt, vt ſit omnibus in illo egregium quoddam fidei atque probitatis exemplum ad imitandum propoſitum. Iis omnibus virtutibus accedat opus eſt acre ſtudium, celeritas, & diligentia, ſine qua nihil recte fieri, laudabiliter geri & adminiſtrari poteſt. Nec enim bonus colonus erit vnquam, qui non fuerit nauus & induſtrius, & ruſticarum rerum ſtudio vehementer incenſus; ſic etiam, qui pecuariam faciunt, niſi fuerint in ea diligentes & attenti, minimum certe fructum ex ea curatione percipient; opifices item, qui non de multa nocte vigilauerint, neque tota mente operi, cujus artificium tenent, incubuerint, quid poſſunt efficere, quod ſit in eo genere aliquo pretio, & æſtimatione dignum? Quid mercator ignauus; num magnum aliquod lucrum facere aliquando poterit? Quid miles, ſi piger & ſegnis extiterit, quam laudem fortis & ſtrenui viri conſequetur? Iam vero tota laus imperatoris in mira celeritate, vigilantia, & induſtria poſita eſt; niſi enim vigilauerit, & laborauerit, & aciem mentis in omnes caſus intenderit, & hoſtium conſiliis occurrerit, & militaria etiam munera per ſe multis in locis obierit;

erit; nunquam ſibi magnum decus & gloriam comparabit.

Quid dicam de ſtudiis artium maximarum? In quibus nemo vnquam progreſſus eſt ſine ſingulari ſtudio, diligentia, & alacritate. In diligentia igitur omnium artium, & diſciplinarum, & officiorum laus & (vt ita dicam) vita conſiſtit. Si enim diligentiam remoueris, jacebunt omnia, & quaſi veterno conſopita in tenebris & caligine deliteſcent. Eſt enim otium, inertia, & lentitudo tacitum quoddam venenum, quo paulatim omnes virtutes infectæ languent, & laudes intereunt, & artes omnes præclaræ in obliuionem adducuntur. Sed illud eſt animaduertendum, cum diligentia in omnibus artibus, ad vtilitatem communem inuentis, tam neceſſaria ſit, quo clariores illæ ſunt, eo acriorem diligentiam requiri. Recte igitur Demoſthenes aſſerebat ſe moleſtiſſime ferre, quoties opificum antelucana ſuperabatur induſtria: illi namque victus quotidiani cauſa laborabant; Demoſthenes vero omnem laborem in ſempiternæ gloriæ ſtudio, & in reipublicæ ſalute conſumebat. Cum ergo in multo maiore arte verſaretur, & longe maio-

rem

rem fructum ſibi proponeret, ſapienter judicabat, multo acrius eſſe ſibi, quam fabris omnibus vigilandum. Si igitur conſtat omnium artium vim diligentia contineri, & quo ars præſtantior eſt, eo acriore ſtudio & diligentia colendam eſſe; nullamque in rebus humanis eſſe cum artis regiæ claritate & amplitudine conferendam; conſtat certe a nullo artifice tam acre ſtudium, tantamque induſtriam atque diligentiam jure atque merito poſtulari. Sapienter Homerus:

Fas non eſt Regi tota ſub nocte ſoporem
Carpere, cum tanta curarum mole prematur.

Præclare igitur Epaminondas. Cum enim Thebani diem feſtum agerent, vinoque ſoluti ſine vlla cura jacerent, Epaminondas ſolus vigilabat, & armatus concurſabat; quam rem agis, (inquit quidam illi familiaris) tu ſolus publicæ voluptatis expers eris? Ita ſane, inquit ille; meum namque officium eſt vigilare, vt ciues mei ſecuri dormiant; & a vino abſtinere, vt illi ſine vllo metu perpotare valeant. Præclara certe vox, & tanto Principe digna; intellexit enim vir ille ſummus, nihil eſſe magis Principis officio conſentaneum, quam ſummam in munere ſuo

perfungendo alacritatem; & vigilantiam; nihilque magis omnem Principis dignitatem deformare posse, quam somnum atque desidiam. Quid enim foedius & flagitiosius, quam dum fabri, dum agricolæ, dum mercatores vigilant, solum Regem dormire! Quid enim? Num in maiore & clariore arte versantur? Num grauius & difficilius munus exequuntur? Num maiora illos pericula circumuallant? Num cum maiore hominum pernicie delinquunt? Num postremo clarius & amplius sibi laboris sui præmium proponunt? Non certe. Quid igitur indignius, quam eo tempore, quo homines humiles & obscuri, omni plerumque metu liberi, pecuniæ tantum gratia somnum capere non possunt; Regem, cui tantum onus impositum est, & quem tam multa pericula circumstant; qui hoc in se recepit, vt rempublicam ab omni calamitate tutam & incolumem conseruaret, & omnibus opibus copiosam & opulentam redderet; & cui sunt immortalia, si rempublicam bene gesserit, præmia constituta, ad multam etiam diem somnum producere? Itaque hoc positum sit, & quasi quoddam publicum decre-

tum

lum in mente defixum remaneat; cum pigritia omnibus turpis sit, tum Regi maximam labem turpitudinis afferre, & flagitii sempiternam maculam, quæ nunquam deleri possit, inurere. Vt enim aliud nihil dicam, quid flagitiosus fingi potest, quam magis amari pecuniam ab auaro, quam a Rege regnum? Amor enim operibus indicari solet; cum igitur auarus, vt pecuniam infinitam conciliet, quietem pati nequeat; cum dies atque noctes, vt cupiditatem nefariam expleat, elaboret; tum multis etiam se periculis exponat; quid esse potest indignius, quam Regem non regni tuendi cupiditate multo acrioribus stimulis incitari? Satis enim demonstrabit, si piger extiterit, se regni opes negligere, & patriæ minime debitam voluntatem persoluere.

Tria autem sunt, quæ Regis diligentiam excitare possunt, quibus si caruerit, erit Regis nomine prorsus indignus; nempe fides, patriæ caritas, & religionis studium. Fides autem omnem vitam continet. Si enim nemo erit in vita, cui vel pecuniam, vel salutem, vel dignitatem credamus atque committamus; si nemo, cui arcana nostræ mentis aperiamus; si semper nobis insidias fieri suspi-

 cabi-

cabimur; vitam odiosam & infestam agemus, & assiduis curis atque molestiis afflictabimur. Cum igitur multa scelera passim ab improbis hominibus suscipiantur, nullum tamen est perfidia magis tetrum, infestum, acerbioreque supplicio vindicandum; communionem enim tollit e vita, officiorumque vicissitudinem & animorum securitatem; quibus sublatis nihil relinquitur, quamobrem quis velit viuere; mori enim multo satius est, quam in metu perpetuo, & in assidua curarum acerbitate versari. Nihil igitur est iis, qui dignitatem & officium tueri volunt, & infamiam sceleris extimescunt, maiore studio, cura, & solicitudine colendum, quam fides. Quo autem res illa, quæ creditur, præstantior est, eo diligentius est fides præstanda; nihil autem maius est, quam salus hominum, quam ciuitatum status, quam nationum tutela atque patrocinium; a nemine igitur fides maiore studio & solicitudine colenda est, quam a Regibus; nempe quibus innumerabilium hominum salus credita atque commissa sit. Cum igitur Rex animo cogitauerit, quantum negotium sibi delatum sit, quantam prouinciam susceperit, quan-

tum

tum onus sustineat, quomodo totius reipublicæ status vigilantia illius innitatur, dormire certe non poterit; si enim qui pecuniam debet, & non omnem pudorem amisit, cum soluendo præstituta dies appropinquat, solicitus est, quomodo fidem suam liberet; ne, si ad diem non soluerit, quidquam de existimatione deperdat; quid Regi faciendum existimamus, qui tantis debitis obstrictus est, ne, si id, quod debet, minime dissoluerit, infamiam sempiternam subeat? Debet enim patriæ curam, solicitudinem, vigilantiam; debet singulare & eximium communis salutis studium; debet firmissimum vitæ præsidium, munitissimumque ad pericula repellenda propugnaculum. Si igitur fidem sibi sancte colendam existimauerit, & perfidiæ ignominiam pertimuerit; ea cura satis illius diligentiam incitabit ad omnia munera pro patriæ salute alacriter exequenda.

Quid de caritate dicam? Amor enim acuit ingenium, stimulos admouet, alacritatem incitat, rebus indormire non patitur; at boni ciuis, & sapientis hominis est, caritatem patriæ priuatis necessitudinibus anteferre. Patriæ enim institutis & legibus in lucem

cem editi, & humanitatis disciplinis exculti, & ad omnem rationem officii eruditi sumus; illa nobis parentes, illa cognatos, illa amicos donauit; illius beneficio non modo vitam, sed humanitatem retinemus; illa denique omnes rationes sanctissimæ necessitudinis ambitu suo complectitur; illa incolumi permanente, nostra bona omnia facillime tuemur; illa euersa, concidimus & omnibus bonis euertimur: merito igitur ab omnibus bonis sanctissima quædam mater habetur, pro qua vitam ponendam censent. Quod si quilibet homo priuatus maiorem caritatem debet patriæ, quam propinquis, quam liberis, quam parentibus; ita vt vitam pro illius salute profundere in summa quadam atque sempiterna gloria ponatur; quid Regibus faciendum est, cum sint ab illa summis honoribus ornati & amplificati, & in cælestium numero quodammodo repositi? Quamuis autem omnia studia in illam conferant, nunquam tamen quidquam de caritatis studio remittent; quia intelligent nunquam se illi parem gratiam relaturos. Præterea, quemadmodum artifices excellentes operibus suis delectantur; ita Rex in omni

ge-

genere virtutis excellens, quo magis rempublicam conseruauerit, adjuuerit, auxerit, eo ardentius illam amabit; fieri igitur non poterit, vt non excubet, vigilet, laboret, pericula subeat, omnesque pro illa contentiones impigre suscipiat, & mortem etiam (si fuerit opus) libenter oppetat. Iam vero religio illum tantum munus negligenter obire minime sustinebit. Intelligit enim is, qui pure & caste religionem colit, nihil esse Deo acceptius, quam pro omnium salute labores ingentes excipere, atque, cum id communis vtilitatis ratio flagitauerit, propriam vitam patriæ largiri. Cernitis ne jam animo quantum, & quam excelsum hoc munus sit? quam sanctum, & quam augustum Regis nomen? Quam diuinis virtutibus exaggeratum? Nec enim cum mediocri virtute res tanta suscipi potest. Diuina siquidem sapientia, admirabili quadam mentis altitudine, excellenti modestiæ concinnitate, cælesti justitiæ splendore, summa fide, summa caritate, incredibili vigilantia, studio, & industria opus est ad tantum, tam præclarum, tamque diuinum munus obeundum. Diuinum, mihi credite, munus est, idcirco non humana

vir-

virtute, nec humanis opibus, ſed diuina virtute atque diuinis opibus efficiendum. Eſt igitur Rex, ſi officio ſuo fuerit cum laude perſunctus, quaſi quidam Deus in terris, ſingulari cultu & veneratione digniſſimus. Appellat Homerus Reges paſtores populorum; eoſque Iouis ſatu procreatos eſſe dicit. Vtrumque præclare. Nec enim armentorum, aut pecudum paſtores tauri aut arietes ſunt, ſed homines; quantum igitur homines brutis animantibus, quorum curam gerunt, dignitate præſtant; tantum conſentaneum eſt, vt Reges ipſis hominibus, quos regendos atque paſcendos ſuſcipiunt, antecellant; qui autem tantum inter reliquos homines excellunt, diuini profecto habendi ſunt; non igitur immerito Homerus Regum genus ad Deum reuocabat. Vnde ſequitur nihil eſſe magis regium, quam ſtudium religionis, & ſanctitatis; Regis enim virtus a Deo emanauit, & idcirco ad illius cultum & gloriam eſt ardenti ſtudio præcipue referenda. Sed de religione alio in loco diſſeremus, nunc vero quod inſtat perſequamur.

Cum igitur Regibus omnes iſtæ virtutes, quas recenſui, ita neceſſariæ ſint, vt ſi-

ne illis non possint vllo modo officio suo satisfacere; sequitur, vt omnis eorum institutio sit ad eas parandas accommodanda. Quod quidem plerumque non fit, immo contra multi dant operam, vt ne mediocris quidem virtus in illis emineat; vmbratilis enim & delicata vita non virtutem, sed ignauiam ingenerat; & cum regius luxus, & opes immodicæ, & amor insitus in natura, tantis lenociniis atque blandimentis excitatus, multis errorem pestiferum objiciat, & indolem virtutis obruat, & extinguat; ita vt contra hanc temeritatem & insaniam sint animi Principum præclara quadam institutione fulciendi, & firmissima rationis præsidia comparanda; longe tamen secus fieri solet. Accedit enim impulsus hominum perditorum (comitatus, vt diximus) qui per summum scelus teneri Principis imbecillitatem occupat, omniaque præsidio humano atque diuino nudat, illumque multo magis temerarium, & insanum, & arrogantem, & infestum efficit, quam ipse sponte sua fieri potuisset: non solum igitur non errore vllo liberatur; sed in fraudem multo magis pestiferam eorum insidiis impelitur.

Nunc

Nunc igitur, inquit T., videre cupio, quod tamdem remedium his malis adhibeas.

Non quidem, inquam, aliquod nimis reconditum & exquisitum; sed id quod cuiuis in mentem venire possit.

Eo, inquit T., maiorem a nobis gratiam inibis, si remedium non salutare solum, sed facile & expeditum attuleris.

Quam salutare id, inquam, sit, postea apparebit; quam facile vero, statim iudicabitis. Quaero enim a vobis, si ægrotus, qui sese medico parum sapienti sanandum tradiderit, morbo minime se leuari senserit, imo illis ipsis remediis, quæ medicus imperitus adhibet, morbi vim augeri perceperit, quid faciendum censeatis alteri medico, qui illi primo succeserit? Ego quidem arbitror curationem esse illi prorsus immutandam, contrariisque remediis damnum, quod prima illa remedia fecerant, resarciendum. Vobis si aliud videtur, aliam magis exquisitam rationem considerate.

Non ita sumus, inquit T., in medicina versati, vt aliam viam commodiorem excogitare possimus; sed, quorsum hæc pertineant, intelligere cupio.

Iam

Iam, inquam, intelliges. Tenetis ne memoria quam multa diximus de molli & effeminato Principum cultu? De mulierum deliciis atque blandimentis, quibus illos eneruant? De adulatorum malitia & improbitate, qua Principes obſeſſos tenent, ne poſſit vnquam ad illos probitatis atque virtutis lumen intrare.

Tenemus, inquit, omnia: quid deinde? Hanc quidem, inquam, inſtituendi Principis rationem minime probandam exiſtimatis; ſed tamquam tetram, & odioſam, & peſtilentem rejiciendam cenſetis. Nos vero: inquit ille. Reliquum igitur, inquam, eſt, vt contraria remedia huic tanto malo comparemus; vt ſic tandem experiamur, an morbus hic depelli hac tam facili ratione poſſit.

Experire igitur, inquit T., vt ſic tandem quid magis rectum & ſalutare ſit judicemus.

Non longius, inquam, faciam, hoc tamen imprimis animaduertendum eſt, in omnibus artibus tradendis eſſe diligenter naturam illius, quem erudire volumus, explorandam; vt enim quiſque in genere aliquo diſciplinæ ad ſummam laudem perueniat tria neceſſaria ſunt; natura primum, deinde

ars,

ars, poſtremo ſtudium, & uſus aſſiduus. Plurimum enim refert, quali quiſque ingenio prædítus ſit. Ingenium vero niſi certa quadam via & ratione dirigatur, quo maius extiterit, eo confidentius ruet, maioremque ſignificationem temeritatis & inſcitiæ dabit. Ratio vero, & ars atque diſciplina ſine ſtudio atque moderatione eſt prorſus inutilis: hoc tamen intelligi oportet, vix inueniri tam hebes & tardum ingenium; quod non arte inſtitui, & vſu atque meditatione acui & expoliri aliqua ratione poſſit; qui tamen ingenio maximo eſt, multo facilius diſcit, & multo citius ad perfectionem artis peruenit, & multo maiorem, & uberiorem fructum de arte, in qua ſibi elaborandum putat, ſtudio & meditatione conſequitur.

Vt igitur de ingenio atque natura Principis, qualis optanda ſit, in principio diſſeramus; volo equidem, vt ſit ingenio vehemens, & acer, & curioſus, & memoria firma præditus; qui multa quærat, multa perueſtiget, multa ſcire deſideret, & omnia, quæ audierit, in animo infixa contineat. Sit deinde præter modum laudis appetens. Non enim in puero virtutis perfectionem, ſed virtutis mate-

te-

riam quærimus. Quo autem animus natu-
a ardentius laudem expetit, eo temperatio-
e, quam recta ratio sancit, adhibita maiores
onestatis fructus percipiet. Modus autem,
ui seruari in gloriæ studio debet, est animum
vehementem multis in locis refrenare, & exti-
mulare languentem. Facilius autem est ani-
mo vehementi & impigro modum constitui,
quam ex animi tarditate celeritatem incitari;
malo igitur Principem, qui freno, quam qui
stimulis indigeat. Sit deinde verecundus. In
hac enim natura maxime viget honestatis &
laudis appetitus, & infamiæ metus, & turpi-
tudinis acris offensio. Volo etiam illum in-
terdum ira paulo vehementius commoueri;
magnum enim languoris & lentitudinis ar-
gumentum est, non acriter interdum irasci;
vix autem fieri potest, vt, qui animo lento
est, acer in scelere vindicando sit, aut im-
pigre & animose bellum comparet. Sit dein-
de lenis atque flexibilis, & ad morum di-
sciplinam docilis, & ab omni suspicione per-
uicaciæ & obstinationis alienus; nulla enim
bona spes de illo Principe concipi potest, qui
nimium sui juris est, & in opinione, quam
semel recipit, animo ita obfirmato perseue-
rat,

rat, vt ab ea nulla ratione deduci possit. Postremo optandum etiam est, vt sit natura clemens atque benignus, & magis ad lenitatem & mansuetudinem, quam ad iracundiam & acerbitatem propensus; clementia enim, & mansuetudo, & liberalitas, & reliquae virtutes, quae ex natura clemente oriuntur, Regem maxime decent, & amorem summum conciliant, ipsumque Principem Deo simillimum faciunt. In primis autem danda opera est, vt Regem habeamus ex egregia animi magnitudine, & singulari modestiae laude temperatum; aliter enim nec illum hostes metuent, neque ciues amabunt; magnitudo enim animi sine moderatione furor immanis est, & odium acerbum concitat; moderatio vero sine animi magnitudine negligentia quaedam est, & dissolutio, & ideo non sine ratione contemnitur. Vt igitur neque Rex odio haberi a suis possit, nec a perditis hominibus merito contemni, vtrumque necesse est; vt modestus atque temperatus sine vlla suspicione timiditatis, & fortis atque magnanimus sine vlla temeritatis infamia sit; harum autem duarum virtutum indoles atque materia in laudis appetitu, & in ignomi-

miniæ metu posita est. Appetitus enim laudis animum maiorem & altiorem facit; metus autem ignominiæ pudorem & verecundiam confirmat. Hinc autem omnis causa rectissimæ voluptatis, atque iustissimi doloris exoritur. Qui enim id assequitur, quod vehementer optabat, in voluptate sit necesse est; & qui incidit in id, quod metuebat, dolore etiam necessario cruciatur; sic igitur fit, vt, qui natura magnanimus atque verecundus est, laudis incredibili voluptate capiatur, & ignominia atque dedecore mirum in modum crucietur; voluptatis autem cupiditas sic est in nostris animis insita, vt euelli nequeat; sic etiam doloris metus in nobis insidet, vt demi non possit; hoc tamen ratione & disciplina fieri potest, vt futilis & inanis voluptas alterius voluptatis compensatione respuatur; & dolor etiam corporis maioris doloris metu constanti animo toleretur; id igitur perficiendum est iis, qui Principis instituendi curam suscipiunt, vt nullam voluptatem corporis laudis & gloriæ illecebris anteponant; nullum dolorem corporis magis, quam ignominiam & dedecus extimescant. Sic enim fiet, vt omnis illorum cura & stu-

dium in honeſtate paranda atque fruenda conſumatur ; & illius colendæ atque retinendæ gratia mortem etiam , & omnem corporis cruciatum pro nihilo habendum putent.

Sed antequam de inſtitutione animorum plura dicam , aliquid etiam eſt de corporum conſtitutione dicendum. Nec enim tutum eſt virtutem corpori ægro & imbecillo committi ; multæ namque atque præclaræ virtutis functiones corporis miniſterio ſuſtinentur. Perſæ quidem olim aliquid cæleſte atque diuinum in Regibus ineſſe ſtatuebant ; & ideo enixe operam dabant , ne quid in eorum forma & ſpecie deforme & indecorum appareret ; ſiquid igitur in Regum filiis erat prauum atque diſtortum , dabatur ea cura certis mulieribus, quæ , dum corpora erant tenera , & emendari poterant , ea quodam modo fingerent , & ad rectitudinem ſenſim atque leniter reuocarent ; indignum enim cenſebant , Regis nomen , apud illos ſanctiſſimum , aliqua corporis inſigni prauitate deformari. Æthiopes olim, qui ſupra Ægyptum habitabant, eum Regem eligebant, qui omnibus proceritate corporis anteiret. Ius enim eſſe ſtatuebant , vt is tantum omnes digni-

tate

tate vinceret, quem natura specie & magnitudine præcellentem finxisset; cum autem animi magnitudinem intueri non possent, ad corporis magnitudinem oculos referebant. Ne Spartani quidem ab hac Æthiopum opinione nimis abhorrebant; cum enim Archidamus illorum Rex vxorem pusillam duxisset, eum grandi pecunia mulctarunt, quod illam mulierem sibi matrimonio copulasset, quam sperare poterat, filios statura pusillos esse parituram; indignum enim Spartano imperio judicabant, eum Regem habere, qui non corporis etiam magnitudine & dignitate nomen regium tueretur. Quamuis autem parum referat ad Regis officium, quantum Rex vel corporis specie, vel magnitudine præstet; in hoc tamen laudandi erant, qui in Rege pulchritudinem vel proceritatem requirebant, quod judicabant in Rege nihil deforme & indecorum, aut paruum & angustum esse tolerandum. Si igitur illos id in Rege offendebat, sine quo Rex officium suum facile administrare potest; quanto vobis diligentius animaduertendum est, ne aliquid sit in Regis corpore, quod illum a munere suo fungendo remoueat? Quamuis enim

Rex ſit ſtatura puſillus, qualem Homerus Tydæum fuiſſe memorat; aut parum ſpecie venuſtus, qualem multi Herculem fuiſſe fingunt; non ideo minus hominum expectationi reſpondebit. At ſi fuerit imbecillus, & infirma valetudine præditus, nullo modo regni pondus ſuſtinere poterit. Præterea corpus puſillum nullius induſtria creſcere, neque facies deformis fingi denuo poteſt; at bona valetudo, & corporis etiam robur eſt plerumque in manu noſtra poſitum; poſſumus enim facillime ab immodicis cibis abſtinere, & corporis vires labore & exercitatione confirmare. Si placet igitur a lautiſſimis mulieribus, & ab hominibus vrbaniſſimis ſumma ope contendamus, ne Regem nobis molliſſimo cultu debilitent; non enim ignoratis, quantum momenti ſit in omni rerum initio atque fundamento ponendum; qualia namque ſunt rerum principia, tales plerumque exitus conſequuntur. Videamus igitur an impetrare poſſimus ab illis, ne nobis Regem cibis inferciant, ne fragrantiſſimis odoribus & vnguentis emolliant, ne immodicis deliciis & blandimentis effeminent; & eum ſole colorari, & labore etiam paula-

tim

im durari finant. Non fum adeo inhuma-
ius, vt velim Principes nafturcio illo vefci,
uod erat olim (vt apud Xenophontem) Per-
arum filiis obfonium; non tam exquifitam
itionem roboris atque fanitatis habeamus;
emus aliquid moribus, indulgeamus ali-
uid tempori, muliebri imbecillitati aliquid
tiam condonemus; ea tamen lege, ne tan-
im operæ & ftudii in Rege faginando con-
umant; non enim pullum anferinum, fed
:ipublicæ cuftodem nutriunt. Ciborum au-
:m redundantia cruditatem efficit, vires de-
ilitat, aciem mentis obtundit, languorem
nimis affert, defidiam, ignauiam, ftupo-
:m, tarditatem ingenerat; atque poftremo
itam breui temporis fpatio confumit; fi igi-
ır nobis opus eft cuftode atque defenfore
ıno atque valente, & ad mala præcauenda
ıgaci, & ad pericula propulfanda magnani-
ıo; quid minus conuenit, quam eam adhi-
eri educationem, quæ morbos innumerabi-
:s corpori, & tarditatem animo inferat, &,
uod longe miferius eft, Principem infigni
;nominia deformet. Nihil eft enim fœdius
: flagitiofius Principe ructante, ofcitante,
aufeante, fomno defidiaque languente. Cen-

 fuit

ſed etiam ad voluptatem neceſſaria eſt ; nulla enim voluptas extare poteſt, niſi labor antecedat ; nec enim cibus erit jucundus, niſi fames antegreſſa ſit ; neque ex potu voluptas vlla capitur, antequam antecedat ſitis ; extincta enim fame atque ſiti, comedendi etiam atque bibendi voluptas extinguitur. Quies vero quam poteſt afferre voluptatem, niſi prius corpus vel ſaltu, vel curſu, vel palæſtra, vel ambulatione, vel quouis alio labore exerceatur? Et, ne omnia perſequar, omne genus voluptatis deſiderio præcedente conficitur. Darium illum, quem Alexander Magnus bis acie ſuperauit, cum ex fuga defeſſus aquam lutulentam & cadaueribus inquinatam biberet, dixiſſe ferunt, ſe nunquam in vita bibiſſe jucundius ; numquam enim bibendo ſitim depulerat, quam videlicet numquam expectarat. Vnde colligitur omnes, qui in ſumma rerum affluentia vixerint, ſi fuerint intemperantes, nullius voluptatis participes eſſe poſſe. Præterea cum res humanæ non ſemper eodem ſtatu maneant, eueniet fortaſſe aliquando, vt Rex cogatur labores ingentes excipere ; qui certe erunt intolerabiles ei, qui ita fuit a primis incunabulis inſtitutus,
vt

vt nullum laborem ſentiret, nullam injucunditatem perciperet, nulla, ne minima quidem, moleſtia afficeretur; omnes enim labores conſuetudine leues, & faciles, & jucundi fiunt; at otioſis & delicatis aſperi ſunt, & perpeſſu difficiles, nec vllo modo tolerandi; ſi Rex igitur vmbratilis & delicatus fuerit, non ſolum nullam voluptatem percipiet; ſed intolerabili etiam dolore interdum cruciabitur. Poſtremo intelligendum eſt, beatam vitam non in ceſſatione, nec in otio iſto, quod homines quidam omni ſtudio perſequuntur, ſed in honeſtis laboribus eſſe collocandam; eſt enim humana natura quietis impatiens vſque adeo, vt ſi nobis omnia ad vitam ſuauiſſime degendam ſuppetant, ita tamen vt non liceat nobis aliquid agere; id mortis inſtar eſſe putemus, quod quidem in pueris facillime apparet; motus enim ſemper liberos requirunt, & huc & illuc curſitant, & ludis laborioſis oblectantur, a quibus auocati querelis & plorabitus oſtendunt, ſe non tantam ex ceſſatione, quantam ex labore voluptatem percipere. Vultis igitur experiri num his argumentis mulieres elegantes, & homines etiam lautos in veſtram ſententium tradu-

ducatis, illisque persuadeatis, ne Regem nobis multis deliciis emolliant; sed ad omnem laborem jucunde perferendum instituant?

Quibus, inquit T.

Illis, inquam, quæ vel ad sanitatem & vires, vel ad speciem & pulchritudinem, vel ad perfruendam voluptatem pertinent. Illa enim, quæ de cura, vigilantia, solicitudine (quam Reges debent in communi salute tuenda suscipere) dicta sunt, ad illorum animos minime permanabunt: ostendite igitur illis istam rationem, quam excogitant Regis enutriendi, esse illorum rationibus valde contrariam; illa namque valetudinem Regis affligi, speciem deformari, voluptatem corrumpi, materiamque multis minine ferendis doloribus inconsideratissime præberi.

Hæc quidem de corporis exercitatione dicenda prius arbitratus sum; nunc ad animi cultum redeamus. Hic quanta sit adhibenda cura & deligentia, quanta vigilantia, quantis precibus Dei numen, & quanta religione placandum, nemo consequi dicendo poterit: vt enim agricolæ in teneris plantis omnem diligentiam consumunt, postquam vero arbores exurgunt, & grandiores fiunt,

mul-

multum de ſtudio colendi remittunt, quia vident illas jam ſe ipſas facile trunci robore & firmitate tueri; ita qui hominum culturam ſuſcipit, quamdiu teneri animi ſunt, & faciles ad opiniones, quas in illorum mentibus inſerere velis, accipiendas; omni tunc ſtudio, & diligentia in illis colendis, & rectiſſimis opinionibus imbuendis, intentus eſſe debet; poſtquam vero virtus adulta fuerit, veriſſimæque laudis ſuauitatem guſtauerit, tanta cultura non indiget; ipſa namque honeſtas per ſe ſuis illecebris inuitata creſcit, & fructum reipublicæ ſalutarem profert. Et in reliquis quidem pueris inſtituendis non ita multum refert, qualis illorum cultus atque diſciplina ſit, & illorum cupiditates multo facilius tenentur; non enim tam multæ inſidiæ contra illos comparantur, & eorum libido non ita facile poteſt ad perniciem reipublicæ totius erumpere; at in Regis virtute omnis reipublicæ florens ſtatus atque beatitudo conſiſtit, & multo difficilius eſt illius animum regere, cum opibus ſummis efferatur, & adulatorum inſidiis oppreſſus ſæpenumero ſit; & illius libido, cum plerumque immanis & infinita ſit, rempublicam perturbet,

bet, atque labefactet. Nec enim Reges, cum delinquunt, mediocriter delinquunt: quo enim potentia maior, & licentia solutior est, eo cupiditas illorum violentius seruit, & maiorem bonorum omnium stragem efficit; si igitur, vt ante diximus, ad populum regendum atque moderandum summa sapientia, singularis continentia, admirabilis virtus, & summa laus æquitatis & justitiæ cum industria summa requiritur; nec enim mediocri virtute, neque mediocri diligentia tantum munus obiri atque sustineri potest; quid euenturum suspicamur, cum summa temeritas, & injustitia, cum summa decoris totius negligentia & obliuione in animum Regis inuaserint? Necesse profecto est, omnia tunc permisceri, atque perturbari, & indignissima clade consumi. Nihil est igitur in tanta re negligenter, nihil dissolute gerendum; nullum enim mediocre erratum in primis regiæ disciplinæ rudimentis committi potest; multa enim in principio leuia atque ludicra putantur, quæ tamdem magnum malorum omnium pondus cum multis lacrimis important. Nec enim cogitandum est, quam parum reipublicæ nocere possit Regis pueri

ne-

negligenter educati flagitium ; ſed quantam peſtem ſit illa Regis libido , poſtquam adoleuerit, allatura; quo igitur munus eſt amplius, & inſidiæ plures , & periculum grauius ; eo diligentius inſtituendus , fingendus , & informandus , & ab omni turpitudinis contagione cuſtodiendus eſt. In primis igitur ex omni republica homo grauis , & ſapiens , & omni virtute ornatus eligendus eſt , qui illius affectiones regat atque moderetur. Is autem in eo induſtriam ſuam conſumat , vt in Rege puero , quantum fieri poteſt , indoles virtutis & moderationis emineat. Sæpe enim jam diximus omnem , qui vir magnus futurus eſt , his duabus virtutibus , nempe animi magnitudine , & modeſtiæ laude , in primis ornandum eſſe. Cum autem omnis immoderata cupiditas tribus modis frenanda ſit , nempe timore , lege , atque diſciplina ; & puerorum ætas tenera non poſſit legibus alligari ; diſciplina vero robuſtiorem etiam animum , & & ingenium cupiditate maximarum artium incenſum deſideret ; reliquum eſt , vt pueri ſolum metu contineri debeant. Metus autem vt duplex eſt , vnus dedecoris & ignominiæ , alter doloris & acerbitatis ; vterque autem

me-

metus eſt, cum opus ita fuerit, objiciendus; opera tamen danda eſt, quantum fieri poteſt, vt Regum filii non tam virgarum, quam ignominiæ metu coerceantur. Doloris enim metus, cum extra modum procedit, frangit atque debilitat animi vim, & a ſtudio dignitatis abſtrahit; metus autem ignominiæ continet indolis excellentis indicium.

A principio igitur ſic Principes inſtitui cupio, vt raro virgarum formidine, ſæpiſſime autem infamiæ timore a flagitio reuocentur; cum vero ſimus omnes natura ad voluptatem propenſi, maxime autem pueri, omnis eorum diſciplina, quantum illius ratio patitur, eſt voluptate condienda; ea autem ratione παιδεία a Græcis appellatur, a Latinis item ludus, illa puerilis inſtitutio, quia per ludum quodammodo traditur & inculcatur, vt facilius in eorum animis imprimi & & inſculpi poſſit. Quod quidem eo diligentius in Principum inſtitutione faciendum eſt, quo eorum faſtidium eſt magis delicatum; ita vt maiore quodam artificio ſint in officio continendi; vt igitur doctores (inquit ille Poeta ſummus) cruſtula blandi dant pueris, elementa velint vt diſcere prima;

ita

ita Regum filii dulcedine laudis alliciendi ſunt, vt velint facilius ad officium paulatim inſtitui. Ad hunc etiam modum ſunt ignominiæ timore a flagitio deterrendi; is tamen modus ſeruandus eſt, ne vel nimia laude inaniter efferantur, vel nimia vituperatione frangantur, & ſpem dignitatis abjiciant. Nec enim arrogans & inſolenter elatus, nec abjectus atque demiſſus animus poterit vllo modo in regia dignitate verſari; omnis igitur inſtitutio ad regiam dignitatem & amplitudinem conferatur. Quemadmodum igitur (vt ante diximus) pueris, qui opifices futuri ſunt, vtile eſt illis ludis oblectari, quibus ad artem illam percipiendam magis prompti & expediti ſint; ſic etiam, qui Rex futurus eſt, in pueritia ludendo diſcat æquitatem, diſcat liberalitatem, diſcat modeſtiam, diſcat virtutem, & aliquod honeſtum certamen ineat, ex quo laudem aliquam ſibi vendicare conetur. Caueatur autem diligentiſſime ne fabulas quidem audiat, quæ ab hoc inſtituto nimis abhorreant; ſed omnes ita compoſitæ ſint, vt ex illis etiam intelligat injuriam & iniquitatem eſſe rem tetram, odioſam, & deteſtabilem, ſempiternoque ſupplicio vindi-

dicandam. Petulans & obſcænum verbum ex ore illius non exeat; imo, cum alios obſcæne loqui perſpexerit, id indigne patiatur. Ad quod quidem multum refert, quales ſint nutricis mores. Vellem equidem in omnibus naturæ inſtituta ſeruari, quæ non minus Reginis, quam reliquis mulieribus binas mammas attribuit, quibus filios, quos partu ediderunt, ſui lactis vbertate ſuſtentarent; ſed quando tantum deliciæ atque perditi mores potuerunt, vt non Reginæ ſolum, ſed omnes ferme honeſtæ mulieres illud dulciſſimum matris nomen potius mallent cum aliis mulieribus communicare, quam laborem aliquem in nutriendo ſuſcipere; id ſaltem cauendum eſt, vt non ea nutrix ſit, quæ verbum petulans & obſcænum efferre minime vereatur. Id enim, quod primum puer infans arripit, perpetuo in illius animo infixum permanet. Quod ſi praua conſuetudine infectus obſcæne loqui didicerit, multa etiam cum obſcenitate & impudentia geret. Loquendi enim conſuetudinem mores & inſtituta vitæ ſequuntur; leue namque & tolerabile flagitium illud videtur, quod in ore frequenter habemus.

Et

Et quamuis nullum aliud incommodum ex hac ſermonis obſcænitate proueniret, quam pudoris interitus; id tantum malum eſt, quantum verbis explicari non poteſt. Ammiſſo enim pudore, totum etiam ſtudium dignitatis & honeſtatis extinguitur; ad pudorem autem conſeruandum illud eſt etiam vtiliſſimum; vt non ſolum parentes ſumma pietate colat, & eorum offenſionem valde vereatur, neque ſolum magiſtrum & pædagogum metuat; verum etiam ſenes auctoritate & prudentia graues in honore habeat; &, ne in illorum offenſionem incidat, ſe multis in locis a conceſſis etiam jocis abſtineat. Præclare enim illud, quod eſt apud Xenophontem. Ita enim Cyrum Magnum, cum mors inſtaret, loquentem cum filiis inducit, vt cum eos multis verbis ad omnem virtutem erudiret, tum præcipue illis ſtudium pudoris & modeſtiæ commendaret. Ait enim: Patriis quidem inſtitutis & moribus ſic inſtitutus ſum, vt ſemper natu maioribus, non fratribus ſolum, ſed omnibus ciuibus cederem via, ſede, atque ſermone. Similiter autem, o filii, ſic vos a primis annis inſtitui, vt ii, qui vobis antiquiores eſſent, vos etiam ho-

honore præcederent ; iiſque tantum vos præpoſitos eſſe putaretis , qui vobis juniores eſſent. Non igitur nouum aliquid & inuſitatum vobis præſcribo , ſed antiquum morem , & publice receptum , atque legitimum. Hæc quidem Cyrus ille (qui virtute ſua a paruis initiis ad tantam amplitudinem peruenit , vt imperium ſuum extremis Aſiæ terminis definiret; & cui Sanctæ Literæ diuinæ virtutis teſtimonium dant ; & cujus nomen ab Iſaia multis ante ſeculis, quam naſceretur, egregie celebratum fuit) moriens filiis ſuis dixit, atque teſtificatus eſt. Nec enim regiæ dignitatis interitum fore putauit , ſi ſenes ſe coram filiis ſuis non abjicerent ; imo in ea ſententia fuit , vt cenſeret fieri non poſſe , vt filii ſui regio nomine digni aliquando eſſent , ſi in prima ætate non ſenibus grauitate præditis aſſurgerent. Intelligebat enim vir ſapientiſſimus , maximum regiæ virtutis fundamentum pudore & verecundia puerili contineri. Pueris autem vtile eſſe regi , non regere ; vereri alios , non metum incutere ; aſſurgere ſenibus , non ſenum aſſentationibus inflari. Hoc igitur præceptum ſiue Cyrus liberis ſuis dedit , ſiue Xenophon ad effigiem inſtitutio-

nis

nis regiæ atque legitimæ datum fuiſſe finxit, ego diuinum puto; quod tamen quantum a noſtris moribus abhorreat, vos ipſi conſiderate. Theodoſius Magnus Arſenium (virum eo tempore eruditionis & eloquentiæ nomine florentiſſimum) Roma accerſiuit, vt filios ſuos Arcadium, & Honorium, Imperii ſucceſſores, omnibus optimis artibus atque diſciplinis erudiret. Conſtantinopolim igitur profectus Arſenius prouinciam ſuſcipit, & Principes docere incipit. Cum autem Theodoſius quadam die vellet oculis cernere, qualiter filii ſui erudirentur, ad illos ingreſſus eſt eo tempore, quo Arſenius ſuum munus obibat. Offendit autem filios in ſoliis ſedentes, ſtantem autem Arſenium; id videns Theodoſius ira grauiſſime commotus eſt, filiiſque præcepit, vt ſurgerent, magiſtro autem, vt ſederet, imperauit; deinde filiis ne vnquam coram magiſtro ſederent, magiſtro autem, vt, quoties ei videretur, eos verberibus cæderet, nec vnquamin eorum erratis vlla ratione conniueret. Hæc quidem vir ille fortiſſimus, & omni virtute ornatiſſimus, qui orbem terrarum imperio continebat, filiis atque filiornm doctori præcripſit, in

quo quidem si illi permansissent, patris certe vestigiis insistere potuissent, neque tantum naufragium Imperii factum fuisset. Sed cum pater bellis implicitus necessario abesset, & illi in potestate mulierum, & hominum lautorum relinquerentur, euenit, vt magistrum a se minis expellerent, & deliciis effeminarentur; ita vt nemo eorum posset ad laudem parentis optimi Principis aspirare. Nos tamen eo, vnde deflexïmus, redeamus.

Cum igitur in Principis institutione magna verecundiæ ratio habenda sit; ad eam verecundiam confirmandam valde interesse censeo, onstipari Regem hominibus prudentia & auctoritate grauibus, quos tamquam parentes vereatur, & magistri offensionem metuere; ne, si llium contemnere cœperit, frustra in illo instituendo omnis labor impendantur. Volo præterea scurris aditum intercludi. Intempestiuis enim jocis verecundiam tollunt, & conuiciis multos homines honestos exagitant; quorum vtrumque est nimis a regiis moribus & institutis alienum. Est enim boni Principis vrbanitatem a scurrili loquacitate discernere; & ita delectari facetiis, vt

sem-

ſemper impudentiam atque petulantiam exe-cretur; ita laxare animum feſtiue dictis, vt conuicia plectat, & maledicendi licentiam vlciſcatur. Maledictum igitur ipſe neque conjiciet vnquam in aliquem, nec ab alio conjici patietur. Præterea mendacium odio maximo perſequatur opus eſt is, qui eſt ad magnam nominis regii laudem peruenturus. Eſt enim Veritas bonum ſtabile atque ſempiternum Deo gratiſſimum, ad amorem hominum alliciendum aptiſſimum, ad præſidia comparanda firmiſſimum. Omnes enim ſe illi libentiſſime tradunt, quem ſperant ſummum vitæ diſcrimen potius aditurum, quam aut datam fidem violet, aut mendacio quempiam circumueniat. Mendacium præterea eſt animi parui & anguſti flagitium, omnia quamtumuis leuia pericula metuentis. Omnes quidem natura veritatis appetentes ſumus, eamque ſumma diligentia perueſtigandam arbitramur, eoque ſtudio ducti pro veris veriſimilia interdum libenter arripimus. Magnum profecto ſignum eſt nihil eſſe magis aptum humanæ naturæ, quam veritatem, quod illius etiam fallaci ſpecie delectemur. Quam turpe autem mendacium, quam in-

dignum hominis præstantia sit, ex eo liquet, quod ii etiam, qui sæpe mentiuntur, maximum laborem atque solicitudinem in mendacio concinnando atque cælando suscipiunt, manifestoque deprehensi vehementer erubescunt. Nunquam certe eos mendacii puderet, nisi vi naturæ victi judicarent, fœdum atque flagitiosum esse mentiri. Si igitur omnes natura veritatem exquirimus, & mendacium turpitudini semper affine judicamus; quid est, quod tam multos homines mentiri cogat? Nihil aliud profecto nisi metus. Omnes enim, qui mentiuntur, aut pœnam, aut incommodum, aut offensionem, aut aliquid aliud ejusmodi pertimescunt; & ea de causa mendacii sibi perfugia comparant. Cum vero metus hominum sit animi fracti & abjecti atque turpiter seruientis ægritudo, in animos liberos & excelsos cadere non potest; sed in seruos furaces atque fugitiuos, minas & verba metuentes. Rex autem hoc nomine dignus esse non poterit, nisi fuerit animo magno & excelso, omnia horribilia dignitatis gratia contemnente; & ita colligitur illum nulla conditione adduci debere, vt mentiatur. Præterea mendacii totius ori-

go-

o est in animi tenebris & amentia consti-ita. Animus enim lumine mentis orbatus, gnorantiæque tenebris & caligine demersus, bi ipse mentitur, se ipsum fallit, & in apitalem fraudem impellit. Cum autem ni-il sit amentia detestabilius; sequitur omne endacium esse detestabile. Quod enim a estifero fonte profluit, pestiferum sit neces-e est.

Sed, inquiunt multi, vt M. noster assere-at, reipublicæ rationes interdum postulare, Rex inuerecunde mentiatur. Quo nihil fla-tiosius dici potest. Primum enim nulla vti-tas est cum turpitudine conjuncta; nec nim ea est vtilitas appellanda, quæ multo agis nocet, quam juuat. Qui autem vtilita-s gratia mentitur, nulla vtilitate potest id, uod damni facit, resarcire. Dignitatem nim, qua nihil in rebus humanis præstan-us est, amisit; vt vel pecuniam augeret, l imperii fines dolo atque fraude propaga-t: sic igitur fit, vt, quod lucratus est, non cum eo, quod amisit, vlla ex parte com-randum. Vt enim qui, vt stannum coacer-et, aurum atque gemmas effundit, non est re familiari diligens existimandus; ita

qui

qui, vt aliquod lucrum faciat, dignitatem abjicit, non vtilitati seruire, sed omnes vtilitates euertere putandus est. Qui autem mentitur, dignitatem suam abjicit; auari enim, atque perfidi, & injusti famam colligit; nullo igitur modo mendacium vtilitatem constituit; sed magnum potius detrimentum sibi atque rebus suis importat. Quid illud? Quod etiam ea, quorum cupiditate is, qui nimis vtilitatem respicit, discessit a dignitate, frequenter amittit. Præclare Aristoteles ait, falsum bonum in principio, verum malum esse, temporis progressu conuinci. Quam falsum autem bonum sit id, quod mendacio comparatur, ipsius mendacii nomen aperte declarat. Præterea nihil stabile potest esse, quod non est hominum fidelitate munitum. Qui autem fidem sancte non colit, non potest aliorum fide muniri; nemo enim illi credit; sic autem fit, vt omnes vtilitates mendacio partæ facillime dissipentur. Vt enim mercator, qui specie præsentis vtilitatis illectus aliquem fraudat, illud, quod fraudulenter auertit, animo securo non possidet, & omnes sibi vias pecuniæ maioris intercludit; nemo enim cum illo commercium habe-

be-

bere vult, quem semel fidem violasse constat; ita Princeps, qui, vt aliquam ad suas opes accessionem faciat, mendacii turpitudinem subire non metuit, nec illud, quod fraude parauit, firmo præsidio retinere poterit; & omnem sibi in posterum spem amplioris vtilitatis incidit.

Sed, inquis, multos mentiendi artificio fuisse nomen sapientiæ consecutos. Verum id quidem est. Sed, quam falsa esset illa opinio, rerum exitus comprobauit; illæ namque opes, quæ erant nixæ mendacio, vastatæ sunt; illæque solum stabiles atque firmæ permansere, quæ veritate fuerant stabilitæ, quamdiu veritas ipsa inuiolata permansit. At Lysandri dictum de vulpis pelle, quam Hercules, vt dicebat, pelli leonis assuerat, vt argutum atque festiuum ridetur. Verum. Sed intra breue tempus illam dicti festiuitatem & risum multæ ciuitatis illius, cujus Lysander Princeps erat, lacrimæ consecutæ sunt. Postquam enim Lacedæmonii, priscæ virtutis atque simplicitatis obliti, illam astuti ducis calliditatem secuti, multis injuriis socios alienauerunt, a sociis relicti, Epaminondæque virtute fracti ita conciderunt,

runt,

runt, vt nunquam post Leutricam pugnam pristinas opes & Imperium recuperarint. Idem de reliquis omnibus, qui dolis & fraudibus ad summas opes peruenere, judicandum est. Mala enim parta (vt est in veteri prouerbio) male dilabuntur. Quem enim fructum (vt de reliquis sileamus) Principes illi, qui nostris temporibus mendaciis & fraudibus vsi sunt, sibi aut rebus publicis attulerunt? Sibi quidem perfidiæ & calliditatis infamiam, hominum odium & offensionem, rebus autem publicis inopiam, egestatem, vanitatis exemplum, & flagitiorum omnium ex diuturna militum impunitate licentiam; ex quo sequitur rationem imperii tuendi, & augendi totam esse in veritatis studio constitutam; omnes enim facile deserunt eos Principes, quorum fidem suspectam habent, & ad eorum nomen, quos fideles esse vident, se libenter adjungunt. Postremo omnis beatæ vitæ ratio vna veritate continetur. Cum enim omnes homines beatæ vitæ cupiditate teneantur, & ea in bonorum verorum copia constituta sit; sequitur vt, qui beati esse volunt, verissima bona summo studio consectari debeant; falsum enim bonum, vt di-

ctum

ctum eſt, verum malum eſſe conſtat. Omnes igitur, qui ex mendacio & inanitate pendent, miſeri ſunt exiſtimandi; ex falſa enim voluptate verus dolor exiſtit; ex honore falſo verum dedecus exoritur; ex vtilitate falſa vera pernicies erumpit. Vana igitur & inanis ſpecies illudit hominibus amentiſſimis, eoſque ita omni ſenſu ſpoliat, vt, abjecta dignitate vmbram fallaciſſimæ vtilitatis ſequantur; qui ſi ſplendorem, & magnificentiam, & vtilitatem, & ſtabilitatem veriſſimæ dignitatis oculis aſpexiſſent, nunquam tam amentes fuiſſent, vt vllis opibus & imperiis illecti honeſtatem contemnerent; nempe præ cujus ſtudio vita etiam contemnenda ſit. Merito igitur plerumque & honeſtate, quam deſpexerunt, & vtilitate, quam ſecuti ſunt, ſpoliantur; & dignas amentiæ pœnas luunt.

Vt igitur ad Regem noſtrum redeamus, cum nemo poſſit Regis nomen atque perſonam tueri, niſi ſit & virtute magnanimus, & honeſtate ſplendidus, & fide firmus, & ſapientia moderatus, & opibus veris opulentus; mendacium vero flagitium ſit animi puſilli, & turpis, & malitioſi, & amentis, omnibuſque veris bonis euerſi; conſtat certe

ni-

nihil eſſe magis Regis officio & dignitate contrarium. Sic igitur aſſueſcat opus eſt a teneris annis Princeps execrari mendacium, vt appareat illum fore ſemper vanis hominibus, & perfidis, & fraudulentis infeſtum. Quod ſi fecerit, adulatorum opes, quæ mendacio fulciuntur, labefactabit; & Deum, qui veritatis tutor & parens eſt, ſibi conjunget. Obſidione igitur perditorum hominum liberatus, diuinoque præſidio munitus cum ſumma felicitate vitam deget, & regnum feliciter adminiſtrabit. Maxima igitur inſtitutionis regiæ pars in eo poſita eſſe debet, vt intelligat a primis annis Rex, totius calamitatis & peſtis initium eſſe in mendacio & vanitate conſtitutum. In primis autem eſt Regis animus religione imbuendus, & ad cœli conſpectum frequenter excitandus; vt, ſi fieri poſſit, cum lacte nutricis diſciplinam pietatis hauriat. Nec enim impudens, neque puſillo animo præditus, nec iracundus, nec inhumanus, neque mendax, nec vlli denique flagitio affinis eſſe poteſt is, qui religionem vnice colit. Omnium enim virtutum fons, & origo, & incrementum, & perfectio, denique & abſolutio vna religione

con-

continetur. Illius igitur fundamentum eſt a primo ſtatim ætatis initio ponendum, vt facilius omne genus virtutis extrui & exaggerari poſſit; præcipue autem Regibus, quo munus illorum altius & difficilius eſt, & magis ad dignitatem diuini muneris accedit; ita vt, quemadmodum oſtendimus, ſine diuina virtute obire non queat. Quo igitur magis Rex ætate progreſſus fuerit, eo magis intelligat ſe diuino beneficio ſuſceptum fuiſſe, vt in terris vice illius ſempiterni rectoris imperium gereret; cum igitur diuinum munus adminiſtret, diuinis opibus atque præſidiis indigere. Neminem vnquam Principem magnum, bellorumque omnium victorem ſine diuino auxilio fuiſſe; Deum namque ſolum eſſe, qui mentem dat; qui animum confirmat; qui opes elargitur; qui fraudes inteſtinas comprimit, qui hoſtium impetum retundit; qui victoriam omnibus, qui pietatem & juſtitiam colunt, & rempublicam virtute & vigilantia tuentur, cum magna nominis gloria concedit.

Multum autem juuabit ad religionis ſtudium commendandam eorum Principum, a quibus Rex originem ducit, res geſtas, & illu-

illuſtres victorias exponere ; quas intelligat, non tam hominum viribus, quam armis diuinis partas fuiſſe. Votis autem, & precibus cum magno ſtudio pietatis adhibitis, opem numinis impetraſſe. Diſcat tamen interim iniquitatem, & intemperantiam, & ignauiam atque deſidiam, & reliquas animorum labes eſſe Deo vehementer inuiſas; ea autem ratione fieri, vt neque improborum, nec incontinentium, neque timidorum, neque inertium preces exaudiat. Omnibus igitur Principibus, qui cum illo ſummo atque ſempiterno Principe amicitiam firmare velint, vtrumque neceſſarium eſt; vt integra vita ſint, & laude fortitudinis excellant. Aliter enim ſine vllo fructu in religione procuranda laborabunt. Quamuis igitur ædes ſacras ædificent, & dona ingentia templis offerant, & Deum precibus aſſidue venerentur; ſi tamen ſcelus, quo ſunt infecti, non deteſtati fuerint, & non omnem virtutem & induſtriam ad reipublicæ defenſionem contulerint, Dei numen placare non poterunt. Prauam enim opinionem de numine diuino concipiunt ii, qui cum in iniquitate perſeuerant; illud tamen donis inflecti, & a ſeueri-

ritate ad lenitatem traduci posse confidunt. Qui enim hoc credit, Dei judicium pecunia corrumpi posse credit; quo nullum grauius in Deum scelus excogitari potest. Rursus autem qui a Deo postulat, vt sibi dormienti, omnemque laborem fugienti, opes, & dignitatem, & omnia ornamenta conferat, iniquitatem Deo attribuit. Poscit enim vt præmia industriæ atque virtuti debita ad ignauiam & desidiam transferat. Vt igitur agricola, qui neque terram arat & subigit, neque semen tempore spargit, neque denique diligentiam adhibet in agri cultura, frustra frugum copiam & vbertatem a Deo petit; ita Princeps, qui non summo studio in rempublicam incumbit, neque, cum armis res gerenda est, diligentissime bellum comparat, sine vllo fructu opem a Deo postulabit. Deum enim grauiter offendit, qui putat illum ignauiæ & timiditati fore propitium. Tantum enim abest, vt socordiam & ignauiam caram habeat, vt sit etiam omnibus timidis, & negligentibus, & in republica gerenda dissolutis vehementer infensus. Caput igitur religionis est vitæ castimonia cum fortis & inuicti animi virtute conjuncta.

Ad-

Admonendi præterea sunt Principes, vt, cum res secundæ sunt, tunc diligentius dent operam religioni atque pietati. Vt enim qui opem hominum, nisi in rebus perditis requirunt, & non se fidelibus amicitiis multo ante communiunt, sæpenumero ab illis, quos serò sibi amicos parare contendunt, excluduntur: ita qui secundis in rebus religionem negligunt, frustra sæpenumero in aduersis opem diuinam implorabunt. Is enim, quem metus tantum religiosum facit, ficto plerumque animo ad placationem numinis accedit; & cum primum tempestas, quæ illum terrebat, sedatur, religionis memoriam deponit, & ad pristina flagitia redit. Hac autem ratione fit, vt non semper Deum exoret. Ne id igitur Regibus accidat, frequenter admonendi a pueritia sunt, vt tunc, vel maxime cum res ad voluntatem fluunt, Deum sancte venerentur; intelligantque nihil esse Dei amicitia, nec ad nominis amplitudinem clarius, nec ad opes firmandas vtilius. Discant autem a rectoribus suis multa quidem esse dona atque munera, quibus Dei gratia conciliari possit; sed nullum esse justitia, & humanitate præstantius. Principem enim

enim, qui nunquam jus & fas vllo modo violauerit, omniaque ſtudia vitæ ad populi ſalutem contulerit, amicitiam profecto cum ſummo illo Domino & optimo Parente fœdere ſempiterno confirmaturum. Audiant etiam Deum ſemper præſentem eſſe, & per omnia commeare, & ea etiam, quæ ſunt denſiſſimis occultata tenebris, intueri. Valet enim hoc multum & ad pudorem, ad vitæ puritatem, & animi conſtantiam; ſi enim, cum nos oculis hominum notari poſſe ſuſpicamur, cupiditates omnes continemus; certe multo diligentius, cum cogitauerimus nos Dei aſpectum effugere non poſſe, nos ipſos ab omni flagitio & turpitudine reuocabimus. Religionis igitur ſtudium continet veriſſimam juſtitiæ, virtutis, humanitatis, pudoris, honeſtatis, & conſtantiæ diſciplinam. Et idcirco nihil eſt Principibus tanto ſtudio, cura, & aſſiduitate tradendum, & inculcandum.

Perficiendum eſt etiam vt paulatim intelligant, quantum religio a ſuperſtitione interſit, atque differat. Superſtito enim eſt inanis metus numinis cum animi quadam imbellicitate conjunctus: religio vero cultus

tus Dei sanctissimus, illius majestati debitus, animum simul & pio quodam timore deuinciens, & inuicto robore confirmans. Qui vero nimiam religionem vituperant, non intelligunt se, quod est superstitionis proprium, religioni tribuere; vera namque religio non est anilibus curis implicita; non inani formidine conturbata; non diffidentia quadam fracta & impedita, quo minus opem diuinam sibi in tempore adfuturam confidat. Quod enim rectum & honestum est acutius videt, & fortius suscipit, & constantius exequitur, & felicius absoluit; nihil enim sine diuino consilio, & ope, & gratia molitur & efficit. Cum vero ad ætatem peruenerit, quæ jam est habilis ad pueriles saltem disciplinas capiendas, summo studio & diligentia magister quærendus est, qui nec indoctus, nec infans, neque, quod caput est, immoderatus sit. Magistrorum enim vitia discipulos quasi quadam lue, & pestifera contagione contaminant. Quantus vir fuerit Philippus, Alexandri Magni pater, omnes norunt, qui Græcam historiam legerunt. Virtutes autem, quibus ornatus extitit, eo tempore, quo obses traditus Thebanis fuit, a viro

viro ſummo Pythagorico, cui ſimul cum Epaminonda operam dedit, & ex æmulatione Epaminondæ didicit; pater enim Epaminondæ, cum eſſet Thebis ſumma auctoritate præditus, illum communi ſuffragio totius ciuitatis aſſeruabat. Quamuis igitur Philippus multis laudibus abundaret, neſcio an quidquam fuerit in illo maiore laude dignum ſtudio illo, quod in Alexandro inſtituendo & erudiendo poſuit. Cum enim Alexander ortus eſſet, ad Ariſtotelem ſcripſit, ſe non tantas diis gratias agere, quod filium ex vxore Olympia ſuſcepiſſet, quam quod eo tempore ſuſcepiſſet, quo poſſet ab illo clariſſimis diſciplinis inſtitui. Nec ſolum id ſcripſit, ſed re etiam præſtitit. Ex Ariſtotelis igitur diſciplina tantus vir euaſit Alexander, vt orbem terrarum imperio ſuo ſubjugaret; aut, vt rectius dicam, innumerabiles orbis terrarum nationes a morum feritate ad humanitatis cultum imperii ſui manſuetudine & lenitate traduceret. Optimorum namque Principum victoriæ ipſis etiam victis ſalutem afferunt. Res enim illorum perditas recreant, & mores atque diſciplinas conſerunt, & tyrannides vbique delent, & inno-

centiæ patrocinium suscipiunt. Quod cum Alexander præstitisset, eueniebat, vt carior interdum victis, quam ciuibus suis esset. Victi enim illius clementiam amabant, ciues autem virtuti illius inuidebant. Quod nunquam euenire potuisset, nisi doctissimus vir Aristoteles Alexandri naturam acrem atque vehementem, & studio omnia vincencendi mirabiliter inflammatam, multarum rerum cognitione, & disciplinarum humanitate moderatus fuisset. Sæpe enim jam diximus animi vim & acrimoniam sine modestiæ temperamento furorem esse, non virtutem nominandam. Si igitur Alexander Aristoteli operam non dedisset, tantas victorias obtinere minime potuisset; nec optimus Imperator & Rex, sed fulgur, & fulmen, & Græciæ pestis appellandus esset. Quod quidem, vbi primum a doctoris institutis & placitis desciuit, facile declarauit; ea namque furoris & amentiæ signa dedit, vt, si in eo perseuerasset, omnia intemperantia sua peruertisset. Quamdiu vero doctoris instituta persecutus est, non plura virtutis, quam humanitatis, vbicumque vestigium impressit, monimenta constituit.

Vel-

Vellem igitur vt aliquem Aristotolem, si
ieri posset, eligeretis, qui Sebastianum opti-
nis artibus atque disciplinis instrueret; & ad
omnia officia optimi principis & moderato-
is erudiret. Quia vero difficillimum est ma-
gistrum Aristoteli parem inuenire, id saltem
curate, vt magister, quemadmodum ante di-
ci, & doctus, & disertus, & moribus recte
constitutus sit. In omnibus autem pueris in-
stituendis, non solum doctorum imperitia,
ed etiam arrogantia summopere detestanda
st; multi enim sunt, qui in Grammaticæ
udimentis ingenia puerorum ineptissimis
Grammaticorum subtilitatibus obtundunt; &
mbitione quadam inflati, dum se ipsos
ostentant, fastidio pueris sunt, & illorum o-
ium in literas accendunt. Fit igitur sæpe-
iumero, vt priusquam pueri aliqua litera-
um suauitate allici queant, tantum in illas
dium & tam immane concipiant, vt nulla
atione possint ad illarum studium impelli.
Principis igitur magistro maxime curandum
st, vt illum, quoad fieri poterit, inutili la-
ore leuet. Deinde vt necessarium laborem
t laudis dulcedine, & non inutili sermonis
rbanitate jucundum efficiat. Deinde cauen-

dum eſt, ne illi multos auctores interpretetur; ſed pauciſſimos, eoſque ſelectiſſimos, e quibus non ſolum emendate loqui & ſcribere diſcat; ſed etiam multa percipiat ad regium munus obeundum vtilia. Habeat igitur rationem ætatis, habeat vtilitatis, & temporis, ne aut pluribus præceptis illum oneret, quam ætas illa ferre poſſit; aut aliquem auctorem explicandum ſuſcipiat, qui Regi nullum fructum ferat; aut multum tempus in Grammatica conſumat, quod aliis etiam artibus tribuendum eſt. Si quæritis autem quos illi auctores enarrandos cenſeam; ex hiſtoricis vel Cæſarem, vel Saluſtium, vel Liuium deligendos exiſtimo. Sunt enim in rerum geſtarum explicatione prudentes, & Romani ſermonis elegantiam & puritatem cum ſententiarum grauitate conjungunt; & quilibet in ſuo genere ſummam eloquentiæ laudem conſecutus eſt. Iam vero Cicero noſter non ſolum eloquentiſſimus, ſed etiam optimus Princeps extitit; ita vt non ſolum ſummus dicendi, ſed ſummus etiam reipublicæ moderandæ magiſter habendus ſit. Volo etiam vt Virgilii ſummum ingenium, & orationis magnificentiam admirari diſcat;

&

& Horatii etiam ſententiis & vrbanitate delectetur.

Quid agis, inquit T., poetas etiam vis Regibus notos & familiares eſſe? An non dicebas, non debere Principem vlla ratione eos, qui mentiuntur, in familiaritatem recipere? Cur igitur nunc poetas admitti vis, cum ſummos mentiendi artifices eſſe conſtet?

Immerito, inquam, hominibus eruditiſſimis atque ſummo ingenio præditis male dicis. Non enim mendaces habendi ſunt, qui ſolidam & expreſſam veritatem fabulis apte compoſitis imitari conantur. Vt enim pictores, cum animantium imagines delineant, & illuſtrant, mendaces habendi non ſunt; nec enim id faciunt, vt illa, quæ extant, & eminent in tabulis, vera animantia eſſe credamus, ſed vt, quam apte vera animantia referant, cogitatione judicemus; ita cum poetæ aliquid verſibus & oratione depingunt, cum non id agant, vt nobis id, quod ſcribunt, verum eſſe perſuadeant; ſed vt veritatis ipſius imaginem oculis pene ſubjiciant, minime vanitatis inſimulandi ſunt; id enim, quod receperunt, optima fide præſtiterunt; id au-

tem

tem receperunt, vt hominum mores, bellorum tempestates, instituta ciuilia, virtutis amplitudinem, sceleris deformitatem verbis luculenter exprimerent; & quo magis id, quod animis infigere volebant, firmius & constantius adhæresceret, portenta etiam finxerunt; vt non solum amplissimo & dulcissimo, sed etiam admirando genere orationis vterentur; ea namque maxime animis imprimuntur, quæ simul cum jucunditate admirationem incutiunt. Non est autem mendacium vel imitatione, vel in imitationis amplificatione, sed in fraude, & in malitia constitutum. Is igitur tantum, qui fingit oratione aliquid, vt lædat, & errorem perniciosum imperitis objiciat, mendax existimandus est; non is, qui faciem atque vultum rei alicujus exprimit, & vt magis, & cum majore vtilitate intuentes oblectet, id, quod vult, grandioribus verbis, & illustrioribus ornamentis exaggerat. Non sunt igitur omnes poetæ a Regis aditu repellendi; sed illi tantum, qui facile possunt Regis animum rerum turpissimarum imitatione deprauare. Sunt enim quidam petulantes, obscœni, molles, effeminati, lasciuis & impuris carmi-

minibus animos a pudore & induſtria ad libidinem & ignauiam turpiter auocantes; qui quidem quo dulciores ſunt, eo peius nocent, & tamquam Syrenes quædam omnibus, qui aures illis præbent, perniciem & interitum moliuntur. In rebus enim turpibus ille capitalior eſt, qui maius ingenium adhibet, quod in poetis valde perſpicitur. Vt enim durum, & incultum, & ineptum carmen auribus & animis aſpernamur; ita concinnum & elegans libenter legimus, & ediſcimus. Facillime igitur laſciui carminis venenum in animos influit, & elegantiæ ſuauitate conditum prius interitum dignitati affert, quam aliquod remedium adhiberi poſſit. Quod ſi recte Philoſophi ſtatuerunt, omnes picturas, quæ poſſunt incitare & inflammare libidinem, eſſe a juuentutis aſpectu remouendas; quid eſt de carminibus laſciuis & obſcœnis ſtatuendum? Eſt enim poema viua quædam pictura, multo magis animos, in quamcumque partem ſe contulerit, impellens, quam omnes excellentium pictorum tabulæ; omnes igitur poetæ, qui non honeſtatem, ſed turpitudinem mollibus & laſciuis carminibus exprimunt, non ab aula

ta-

tantum regia, sed a totius patriæ finibus exterminandi, & ejiciendi sunt. Principibus autem illi tantum sunt enarrandi, quorum omne studium in regia virtute & honestate describenda consumitur. Nec enim satis laudari potest id, quod Philippo filium ejus Alexandrum quidam dixisse commemorant; cum pater de illo quæreret, cur nullum alium poetam nisi Homerum in manus sumeret; quia, inquit, solus Homerus mihi poeta regius esse videtur, solus enim regiam disciplinam tradit. Qua quidem sententia haud facile dixerim, magis ne Homerum laudauerit, an firmissimam spem suæ virtutis, atque futuræ claritatis ostenderit. Iam enim in ætate pucrili sapienter admodum judicabat, omnem otii jucunditatem disciplinæque liberalis oblectamentum esse ad regiam virtutem & gloriam conferendum. Sed, vt ad Regem nostrum reuertamur, necesse est, si nobis per M. licet, qui palæstræ nimis infensus est, vt legem etiam Solonis obseruemus.

Quam legem? inquit T.

Eam, inquam, quæ cum literarum studio palæstram atque musicam conjungebat.

Omnem

Omnem enim (vt jam ante dictum eſt) liberalem eruditionem ad duas illas virtutes, nempe animi magnitudinem, & moderationem referebat. Quamuis autem magnitudo animi ſpe propoſita magni nominis excitetur, & clarorum hominum exemplis augeatur; mirum tamen eſt, quantam alacritatem ad res acriter & animoſe gerendas ſanitas atque robur corporis adjungat. Vt enim corpus infirmum animi vires frangit atque debilitat; ita robuſtum corpus animum acriorem reddit, multoque magis in omni labore & periculo confidentem. Eſt igitur corpus Regis curſu, ſaltu, palæſtra, armorum exercitatione atque venatione firmandum; ſunt illi nemorum luſtra peragranda; ſiluarum exitus difficiles explorandi, frigus, æſtus, ſitis, inedia, laſſitudo, multaque alia incommoda ejuſmodi perferenda; quæ quidem venandi ſtudium paulatim facilia reddit. Hæc autem omnia quantam vim habeant ad bellicos vſus atque militarem diſciplinam vix explicari poteſt. Qui enim venandi ſtudio tenentur, de multa nocte vigilant, inſidias moliuntur, ſalus omnes obſident, alas ſcienter inſtruunt, curſu feras inſe-

ſequuntur, eaſque telo confodiunt; multaque alia facere coguntur, quæ non multum a bellicis laboribus & diſciplinis abhorrent. Sed cauendum, quod ſapienter M. dicebat, ne dum nimis venationibus oblectatur, plus nimio duretur; & ex nimia ſiluarum conſuetudine nimis agreſtis & immanis euadat. Eſt igitur, vt ad illam alteram laudem, quæ modeſtia continetur, ſimul erudiri poſſit, a ſiluis auocandus, & humanitatis artibus excolendus. Vt enim ex acuto & graui ſono, mediis interuallis aptiſſima ratione conjunctis, dulcis concentus elicitur; ita ex animi robore & firmitate, & clementis naturæ lenitate, ſuauis quædam animorum ſymphonia, atque modi inter ſe mirifice concinentes oriuntur. Non igitur incommode poetæ finxerunt ex Marte atque Venere Harmoniam fuiſſe procreatam. Mars enim acris animi vim atque robur; Venus autem animi clementiam, & ſuauitatem deſignat. Omnis autem virtutis elegantia, & naturæ concinnitas eſt in harum duarum virtutum modulatione conſtituta; vt quaſi quibuſdam muſicæ mediis, pro rata portione diſtinctis, Martis acutus ſonus cum Veneris graui (vt ita di-

dicam) sono , & humanitatis suauitate consentiat. Aliter enim animi status non poterit vllo modo gratus esse Musis. Aut enim erit nimis acer & infestus , aut nimis lenis & dissolutus. Quod ne Regibus accidat , est illius vis & acris industria musicæ etiam suauitate temperanda.

Quid ? inquit M. , musicam etiam Regibus perdiscendam censes ?

Ego vero inquam. Musicæ namque odium est barbaræ immanitatis argumentum. Nisi forte probatis illam Ateæ Scytharum Regis feritatem , qui , cum Ismeniam aulæ dum ad epulas canere jussum omnes , qui aderant , cum voluptate audirent , & magnis laudibus ornarent , testatus est , sibi multo jucundiorem esse hinnitum equi omnibus Ismeniæ cantibus. In quo quidem declarauit , sibi nihilo plus humanitatis esse , quam in quauis immani quadrupede. Qui enim a musica alienus est , humanitatis expers habendus est. Non igitnr immerito omnes summi viri , qui respublicas condiderunt , ingenuam juuentutem illa in primis institui voluerunt ; vt illius dulcedine molliti atque mitigati facilius ad omnem laudem moderationis & hu-

humanitatis aſpirarent. Lycurgi enim atque Solonis legibus erant omnes adoleſcentes muſicis eruditi. Quod etiam in aliis Græciæ ciuitatibus non mediocri ſtudio fiebat. Ægyptios prætereo, & Hebræos, & alias nationes, apud quas hæc diſciplina in ſumma laude floruit. Plato autem in republica, quam finxit, ea juuentutem ad humanitatem excoli præcepit, atque ad omnem rationem virtutis & honeſtatis paulatim inſtitui. Ariſtoteles præterea, & alii quamplurimi philoſophi, multa de hujus diſciplinæ ſtudio ſanxerunt, quaſi de illo, quod valde pertineret ad animorum cultum, & liberalem nobilitatis inſtitutionem. Nam primum quidem Muſica continet honeſtam voluptatem, quæ quidem cum valde neceſſaria ſit cunctis ciuibus, (quod enim caret alterna requie, vt inquit Ouidius, durabile non eſt) tum in primis Regibus, quorum aſſidui labores ſunt aliqua ſuauitate atque jucunditate leniendi. Deinde animum paulatim ſedat & mitigat, & vim regiam moderatur, & ab immanitate ad humanitatem reuocat; qua quidem nihil aptius ad amorem conciliandum cogitari poteſt. Poſtremo, quod multo maius eſt, in canti-

bus discere possumus, quanta vis sit in lebus; quanta in ordine vitæ commoditas; ıanta denique in animi moderatione suatas.

Quo tamdem modo? inquit T.

Non vides, inquam, vocem sine modo ;ofusam esse dissonam & absurdam, audi.dique sensum vulnerare?

Video, inquit. Sed quid id ad legis & 'dinis rationem facit?

Multum sane, inquam; ex eo enim inlligimus, non esse suauitatem positam in ›cibus; sed in lege, numero, atque modo, ɔi vocem modulatur. Ex quo facilius apret, tum demum animum suauitate comeri posse, cum omnes suas partes habuet modo, & ordine, atque lege deuinctas, inter se aptissime congruentes. Imo tanto auior erit animi concentus, quanto nobiɔres sunt partes illæ, quæ musicæ numeris ıciuntur. Si igitur tantum præstat vis anii vocibus corporis, quantum explicari non ›test; ne explicari quidem poterit, quanm hæc animorum harmonia illam, quæ in vocibus, suauitate superet; maxime vecum vocis concentus repente fluat, ani-

mo-

morum vero harmonia constans & fixa permaneat. Non igitur solum Regi colenda musica est, vt animum a labore recreet, aut naturæ vehementiam leniat atque temperet; sed etiam vt ex musicæ legibus intelligat, florentem atque beatum statum in juris & ordinis moderatione consistere. Duo tamen vitia in cantibus Regi vitanda sunt; primum quidem ne, dum vocis harmoniam studiose persequitur, harmoniam animi temere dissoluat. Nec enim tantam gratiam a musis inibit leuiorem harmoniam componendo; quantam offensionem illis afferet multo præstantiorem & jucundiorem harmoniam dissipando.

Non intelligo, quæ dicis, inquit M.

Iam intelliges, inquam. Diximus omne verbum petulans & obscœnum esse præstantia Regis indignissimum. Ea autem de causa poetis lasciuis, & mollibus, & eneruatis aditum ad Regem omnino præclusimus; quo enim sententia poetarum numeris astricta concinnior, & elegantior, & dulcior est; eo sunt lasciui poetæ nocentiores iis, qui sine carminis vllius venustate impuris sermonibus vtuntur. Quid si vocis etiam sua-

uis

tis concentus accesserit? Tanta certe vis erit mali, vt sustineri non possit. Oratio enim contorta numeris, & musicæ viribus emissa, quasi vibratum telum in animo vehementius adhærescit. Sic vero fit, vt cum sermo impurus noceat; molle atque lasciuum carmen animi statum labefactet; cantio flagitiosa animum perturbet, omnesque virtutis neruos incidat. Nihil est enim ad animum commouendum & flectendum cantu atque numeris efficacius. Sapienter igitur Plato, cum videret mores immutari cum cantibus, seueras musicæ leges sanxit; atque prohibuit, ne quis, quo vellet, genere cantionis vteretur; id igitur tantum genus musicæ probat vir ille sapientissimus, quo vel Dei numen celebratur, vel virtus diuinis laudibus ornatur, vel clarorum hominum fortia facta referuntur. Memoriæ traditum est, cum Alexander se Ilium contulisset, vt fortissimorum hominum, qui Troiam expugnarunt, monimenta cerneret, & quasi impressa vestigia notaret, fuisse illi oblatam citharam Paridis, quæ ab incolis summa religione seruabatur. Hoc ille donum rejiciens, Achillis, inquit, citharam inuenire cupio; Paridis

ci-

cithara non indigeo. Præclara certe vox, Alexandrique virtute dignissima, qua significauit nihil languidum, & molle, & effeminatum, ne in cantu quidem & fidibus Regem decere. Quare hominis flagitiosi & adulteri citharam, qua ille Veneris impuræ dona atque munera canebat, aspernatus est; Achillis vero citharam, qua is, vt est apud Homerum, illustria fortium hominum facta celebrabat, se dignam existimauit. Ad hunc autem modum vellem, vt Reges omnem musicam lasciuam & flagitiosam non solum non admitterent; sed etiam ab omnibus patriæ finibus ablegarent. Vt igitur sermo impurus, ita lasciuum carmen, & molles etiam in cantu flexiones, & falsæ voculæ Regibus detestandæ sunt; illudque solum genus musicæ illis colendum est, quod optimis verbis, & præclaris sententiis, & certa atque seuera cantus lege & ratione conficitur. Aliter enim, si mollibus & lasciuis cantibus aures præbuerint, animi ordinem & conuenientiam peruertent, atque moderationis harmoniam dissoluent. Sic igitur dulcedine musæ fallacis irretiti veram animi musicam euertent, & exemplo nequitiæ totam rempublicam in magnum

gnum discrimen injicient. Vt enim lentum venenum suauibus cibis admixtum prius vitam eripit, quam mortifera illius vis sentiri atque reprimi possit; ita turpes & effeminati cantus prius rempublicam vniuersam pestifera tabe inficiunt, quam malum, quod afferunt, ratione præcaueri queat. Hoc igitur vitium est Regi in musica maxime fugiendum.

Alterum vitium est, nimia opera in musicæ studio consumpta, quod etiam vitare debet. Nec enim est illi tantum operæ in illa ponendum, quantum illis, qui nihil aliud agunt. In vniuersum autem omnes artes, reipublicis vtiles & necessariæ, sunt in Principum tutela & patrocinio constitutæ: ita tamen vt quædam nullo modo sint ab illis tractandæ; quædam vero mediocriter attingendæ; aliæ postremo summo studio colendæ. Quæ enim in fabrili artificio versantur, indignæ sunt Principis amplitudine & dignitate. Quæ autem honestum aliquod oblectamentum, & cognitionem nobilitate dignam continent, dignæ quidem sunt Regibus; non ita tamen, vt in illas tamquam in munus & officium sibi præcipue delatatum

omne ſtudium & induſtriam, & omnes curas & cogitationes conferendas exiſtiment. Aliæ poſtremo ſunt, in quibus omne Regis ſtudium conſumi debet; nempe quæ ad rempublicam tuendam & conſeruandam, omnibuſque bonis egregie cumulandam diriguntur. Muſica vero neque fabrilis, neque ſordida eſt; ſed in primis honeſta atque liberalis diſciplina, non tamen ita ſplendida, vt in illius cognitione patriæ ſalus atque dignitas collocanda ſit. Eſt igitur ex illis artibus & diſciplinis, in quibus mediocre ſtudium Regis erit jure laudandum; nimium vero in ſumma vituperatione ponendum. Auertit enim animum a rebus gerendis, & efficit multo molliorem, quam ſalutaris ſeueritatis ratio poſtulat; & tempus, quod erat reipublicæ tribuendum, in voluptate illa immoderata conſumit. Merito igitur cantor ille laudari ſolet, qui, cum Rex Philippus cum illo de ſolertiſſima modorum ratione diſputaret, Nunquam dii, inquit, o Rex, tibi tantum mali faciant, vt tu me canendi atque pſallendi artificio vincas. Acute enim Regis ineptam ambitionem ad laudem, quæ Regis propria non erat, aſpirantem fregit.

Ne-

Neque Regi tantum musica modice co-
nda est, sed omni etiam nobilitati. Intra
odum enim reprimit animi impotentiam,
ad moderationem mirabliter instituit; cum
ro extra modum procedit, emollit paula-
m animos, & nobilitatem a studio sui mu-
eris abducit. Hoc enim nobilibus imposi-
m munus est, vt rempublicam armis atque
rtute tueantur, & artibus omnibus, quæ ad
gni custodiam necessariæ sunt, instructissi-
i sint; quod efficere certe non poterunt, si
imiam operam in canendi artificio, atque
usicæ subtilitate posuerint. Hoc impulit
ristotelem, vt præciperet ciues institui eo
enere musicæ, quod nec nimium studium,
ec operam flagitaret. Tam seuera autem fuit
lim apud Lacedæmonios musicæ disciplina,
t Timotheum Milesium, summum citharœ-
um, quem ad erudiendam juuentutem asci-
erant, eo solum nomine in exilium pelle-
ent, quod vnam chordam septem chordis,
uibus illi vtebantur, addidisset; indignum
nim statuebant, cum musicam omnem ad
nimorum modestiam conferri vellent, id
usicæ genus institui, quo ciuium animi pau-
atim ad mollitiem laberentur. Idem secutus

tur; illam certe, quæ animorum concinnitate perficitur, multo plures vtilitates allaturam. Omnis igitur opera, & ſtudium, omnis cura & induſtria eo conferenda eſt, vt Rex moderationis atque temperantiæ laudibus excellat. Ad hanc autem modeſtiæ laudem facilius comparandam, vix quidquam vtilius eſſe poteſt bonarum artium diſciplinis; acuunt enim ingenium, mentemque ad veritatis notitiam inſtruunt, & ad honeſtatis conſiderationem egregie viam muniunt. Continent enim ordinis, & modi, & conuenientiæ rationem, totiuſque dignitatis, quæ tota poſita eſt in certa numerorum dimenſione, decus & elegantiam. Qui igitur ſine illarum præſidio modum & ordinem in vita conſeruat, opinione tantum cæca ducitur; & ita facillime poteſt perditorum hominum machinis in fraudem impelli. Id enim tantum in animo fixum permanet, quod eſt perceptum, & cognitum, & conſtitutum, & firma atque ſtabili ratione confirmatum. Ergo quemadmodum is, qui ſine recta morum conſtitutione ſapientiæ inſtitutis viuere conatur, importuna vi libidinis ab eo conatu repellitur; ita qui ſine certa ratione

mo-

moribus honeſtis imbutus eſt, facile poteſt a recto curſu dimoueri. Vtrumque igitur opus eſt ad vitæ conſtantiam; nempe recta morum conſtitutio, & artium bonarum cognitio; alterutrum enim ſine alterius ope imbecillum eſt. Homo enim incontinens, qui ad bonas artes ingenium applicat, intelligit quidem, artibus illis adjutus, nihil eſſe dignitate præſtantius; illud tamen judicium, vi libidinis victus, diu ſeruare nequit; qui vero ſine certo judicio continens eſt, facile poterit fallaci quadam ſpecie voluptatis, aut vtilitatis objecta, a ſtudio honeſtatis abduci. Vtroque igitur modo fit, vt animus ſit varius, & inconſtans, ſibique diſſimilis, nec vnquam in vlla certa officii ratione conſiſtat. Pugnat enim ſæpenumero voluptatis aut vtilitatis ſpecies cum honeſtate; tunc igitur animus illius, qui vel honeſtatem ſine diſciplina colit, vel ſine ſtudio honeſtatis ſeſe ad præclaras diſciplinas adjungit, quaſi in biuio conſtitutus hæret, & dubitat, & ſe interdum reuocat, & hac ratione ſæpe a recto ſenſu deducitur. Quod certe non feciſſet, ſi ſimul & bonis moribus ornatus, & optimis diſciplinis excultus fuiſſet; intelle-

xiſ-

xiſſet enim tunc nullam partem veræ & liquidæ voluptatis, aut vtilitatis attingere poſſe id, quod eſt ab honeſtate ſejunctum. Quæ enim voluptas purior & conſtantior eſſe poteſt ea, quam ex honeſtate homines bene morati, & eruditi percipiunt? Cumulatur præterea gaudio animus illius, qui fuerat ante moribus & vita recte conſtitutus, cum diſciplinis eruditus intelligit, id quod antea conſuetudine faciebat, eſſe id, quod eſt pulchrum, & honeſtum, & naturali lege atque diuina ſancitum. Si vero vtilitatem quærimus, omnis profecto ratio vtilitatis eſt in veritatis cognitione (vt jam diximus) collocanda. At iſtæ diſciplinæ caliginem paulatim diſpellunt, tenebraſque diſcutiunt, aciemque mentis illuſtrant, vt facile poſſit vera atque ſimplicia bona contueri; falſa autem & inſidioſa modis omnibus aſpernari. Cum igitur artes præclaræ tantum valeant ad honeſtatis conſtantiam, Regemque conueniat ſummis honeſtatis opibus exornari, & dignitatem ſingulari conſtantia retinere; poſſumus ne quidquam elegantius, ſi per homines quoſdam licuerit, excogitare, quam vt is artibus iſtis imbuatur, quibus facilius

ad

ad summum tamdem regiæ virtutis gradum perueniat ?

Nihil, inquit T.; si tantam vim habent artes istæ ad honestatem retinendam, quantam tu illis attribuis.

Id quidem, inquam, cerni jam poterit. Primum quidem igitur censeo, vt Rex Arithmeticam discat.

Quid, inquit ille, tu pro Rege nobis mercatorem instítues ?

Mercatorem, inquam, minime, sed Principem in republica tuenda & administranda vigilantem. Nec enim Regis officio dignus est, qui numerare nescit. Quomodo enim sine exacta numerandi ratione exercitum in bello recensebit ? Quo ordine castra locabit ? Aut qua ratione pro numero militum aciem instruet, si numerandi fuerit imperitus ? Deinde quomodo præmia pro virtutis ratione distribuet ? Æquitas enim in præmiis atque muneribus rata portione & numero continetur ; ita vt sine Arithmetica juris constantia conseruari non possit. Jam vero in pace quam rationem vectigalium habebit is, qui numerandi artem prorsus ignorat ? Vt enim paterfamilias domum suam

tue-

tueri atque sustentare nequibit, nisi in re familiari diligens & attentus fuerit; ita neque Rex poterit vllo modo rempublicam saluam & incolumem conseruare, nisi vectigalium rationem penitus exploratam habuerit; aliter enim neque bellum mouere, nec vrbes munire, neque dignitatem tueri, nec hostes repellere, neque pericula propulsare poterit. Vt enim aliquod clarum facinus moliri velit, copiæ tamen illum in medio apparatu deficient; & ita cum magna & imbecillitatis, & temeritatis infamia superabitur. Sunt igitur illi, ne quidquam temere moliatur, omnes pecuniarum & sumptuum rationes exactissime putandæ; quod si non fecerit, omnia officia conturbabit. Multa enim donabit indignis; multa denegabit iis, qui sunt præclare de republica meriti; multa cum magno reipublicæ detrimento largietur; quod non est mediocre flagitium existimandum. Nec enim par est, nec vllo modo ferendum, vt quod est in reipublicæ custodiam impendendum, in potentium hominum priuatos vsus, & magnificentiam odiosam & inuisam conferatur; nec vlla ratio patitur, vt vectigal, rebus seriis atque necessariis destinatum,

re-

bus ludicris seruiat; &, quod est populi uctibus ereptum, ad paucorum tyrannidem sferatur; neque sit publicæ salutis, sed inmperantissimæ cupiditatis instrumentum. se autem tam indigna flagitia committanur, oportet Regem esse in vectigalium raone, & in tuendo ærario vigilantem; quod uidem faciet, si intellexerit illam pecuniam on esse suam, sed publicam; sibi tamen reditam, atque commissam ad populi ipsius, ui eam erogauit, custodiam. Secus autem ecesse erit, omnes regni opes ministrorum uaritia & improbitate auerti, comminui, issipari; multa perditis hominibus condoari; multa per luxuriam & dedecus effuni; intolerabiliaque tamdem tributa populis nperari, & miseros homines infinitis inommodis affligi.

Tres autem virtutes in Rege, qui nuierare nescit, locum habere non possunt; rima quidem est Prudentia, altera Iustitia, rtia Liberalitas. Quod enim ad Prudenam attinet, quid amentius esse potest, uam præsentem pecuniam sine vlla necestate consumere, &, cum necessitas vrget, bsentem frustra requirere? Quid magis teme-

merarium esse, quam inopia gazæ furenter absumptæ totum regnum in summum discrimen salutis injicere? Iustitia de inde intereat opus est. Rex enim, qui Arithmeticam ignorat, non tenet vllo modo rationem, qua pro virtutis magnitudine præmia diuidat; & vniuscujusque meritum ea, qua debet, muneris æquabilitate compenset. Iam vero Liberalitas nulla potest esse, vbi neque dantis facultas expenditur, nec accipientis dignitas æstimatur; qui enim dat, quod non potest, stultus & amens est, non liberalis existimandus; qui vero munus aliquod elargitur indigno, flagitium hominis impuri temeraria largitione confirmat. Non erit igitur tunc vlla ratione liberalis æstimandus; sed amens & flagitiosus jure atque merito reputandus; nam si liberalitas virtus est, ea certe temeritati & flagitio affinis esse non potest. Is igitur tantum liberalis est, qui & facultates suas respicit, & pretium rei illius, quam donat, expendit; eam tamen summa voluntate virtutum meritis elargitur, & frugalitati etiam studet, vt bene de republica meritos queat debitis muneribus afficere. Neque hoc solum præstat Arithmetica; vt Rex & pru-

dentiæ, & iustitiæ, & liberalitatis officio perfungatur; sed ad maiora etiam paulatim viam aperit.

Esse ne potest, inquit T., aliquid virtute amplius?

Est quidem, inquam, status diuinus. Diximus autem (si meministis) hominum pastorem, non hominem tantum esse debere sensibus humanis præditum, sed etiam diuinis instructum, ad rerum cælestium considerationem; inde enim necesse est, vt similitudinem ducat, ad quam totam reipublicæ formam (quoad fieri potest) effingat. Ad hanc autem similitudinem diuinitatis arripiendam necesse plerumque est, animum a sensibus auocari, & a consuetudine corporis abduci; vt possit ordinem & pulchritudinem earum rerum, quæ nullam in omni æternitate mutationem subeunt, intueri. Ad hoc autem mirum est, quantum valeat Arithmetica. Abstrahit enim paulatim mentem ab ipsis rebus, quæ sub numerum cadunt; vt ipsos per se numeros sine vllo respectu ad res corporeas exacte consideret. Intelligit deinde facilius omnem decoris & dignitatis elegantiam, omnem mundi ornatum,

omnem

omnem justitiæ atque virtutis splendorem numerorum lege atque ratione contineri.

Quo tamdem modo? Inquit Tauora.

An non vides, inquam, omne, quod numeris astringitur, esse aptum, & venustum, & omnium ad se oculos & voluntates allicere? Quod vero est numerorum lege solutum esse fœdum, & flagitiosum, & ideo omnes illud & oculis, & animis aspernari? Quid est enim pulchritudo, nisi partium apta compositio, numerorum ratione deuincta? Quid est venustas in motu? Quid in voce dulcis concentus & harmonia, nisi numerorum pro rata portione distinctio? Quid sanitas in corpore, nisi humorum certa numerorum lege, atque dimensione consensio? Quid est denique (ne plura singulatim persequar) animorum concordia, virtutis elegantia, mundique totius ornatus, nisi numerorum modus, quo non solum cohærent & permanent vniuersa; verum etiam ita concinna sunt, vt nihil in suo genere possit elegantius excogitari? Hæc qui diligenter animaduerterit, modum in vita conseruabit; & ita rempublicam reget, vt nihil in ea patiatur existere, quod non sit ad nume-

rum

reuocatum, atque certa moderatione
tum.
Multi fuimus in Arithmetica laudan-
eliqua breuius perstringemus. Geome-
quitur, quæ eamdem propemodum vim
, & ad vsum vitæ, ad vniuersæ natu-
ognitionem, & ad juris constantiam;
enim sine illius ope agri recte diuidi,
a locari, vrbes ædificari, arces muniri,
ia constitui possunt. Si metiendi ratio-
sustuleris; & justitiam, & ciuium con-
am, multasque vtilitates e vita tolles.
de, quod de Arithmetica diximus, illa
tim animum a cogitatione earum re-
, quas metimur, abducit, vt ipsam me-
i rationem, & modum, quo res singulæ
inantur, inspiciat. Assuefacit enim men-
res cælestes atque diuinas intueri, &
is illud, quo omnia inter se connexa
, & quo cælum terris per media cum
mis aptissima ratione dimensis copula-
admirari itaque sentit cujuslibet rei
suram & rationem, modo atque ordine
inatam, & cum reliquis naturis mirifi-
ngruentem, esse, quæ omnes mundi par-
onsensione diuincit, & amore conglu-
ti-

tinat; ita vt, ea ſublata, neceſſe ſit mundum ipſum funditus interire. Vnde percipitur omnem reipublicæ concordiam & ſtabilitatem juris ordine, & æquabilitate contineri.

Quid hic dicam de illa diſciplina, quæ aſtra contemplatur? An patiemur Regem noſtrum tam præclaram artem ignorare? Magno certe illum afficiemus incommodo, ſi tanto fructu noſtra culpa caruerit. Nec enim mediocris illa vtilitas habenda eſt, quam animus capit, cum cælum ſuſpicit, magnitudine immenſum, ſplendore clariſſimum, ordinata varietate pulcherrimum, conſtantia & ſtabilitate firmiſſimum. Itaque illius contemplatione fit animus altior, & moderatior, & in omni vitæ ratione conſtantior. Qui enim rerum cæleſtium amplitudinem & immenſitatem cogitatione peragrat, terreſtrium regionum anguſtias admirari non poteſt; & qui definitos ſiderum curſus, & ordinatas conuerſiones ad numerum cadentes, quo cæleſtia mouentur, mente cernit; facile ſibi atque vitæ ſuæ modum conſtituit; & qui cæli firmam ſtabilemque naturam in omni temporum varietate conſiderat, nulla rerum varietate, aut vllo motu de mentis ſtatu de-

deturbatur ; aſſidua namque rei alicujus excellentis animaduerſio imitandi ſtudium incendit ; ita vero fit , vt qui cæleſtia animis ſpectat , cæleſtis etiam virtutis ſplendore colluceat. Accedit etiam admirabilis naturæ diuinæ cognitio , quam ex cæli contemplatione percipimus. Illud enim nobis, quanta Dei potentia ſit, quam ſingulari ornatu omnia diſtinxerit , quanta benignitate generi humano proſpexerit , aperte demonſtrat. Noſtris enim vtilitatibus omnia , quæ in cælo perfecit , ſeruire videmus. Ex cæleſtium igitur rerum ſtudio pietas extitit ; inde benignitas exorta eſt ; inde reliquæ virtutes extiterunt ; cæli namque ſplendor , & ornatus , & vtilitas virtutis diuinæ imitandæ ſtudium incitauit , & homines amore immortalitatis incendit. Adde nunc eximiam illam voluptatem , quam percipit animus ſupera atque cæleſtia contuendo ; flagramus enim omnes ſcientiæ cupiditate , & ea , quæ latent obſcuritate inuoluta naturæ, perueſtigare nitimur ; & ea de cauſa , cum aliquid antea nobis ignotum cernimus , ingenti gaudio cumulamur ; maxime vero cum ea , quæ euoluta perſpicimus , magnitudine claritatis antecellunt.

Non ſolum igitur cæli conſideratio facit animos excelſos, & moderatos, & conſtantes, & pios, atque benignos; verum etiam homines ſummo ingenio præditos voluptate quadam eximia permulcet. Vnde perſpicitur, hanc etiam diſciplinam eſſe maxime cum Regis amplitudine & dignitate congruentem.

Illud tamen animaduertendum eſt, illum modum in his diſciplinis Regi adhibendum eſſe, vt ex ſingulis ea tantum carpat atque delibet, quæ magis neceſſaria ſunt; vt illis tamquam gradibus ad omnem rationem regiæ diſciplinæ, & diuinæ cujuſdam virtutis aſcendat. Nolo, vt in ſingulis inſiſtat, vt illi faciunt, quibus nihil aliud eſt in vita propoſitum; nolo rurſus ea negligenter attingat; negligentia namque eſt tarditatis, aut diffidentiæ, atque timiditatis argumentum. Qui enim non videt, quam honeſta hæc ſtudia ſint, hebes & ſtupidus; qui vero illa pulchra & eximia putat, eorum tamen cognitionem ſe aſſequi poſſe diffidit, ignauus & animo puſillo præditus exiſtimandus eſt; quorum vtrum minus Regem deceat, haud facile dixerim. Vt igitur minime probo,

mul-

multum tempus a futuro Principe in harum artium ſtudio conſumi ; ita negligentiam in tam honeſta diſciplina vitupero. Nihil eſt enim ab eo, qui vir magnus eſſe, & haberi velit, ſegniter & pigre gerendum. Sed hic occurrit mihi illud argumentum, quo vti poſſe dicebas eos, qui minime patiuntur Principes artibus ingenuis atque literis infici. Si non multum temporis (inquiunt) in earum ſtudio contriuerint, aut eas minime percipient, aut ea, quæ perceperint, e memoria confeſtim elabentur. Quod non eſt ita: imo, ſi non omnia ex ſingulis diſciplinis, ſed neceſſaria tantum, & ad vſum magis accommodata didicerint, omnes facillime cum fructu & jucunditate percurrent, &, quæ ex ſingulis hauſerint, multo facilius memoria continebunt. Diligentiam igitur, & acrem attentionem in iſtis artibus a Principe flagito ; diuturnum vero in ſingulis ſtudium valde alienum Principis officio puto. Sapienter enim admonent viri doctiſſimi, omnes, qui ad tractandam rempublicam acceſſuri ſunt, vt orbem iſtarum diſciplinarum ita conficiant, vt intelligant non eſſe præter modum in ſingulis immorandum. Per-

inde igitur, atque illi, qui, vt multos hominum mores & inſtituta cognoſcant, peregrinantur, tantum temporis in qualibet vrbe conſumunt, quantum ſat eſſe putant ad prudentiam ex multarum nationum facili notitia comparandam; ſimiliter Principi tantum eſt e qualibet iſtarum artium ſumendum, quantum ſat ſit ad egregiæ virtutis vſum, & ad regiæ ſapientiæ diſciplinam. Si enim omnes earum minutias, & ſubtilitates perſequi voluerint, exitum nullum inuenient; ſi vero illarum modum vtilitate terminauerint, non mediocrem vtilitatem ex illis capient. Reliqui, quibus eſt maius otium, dent, ſi velint, operam, vt earum perfectionem conſequantur; quod facit hic noſter Franciſcus Portugalenſis. In mathematicis enim (vt de reliquis artibus ſileam) tantum progreſſus eſt, vt ad laudem Petri Nonii (cui parem & æqualem in artibus iſtis non nouimus) adſpiret. Sed nos non de illis, qui abundant otio, & qui non alio grauiore onere premuntur; ſed de Regis diſciplina & officio diſputamus. Regi igitur futuro has diſciplinas tradendas, & hac ratione tradendas exiſtimo. Velim deinde, in ea ſe arte exer-

ceat,

at, quæ rem definiendo explicat, & in
rtes exacte distribuit, & argumentum ra-
ne concludit, & consequentia, & repu-
nantia videt, ambiguaque distinguit, & in
nni sermone quid verum, quid falsum,
iid verisimile, quid absurdum, minimeque
obabile sit, animaduertit.

Quam rem agis, inquit T. ridens; Re-
m etiam in Dialectica exerceri vis?

Ego vero, inquam, si id mihi per vos
:uerit.

Per me, inquit, minime licet. Nec enim
ecorum est, vt is, qui Principis personam
duit, importunam loquacitatem Sophista-
m imitetur, & clamet intempestiue, & au-
s hominum obtundat, & veritati impuden-
ssime repugnet; vt ii faciunt, qui isti stu-
o dediti sunt. Quo quidem fit, vt ego il-
im interdum non artem liberalem, homine-
ie ingenuo dignam; sed impudentiæ atque
audis disciplinam putem. Iam vero quid
iinus nostris moribus conuenit? Aut quid
sse poterit regiæ virtutis candori, atque
mplicitati magis aduersarium? Quomodo
l igitur nobilitas vniuersa feret? Aut quali
nimo id viri militares, natura & voluntate
li-

literis infensi patientur? Quare vide, ne, si fuerit aliquo rumore dissseminatum, te hujus sententiæ auctorem esse, vt leuissime tecum agatur, risum plerisque moueas, & omnium sibilis ejiciare.

Equidem, inquam, id metuens Dialecticæ nomen reticebam, vimque illius tantum indicabam; & tamen neque sic offensionem, quam vitare cupiebam, quiui effugere. Quod si te, hominem literis & vrbanitate limatum, & bonis disciplinis deditum, hæc sententia offendit; quid ii facient, qui literas omnes oderunt?

Quid facient? inquit ille. Profecto vereor nisi ab ea destiteris, ne te, tamquam publicæ salutis euersorem, exterminandum curent; vel saltem vt rusticanum hominem, & vitæ communis ignarum, ludis atque jocis exagitent.

Quid, inquam, non mihi afferetis opem? Ne illud saltem ab hominibus istis impetrabitis, ne me indicta causa condemnent?

Vereor, inquit, vt difficile sit. Vellem tamen scire, quibus argumentis adductus censes dialecticam artem dignam esse, in qua Principes elaborent.

Num

Num obliti eſtis, inquam, id, quod eſt ter nos firme conſtitutum; omnem beatæ itæ rationem in veritate conſiſtere?

Minime, inquit.

Cum igitur, inquam, plane conſtet, bea-m vitam veris bonis contineri, & hujus vi-e beatæ Rex effector & architectus ſit; mnem artem & diſciplinam, quæ falſam ſpe-iem veritatis a veritate ſecernit, vtilem Re-ibus eſſe confirmo. At Dialecticæ hoc mu-us eſt, vt omnem ſermonis fallaciam atque raudem aperiat, & ſophiſtarum inſidias ex-loret, & veritatem demonſtret, eamque alidis argumentis ſepiat. Neque ſi multi orum, qui hanc artem ſe tenere profitentur, mprudentes & inepti ſunt, eaque ad corro-orandam imprudentiam ſane diligenter ab-tuntur, id continuo artis vitium eſt; ſed eo-rum, qui contra ipſius artis diſciplinam fa-iunt. Artis enim hujus munus eſt, lucem ebus obſcuris afferre, confuſa modo, & or-line collocare, mendacium & vanitatem re-primere, veritatem argumentis firmiſſimis tabilire, rectamque rationem & ſententiam ralido præſidio confirmare. Ergo cum Regis ſit, odio acerbo mendacium perſequi, & ve-

ri-

ritatem summo studio & contentione tueri; quid magis illius muneri & officio consentaneum esse potest illa disciplina, quæ obsistit fraudibus, & mendaciis, & veritatem diligenter inquirit? Nec enim solum in studiis artium maximarum occurrere solent multa, quæ sunt impedimento, quo minus veritas explorari & perspici queat; verum tam in familiari sermone, quam in consilio maximis de rebus inito sæpe rationes afferuntur, specie quidem probabiles, re autem vera fallacissimæ, quibus Reges impulsi fraudes capitales in republica gerenda concipiunt; quas vitare potuissent, si Dialecticæ armis atque præsidiis circumtecti fuissent. Præterea Dialectica est eloquentiæ fundamentum; recte enim dicendi finis est fidem facere; fides autem vi argumentorum, & copia exemplorum fit; Dialectica vero docet vnde argumenta sumenda sint, qua ratione concludenda, quo etiam artificio exempla tractanda; vsque adeo vt sine Dialecticæ præsidio omnis plerumque oratio inepta, jejuna, elumbis, & eneruata sit. At Regem minime decet infantem esse; sed eloquentia non vulgari præditum.

Ita

Ita ne censes, inquit T., Rhetoricam artem esse Regibus instituendis accommodatam?

Ego vero, inquam, & id multis de caussis. Primum quidem quod nihil ineptum & stolidum, nihil nisi purum, & elegans, & ornatum in Regibus tolerandum arbitror. Vt enim nihil est in communi vita Regum amplitudine magnificentius; ita conuenit, vt nihil sit illorum cultu decentius, & elegantius, maxime vero in rebus illis, quæ vi & vtilitate præstant. Quid autem esse potest oratione sententiis grauibus, & verbis splendidis ornata & instructa vehementius? Quid ad alliciendas voluntates, & animos impellendos vtilius? Quid ad rempublicam multis in locis constituendam efficacius? Est enim eloquentia dicendi prudentia. Rex autem & prudentissimus sit necesse est, & omnem prudentiam ad reipublicæ vsum conferat. Prudentiæ vero vsus est in verbis, & in operibus constitutus. Vtrumque igitur regium est, & prudenter dicere, & officio prudenter incumbere. In vtroque autem studio & bene dicendi, & recte agendi olim omnis regia disciplina consistebat; vt auctor est Ho-

me-

merus, apud quem Phœnix ait, ſibi Achillem a patre Peleo traditum fuiſſe, vt illum & verborum oratorem, & rerum actorem efficeret. Quod quidem fuit ab illis priſcis hominibus ſatis ſapienter excogitatum. Multa enim ſunt, quæ Rex ſapienter, & fortiter, & vigilanter adminiſtrare per ſe debet; multo tamen plura, quæ aliis facienda præſcribit; quod quidem non eſt ſemper imperio & nutu, ſed accurata ſæpe oratione faciendum. Non enim ſeruis imperat, ſed liberis; liberi autem non tam minis atque metu cogendi, quam explicatione communis vtilitatis incitandi ſunt. Vt enim (quemadmodum ait Plato) non eodem modo, quo medici liberis medentur, ſeruos curant; liberis enim aſſidunt, & morbi vi penitus explorata curationem inſtituunt, cujus rationem ægrotis explanant, ſeruis autem ſtantes verbo tantum imperant, quid illis faciendum ita ſit; non ſimili ratione leges omnibus imponendæ ſunt, cum liberis enim populis dantur, ratio communis vtilitatis exponenda eſt; cum vero aliquid iis, qui tyrannide oppreſſi ſunt, imperatur, id non eſt ita neceſſarium; ſed id tantum inculcandum, quod eſt a Iuuenale

de

de mulierum tyrannide eleganter ſcriptum.

Sic volo, ſic jubeo, ſit pro ratione voluntas.
Cum vero ea communis ſalutis explicatio ſine eloquentia fieri commode non poſſit; concluditur Eloquentiam Regis munus eſſe, valdeque ad illius amplitudinem & officium pertinere. Eſt enim illi opus, vt animos ſuorum ad ſe alliciat, & amorem excitet, fidemque faciat, ea, quæ ſancit atque decernit, ad reipublicæ ſalutem conducere; neque ſibi quidquam eſſe ſtudio communis vtilitatis antiquius. Nec enim in bello tantum milites Regis oratione cohortandi ſunt; ſed ciues etiam multo ſæpius in pace ſtudio juris incendendi, & firmo vinculo concordiæ, & ciuilis ſocietatis alligandi. Vtrumque enim regium eſt, & hoſtis impetum virtute reprimere, & ſtatum reipublicæ æquitate tueri; quæ cum ſine multorum auxilio facere non queat, neceſſe profecto eſt, animos eorum, qui illi ſunt operam nauaturi, vi & amplitudine orationis incendi & incitari; multo enim alacrius homines id exequuntur, quod voluntate ſuſcipiunt, quam id, quod imperio & metu coacti faciunt. Cum autem magna vis ſit in oratione ad impellendas voluntates,

tum

tum vero cum ab homine virtutibus ornato, & eo, qui multum auctoritate valet, habetur, mirum eſt quantas vires habeat ad animos varie flectendos. Quid igitur fiet, cum Rex hoc nomine dignus ſuis, quibus eſt propter virtutem cariſſimus, & propter auctoritatem grauiſſimus, oratione ſapiente ſtimulos admouerit? Quantam illis alacritatem afferet? Quo ardore illorum mentes inflammabit? Quantum & quam honeſtum inter illos certamen inſtituet? Quilibet enim tunc ſumma contentione laborabit, ne ab aliis ſedulitate atque diligentia ſuperetur. Veriſſime quidem dictum eſt, non dicentis orationem, ſed probitatem fidem facere. Nemo enim ſanus improbo credendum exiſtimat. Illum tamen eſt etiam veriſſimum, probitatem eloquentiæ præſidio nudatam inermem eſſe. Homines enim infantes, quamuis optime ſentiant, non poſſunt tamen propter hæſitantiam linguæ multa reipublicæ vulnera ſanare, multaque pericula propulſare, quæ, ſi fuiſſent orationis armis inſtructi, facillime depuliſſent. Vt igitur in bello turpe eſt, armorum inopia vinci; ita in pace turpiſſimum, infantia juſtitiæ & æquitatis cauſam deſerere.

Quod

Quod si hæc otationis inopia dedecus affert omnibus, a quibus aliquid opis reipublicæ flagitari solet; quid fiet, cum is, cujus auctoritate summa totius reipublicæ salus innitur, fuerit infantissimus? Præterea cum multo magis regium sit (vt ante dictum est) alacritatem voluntariis addere, quam inuitos cogere, illudque eloquentia fiat, hoc minis atque supplicio; quis non videt, multo clariora munera esse Regi vi orationis, quam jure imperii, sæpenumero sustinenda? Postremo (vt etiam ante diximus) quo pacto ferendum est, vt Reges, quorum vita nihil clarius & illustrius esse debet, hoc tam egregio cultu & ornatu careant? Quid enim minus decet, quam nimiam operam in corporis vestitu & ornatu consumi; summamque diligentiam adhiberi, vt regius cultus mirifice inter omnes excellat; quam ornate vero, aut inculte Rex loquatur, id pro nihilo putare? An aliquis purpuræ nitor, aut auri splendor, aut gemmarum pulchritudo est cum splendore eloquentiæ conferenda? Aut aliquid mirabilius esse potest, quam ea re, qua homines brutis animantibus præstant, vnum hominem reliquis hominibus anteire?

Fe-

Ferendum ne igitur eſt, vt Rex hoc tam admirabili ornatu & cultu nudatus incedat? Non profectò. Omnibus enim rebus ſplendeat opus eſt ille, qui eſt ſplendorem iis, qui illius ditione & imperio continentur, allaturus; itaque primum neceſſe eſt, vt animus illius ſit cultus diſciplinis, & ornatus virtutibus. Deinde vt ex illuſtri animi cultu illuſtris etiam efflorescat oratio. Poſtremo vt omnes illius actiones eodem nitore ſplendeant; vt ſic demum animi decus cum orationis elegantia, & actiones præclaræ cum orationis claritate conſentiant.

Non ſolum igitur in Regibus eloquentia ad vſum reipublicæ deſideranda eſt; ſed ad regium decus, & elegantiam, eximiæque dignitatis amplitudinem. Illud tamen eſt animaduertendum, tam in Dialectica, quam in Rhetorica Principibus tradenda, ſummam doctoris prudentiam requiri; ſunt enim in Dialectica quædam nimis ſpinoſæ ſubtilitates omittendæ, verborum quorumdam inſolentia fugienda, negligenda denique omnia, quæ magis ad ineptas Sophiſtarum concertationes, quam ad rectum differendi vſum valent; illaque tantum inculcanda,

quæ

quæ argumentorum copiam ſuppeditant, & rationis judicium confirmant. Nec enim licet Principibus tantum otii, quantum reliquis hominibus in hac diſciplina conſumere. Similiter de Rhetorica ſtatuendum eſt, non eſſe Principes multis præceptis nullum vſum habentibus obruendos. Quamuis enim nunc in foro atque judiciis eloquentia dominaretur, vt olim; non tamen eſſet Regis officium, lites intendere, crimina objecta diluere, judicibus oratione blandiri, humiliter ſupplicare, lacrimis ſeueritatem ad miſericordiam inflectere. Nec illud quidem orationis genus Regibus aptum eſt, quod olim in laudandis primariis hominibus illi, quos Græci Sophiſtas appellabant, ingenii oſtentandi gratia ſequebantur; tam elaborata numerorum concinnitate perpolitum, & tam crebris verborum & ſententiarum luminibus illuſtratum, vt omne illorum ſtudium eo conferri videretur, vt auditores ſine vllo fructu nimia voluptate perfunderent. Nec enim Regis amplitudini conuenit lites perſequi, aut aliquid ſuppliciter atque demiſſe rogare, aut adulari & aſſentari, aut in orationis floſculis pueriliter colligendis exerceri. Illud igitur tantum

elo-

eloquentiæ genus auctoritatis & dignitatis plenissimum illi relinquitur, quod est in consultando, & deliberando, & in sententia sapienter explicanda, & in ciuium animis a flagitio deterrendis, & ad officium incitandis constitutum. Itaque nihil subdolum, nihil veteratorium, nihil astutum & fallax, nihil nimis depictum & elaboratum, nihil multis verborum lenociniis instructum in oratione Regis emineat. Hæc enim omnia sunt simplicitatis inimica, regiæ bonitati contraria, & magis ad hominum voluntates alienandas, quam ad alliciendas apposita. Genus igitur tantum dicendi colat, rectum, purum, elegans, enucleatum, verbis grande, sententiis graue, oratione pressum, non redundans & effluens, nec inuerecundis verborum festiuitatibus expolitum. Hoc jacentes excitet, afflictos recreet, languentes stimulet, vigilantes inflammet, bonis præmia constituat, improbis periculum denunciet, & omnes denique, quantum poterit, efficiat legibus obsequentes. Materia enim, quam Regem præcipue tractare dicendo conuenit, est ea, quæ justitiæ studio continetur; qua nulla maior, & amplior, Regisque officio di-

gni-

gnior esse potest. Finis enim, quem intueri, & in quem studia vitæ conferre debet, in eo consistit, vt omnes ciues justos efficiat; hoc autem vel judiciorum metu, vel honestatis amore fit; metus autem judiciorum, est remedium necessarium illud quidem, minus tamen firmum & stabile, multisque fraudibus & dolis obnoxium. Amor autem honestatis prudentia orationis incenditur; quæ quidem oratio tanto maiores vires habet, quanto status illius, qui loquitur, excelsior est, omniumque virtutum opibus opulentior. Nihil igitur esse poterit ad præsidium & ornamentum reipublicæ splendida oratione optimi Regis accommodatius.

Sed venit in mentem mihi interdum admirari, cum in eloquentia tanta regiæ dignitatis ornamenta atque præsidia sint; cur illius studium in plerisque Principibus ita refrixerit, vt paucissimi illam attingant? Quod quidem olim non ita fiebat. Vt enim Homeri Reges omittamus, & de illis etiam sileamus, qui propius a Troiani belli temporibus abfuerunt; certe constat Philippum Macedoniæ regem eloquentiæ operam dedisse, quod exemplum strenue etiam secutus

est illius filius Alexander. Multi deinde illius successores dicendi laude floruerunt ; & , ne omnes antiquos Reges oratione commemorem , omnes ferme sic instituti sunt , vt non infirmum status sui præsidium in dicendi facultate constitutum arbitrarentur. Iam vero in liberis populis ea semper floruit, atque dominata est , vsque adeo , vt nemo principem locum in illis obtinere posset , nisi eloquentia princeps esset. Vt enim hic præteream Athenas , Spartam , Thebas , Carthaginem , & alias imperiosas nationes , quæ huic dicendi prudentiæ plurimum semper honoris atque dignitatis detulerunt ; in ea profecto ciuitate , quæ orbis terrarum finibus imperium terminauit , innumerabiles ciues summam auctoritatem & potentiam dicendo consecuti sunt. Tantum enim Romæ , postquam imperium latissime propagatum est , eloquentia valuit ; vt nemo confideret , quamuis & nobilitate , & rebus fortiter gestis excelleret , facilem sibi aditum ad summam potentiam datum iri , nisi dicendi laudem cum militari virtute conjungeret. Inde illi Claudii , Lælii , Scipiones , & Galbæ , Catones , multique alii in dicendo principes exti-

titere; donec gradibus quibusdam ad illud perfectum & absolutum eloquentiæ specimen peruentum est, ad quod nemo deinceps adspirauit. Sed nos hic non de Ciceronis eloquentia, sed de mediocri disserimus, quam in Rege desideramus. Iam vero postquam respublica in vnius potestatem peruenit, num fuit in Principibus eloquentiæ studium neglectum? Non certe. Vt enim de Iulii Cæsaris elegantia, & vrbanitate nihil dicam; Octauianum certe constat fuisse dicendi laude præstantem; ne Tiberius quidem, quamuis multis vitiis coopertus fuerit, hac dicendi laude caruit. Nec solum Principes humaniores hanc vnam artem summo studio coluerunt; sed etiam, quod est magis admirandum, immanes tyranni, qui non persuadendo, sed cogendo omnia sibi conficienda putabant, multum operæ & studii in dicendi peritiam contulere. Nec enim Caligula, neque Nero, neque Domitianus, nec aliæ pestes hominum, quas dirum reipublicæ fatum in imperio collocauerat, sese ab hoc studio remouerunt. Quod etiam de Græcis tyrannis affirmari potest. Quod si Tyranni, quorum imperium erat vi atque metu, non

æquitate & humanitate fundatum, existimabant tamen esse sibi necessariam eloquentiam; quid Regibus faciendum est, qui non vt seruile jugum subditis imponant, sed vt pro eorum libertate pugnent, sunt in tam alto honoris & imperii gradu locati?

Quid igitur, inquit T., causæ censes, cur, si ars ista tam vtilis atque præclara est, (vt dicis) qua multi perditi homines abusi sunt, apud bonos Reges obsoleuerit? Vt enim cupio linguam hominibus sceleratis abscindi; ita erat optandum, vt boni dicendi gloria præstarent, maxime vero Reges, quorum oratio, vt probare contendis, innumerabiles vtilitates populis afferre potuisset.

Primum quidem, inquam, vitæ mollitiem, & luxum, atque desidiam in causa fuisse puto. Eloquentiæ enim laus non sine labore & studio paratur. Deinde suspicor eorum animos, qui otium nimis in principio fuerunt amplexi, diffidentia totum hoc studium abjecisse; otii namque, & languoris, comes extrema desperatio est. Accesserunt adulatores, qui a populi totius rationibus Principes abstraxerunt, in eamque opinionem eos adduxerunt, vt arbitrarentur,

id,

id, ad quod imperio cogere possunt, non esse oratione flagitandum. Postremo diuturna temporis consuetudo tantas vires apud imperitos habet, vt, quod est in summa laude ponendum, vitio detur; &, quod vitio vertendum, grauitatis & amplitudinis laudi tribuatur. Sic autem factum est, vt Regis infantia summa quaedam auctoritas existimetur. Qui autem in hac sententia sunt, non mihi videntur Regem, sed Regis imaginem habere velle. Quid enim inter infantem Principem & mutam imaginem intersit non video. Sed multi in hujus disciplinæ vtilitate explicanda fuimus; quare, ne diutius aures vestras eloquentiæ minime necessariis laudibus obtundam, ad reliqua veniamus.

Hoc tamen in vniuersum dicam de omnibus artibus, quas sumus oratione persecuti: multæ quidem ex illis vtilitates oriuntur; sed ego in duas potissimum respicio. Quarum vna est ingenii acumen; altera modestiæ concinnitas. Vtrumque autem armat animum contra perditorum hominum fraudes & insidias; qui enim ingenio valet, facilius verum videt, & mendacium acriori animi contentione repellit; qui vero moderationis laude flo-

floret, non facile perturbari, atque de constantia depelli potest. Quomodo autem artes istæ acuant ingenium, satis perspectum & cognitum est; quomodo vero ad humanitem erudiant, non est exploratu difficillimum. Quidquid enim numerum, modum, atque rationem in omnium rerum peruestigatione considerat; quidquid naturæ constantiam & pulchritudinem summo studio contemplatur; quidquid verum a falso diligenti examine secernit; quidquid se ad hominum mores ciuilemque societatem accommodat; necesse profecto est, vt animi partes numero definiat, moderarione componat, amore conglutinet, & ad humanitatem instituat. Non igitur is, qui artibus istis deditus est, facile in fraudem induci, aut temere insolenter efferri poterit. Multi tamen illas insectantur. Scio: sed ego hoc potissimum argumento illas salutem atque dignitatem Regibus allaturas confirmare possum; quod tanto odio & contentione ab hominibus profligatis atque perditis oppugnentur. Vt enim, quod laudandum censent, est reipublicæ vniuersæ pestiferum; ita rationi consentaneum est, ut intelligamus, id, quod
ab

ab illis vituperatur, esse reipublicæ saluberrimum. Redigite, quæso, in memoriam quod in principio dixi, mihi eam Principis institutionem maxime probari, quæ fuerit maxime adulatorum institutioni contraria. Quam quidem certe rationem in nostra disputatione secuti sumus; illi enim vitam vmbratilem & delicatam Regibus dignam esse perhibent; nos solem, & puluerem, & laborum patientiam Regem decere censemus. Illi ad effrenatam libidinem Reges instituunt; nos ad summum studium honestatis & laudis excitamus. Illi ad superbiam & odium hominum Principes instruunt; nos illos ad omnem rationem temperantiæ & humanitatis excolimus. Illi postremo Principes sensibus & judicio spoliare conantur; nos vero illorum mentem acuere & illustrare contendimus. Ea autem de causa fit, vt quemadmodum illi omnes bonas artes Regibus indignas esse confirmant; ita nos liberalem eruditionem dignissimam esse Regis amplitudine judicemus. Sed, vt illis spem omnem decipiendi Regis incidamus, cauendum est, ne illud adulationis initium, quo impuri homines innituntur, nimis excitari &

exur-

exurgere patiamur. Iam enim, si meministis, a nobis dictum est, non tam facile fieri posse, vt in hominum potentum sensus adulatores irreperent, nisi prius societatem cum adulatore illo primario, qui intra pectus vniuscujusque latet, inirent.

Hoc quidem, inquit T., recte memoria teneamus.

Nec illud quidem, inquam, vos oblitos arbitror, adulatorem illum summum, qui in suam familiaritatem adulatores aduentitios admittit, esse amorem illum, quo se quisque nimis insane complectitur, qui tanto vehementior esse potest in Regibus, quanto status illorum est amplior, & opulentior, magisque ad diuinitatem quamdam inter homines accedit.

Recte, inquit; sed, quorsum hæc modo repetantur, expecto?

Periculum igitur, inquam, est, ne se tantum ament, vt omnem imbecillitatis humanæ memoriam deponant; &, quemadmodum Poetæ fingunt Narcissum ex sui ipsius amore contabuisse, sic ipsi amore sui pereant. Nam cum omnis amor errorem imperitis objiciat; tum is, quo sibi quisque blanditur, atque le-

no-

nocinatur, animum omni ſanitate ſpoliat. Eo igitur magis Principum animos excæcabit, quo ſe illi amant acrius atque vehementius. Quare prius hoc inteſtinum malum ſanandum eſt, quam externa, & aduentitia repellamus; hoc autem multis rationibus fieri poterit. Eſt igitur ſtatim a primis annis opera danda, vt Principum arrogantia minuatur; itaque dum pueri ſunt, videamus, an poſſimus impetrare ab illis, qui Principi, in nutricis adhuc gremio conſtituto, quaſi cæleſti numini hoſtiis propemodum litant, vt aliquid de tam immodica ſuperſtitione detrahant. Deinde in ætatis progreſſu velim delicias paulatim imminui, & ſeueriorem diſciplinam adhiberi; tum etiam illorum cultum ita temperari, ne vel nimio veſtium nitore inaniter efferantur; vel ſordido & obſoleto animum demittant. Illud etiam admonendi ſunt omnes, qui Principes inſtituunt, ne minimi faciant ea, quæ, poſtquam ſunt adulta, & vſu vitæ confirmata, ſenſim ad perniciem publicæ ſalutis illabuntur. Quid autem eſt, quod maiorem aditum ad omne malum patefaciat, quam crebra legum atque morum commutatio? Quam reipublicæ varie-

rietas & inconſtantia ? Quam frequentes rerum ſine magna aliqua vtilitate nouitates ? Vt enim arbor crebrius agitata, & a loco in locum mota, altas radices agere nequit; ita reſpublica ſtirpe firmari non poterit, ſi fuerit ſæpe legum mutatione & varietate conuulſa. Accedit, quod, cum leges ſæpe mutantur, facillime contemnuntur; legibus autem contemptis, vitæ perturbatio ſequitur, & fœda morum confuſio, reipublicæque totius exitium. Quod ne eueniat, ſtatim a primis annis Rex admonendus eſt, vt patriæ mores amet, & patriæ leges, & inſtituta, & patriæ etiam cultum atque veſtitum; hoc enim primum eſt regiæ grauitatis & conſtantiæ. Deinde continet amoris in patriam argumentum; deinde ſumptibus immodicis modum ſtatuit; omnes enim non in moribus tantum atque vita, ſed etiam in veſtitu Reges ſuos imitari cupiunt. Si Rex igitur veſtitum ſæpe mutauerit, omnes idem certatim facient; & ita opes, quæ erant in vitæ præſidium conferendæ, in leuitate conſument. Quis autem non videt ex profuſis ſumptibus egeſtatem, ex egeſtate deſperationem, ex deſperatione facinora capitalia,

qui-

quibus respublica in extremum discrimen inducitur, exoriri? Quid illud deinde, quantum mali est? Diuites enim culti paulo elegantius insolescunt; pauperes autem vel animos abjiciunt, vel, vt possint similiter vestiri, furantur & latrocinantur; aut, ne illam indignitatem subeant, patriæ interdum insidias moliuntur. Postremo hæc animorum mutabilitas, qua potentes homines, Principum vestigiis ingressi, diebus prope singulis externis cultibus ornari gestiunt, facit, vt moribus etiam externis oblini gaudeant. Inde igitur paulatim legum, & reipublicæ immutatio nascitur; quod cum sit, nemini dubium esse potest, quin patriæ fatalis exitus appropinquet. In omnibus autem rebus, qui maximum malum vitare cupit, opus est, vt malum exoriens extinguat; postquam enim fuerit vetustate corroboratum, frustra illud depellere conabitur. Cum igitur hæc vestium crebra mutatio tantum in se malorum seminarium contineat; caueant omnes, qui Regum filios moribus informant, ne illi vestium externarum varietate glorientur. Multa quidem remedia animi turgentis attulimus; sed nullum eorum, meo quidem judicio, adeo

effi-

efficax eſt, vt omnem tumorem ſanare poſſit. Alia igitur remedia vehementiora nobis videnda ſunt; ſed valdè timeo, ne mihi male procedat hæc medicina.

Quomodo, inquit T.

Quia, inquam, hæc leuiora, quæ perſtrinximus, vix homines vrbani atque lauti ferrè poſſunt; quo igitur modó grauiora tolerabunt?

Quid? inquit ille: offenſionis alicujus metu aliquid, quod ad commodum publicum pertineat, ſilentio præteribis?

Nullo, inquam, modo; verumtamen ad hanc ſententiam a moribus noſtris abhorrentem explicandam cum timore ingredior. Vereor præterea ne faſtidio vobis ſim, ſi tam ſæpe eamdem iterabo ſententiam. Sed fieri aliter non poteſt. Dictum eſt non ſemel, fieri non poſſe, vt aliquis imperare ſciat, niſi obedire multo ante didicerit. Nec enim bonus gubernator nauis extitit, qui non prius multis annis nauta fuerit; nec imperator egregius eſſe quiſquam potuit, qui non prius diu ſub aliquo bono imperatore militauerit; nec architectus quidem, niſi multis annis operam alicui architecto præſtanti de-

dederit; &, ne singula recenseam, nemo cum laude alicui artificio præesse vllo modo poterit, nisi prius diligentissime artis illius magistro paruerit. Quid igitur de Rege dicendum? Non ne videtis, quam difficile sit alios regere illum, qui nullius vnquam imperium passus est? Quo igitur Regis munus est amplius, & difficilius; eo diligentius obtemperare debet, & alacrius imperata conficere, vt imperandi scientiam facilius consequatur. Hoc enim obediendi studium, & regendi scientiam efficit, & animo moderatur; quorum vtrumque tam necessarium est, vt aliter regnum feliciter administrari nequeat. Nec enim Rex imperitus, nec immoderatus ferri vllo modo potest. Est igitur necesse, vt non modo parentes sancte colat; sed etiam magistris obediat, pædagogum timeat, senes vereatur, monitoribus auscultet, & omnibus denique, qui illum bonis moribus informare possunt, morem gerat, obsequatur, obtemperet. Seruiat deinde (vt jam diximus) pudori, seruiat laudi, seruiat honestati. Cum vero ætate processerit, intelligat etiam, se multo magis esse legibus, quam omnes, qui illius imperio continentur, alligatum. Omnes

enim

enim eum intuentur, & mores quisque suos illius exemplo & imitatione conformant. Si viderint igitur leges ab illo contemni, illas etiam perrumpere conabuntur; si vero eas sancte ab illo conseruari perspexerint, nemo illarum religionem violare audebit. Praeterea Regis officium est omnia, quae rempublicam conseruant, summo studio, cura, vigilantia, sedulitate tueri. Nihil est autem quod magis rempublicam conseruet, quam leges. Est enim lex mens omni perturbatione vacua, a mente diuina hausta atque delibata; honesta atque salutaria praescribens, prohibensque contraria. Rex igitur est legum custos, & vindex, publicique juris administer. Ergo, cum leges transgreditur, officium suum prodit, rempublicam fidei illius commissam labefactat, Dei in se numen acriter incendit. Deinde quid proderit ciuibus, legis metum injicere, si eosdem ciues exemplo nequitiae ad contemptionem publici juris induxerit? Nec enim metus diu in officio homines continere potest, maxime vero cum ea opinio accepta fuerit, non esse dignitatis legibus parere; at vbi leges a populi rectore negliguntur, omnes, qui aliquid in republica

opi-

opibus & gratia valent, opinantur ignominiosum esse legibus adstringi. Itaque vbi viderint violandi juris facultatem oblatam, eam minime præteribunt. Rex igitur, qui leges contempserit, vniuersam rempublicam exemplo sceleris & injuriæ dissipabit.

Præterea quæ maior dementia potest esse, quam id dedecus existimare, quod decus & dignitatem constituit? Sunt enim leges diuinæ benignitatis munera, sapientiæ decreta, humanæ societatis fœdera sacrosancta. Illæ iniquitatis violentiam coercent; insidiis & fraudibus obsistunt; honestatis disciplinam continent; turpitudini & flagitio repugnant; discordiarum materiam amputant; belli subsidia comparant; pacis & otii dignitatem constituunt; totumque reipublicæ statum firmo præsidio corroborant, multisque opibus & ornamentis afficiunt. Qui igitur se legibus addicit, seruit sapientiæ, seruit honestati, seruit immortalitati, seruit officio & religioni, illustribusque in rempublicam meritis viam in cælum præclare munit. Quid igitur, seruire flagitio & impuritati, hoc dignitatem habebit? Et Principes, qui suis effrenatis cupiditatibus fuerint obsecu-

ti, dignissimi habebuntur, quibus reliqui homines vitam atque salutem suam permittant? Parere autem legibus, hoc est, honestatis & officii sanctissimi disciplinæ, id Regem dignitate spoliabit? Græci quidem olim statum reipublicæ κόσμον, id est ornatum, appellabant. In quo quidem Homerum sequuti sunt, qui Reges κοσμήτορας nominabat, quasi ornamentorum, quibus populi excoluntur, effectores. Κόσμον autem nomine Græci mundum etiam significant, propter naturæ pulchritudinem & concinnitatem. Eodem igitur nomine, quo naturæ vniuersæ ornatum & conuenientiam nominabant, statuerunt hominum cœtum jure deuinctum appellari posse. Nec enim dubium est, quin status reipublicæ legibus fundatus, moribus ornatus, in quo ciues omnes, inter se publico fœdere colligati, de publica salute vna mente & voce consentiunt, ordine, conuenientia, & pulchritudine, mundi ornatum & constantiam imitetur. Neque male Lacedæmonii, qui rectores populorum ἁρμοστὰς appellabant, quasi harmoniæ & publici concentus architectos, & concordiæ, mutuæque ciuium inter ciues conjunctionis auctores. At hunc orna-

ornatum reipublicæ, hanc pulchritudinem & elegantiam, hunc admirabilem animorum concentum & harmoniam leges efficiunt. Principes igitur, qui leges contemnunt, rempublicam omni ornamento nudant, & de ſtatu conuellunt, & omni crudelitate dilacerant.

Non igitur inconſiderate quidam homines doctiſſimi hoc diſcrimen inter Regem atque Tyrannum eſſe decreuerunt: quod Tyranni imperium legibus ſolutum & infinitum ſit; Regis vero imperium legibus & æquitate definitum. Itaque præclare Theodoſius, vt oſtenderet, quam longe a Tyranni immaniſſimis moribus abeſſet, ſe legibus alligatum eſſe profeſſus eſt. Præterea quæro, quis vnum hominem ad tantam dignitatem extulit, vt reliqui omnes illum venerabundi ſuſpicerent, colerent, obſeruarent? Illius imperium ſine vlla recuſatione ſequerentur? Quis illius ſtatum omnium ciuium ſtudio, caritate, atque fidelitate muniuit? Quis autem, vt de reliquis ſileamus, effecit, vt omnes nos Regem puerum, qui decem annos natus eſt, certatim amemus, obſeruemus, veneremur, atque adeo pro illius ſalute & dignitate

mori cupiamus ? Leges profecto. Cum leges dico, non leges tantum scripto, quod volunt, sancientes, sed etiam publice receptos mores, qui eamdem omnino vim habent, intelligo. Princeps igitur, qui legibus interitum affert, impius atque parricida est. Leges enim, quæ eum in lucem ediderunt, aluerunt, & auxerunt, quantum in se est, de medio tollendas curat. Deinde furiosus & amens est; statuus enim sui præsidia conuellit, potentiæque suæ neruos elidit, cum leges, quibus illius salus, & dignitas, & imperium nititur, euertit. Possunt illæ quidem ferri, si nondum latæ sunt; aut emendari, si ita tempus & ratio flagitat; aut æqua interpretatione molliri, si duriores visæ fuerint; negligi vero, aut violari, aut contemni, sine summa Principis ignominia, sine dignitatis totius interitu, sine reipublicæ peste atque pernicie non possunt. Sed occurrit alia adulatorum turba, prudentiæ nomine commendata, qui, vt se in gratiam Regum insinuent, illis persuadent, eos esse supra leges. Cambyses, Cyri filius, cum vellet sororem, quam perdite amabat, sibi matrimonio conjungere, de Magis quæsiuit, vtrum

id legibus liceret. Negant illi, matrimonium illud apud Persas esse communi jure concessum; esse tamen apud illos legem, quæ decerneret, Regibus licere quidquid liberet; ea igitur lege matrimonii illius licentiam Regi permitti, quæ erat aliis omnino præcisa. Anaxarchus, cum Alexander ob Clyti necem, quem occiderat, in summo luctu versaretur, his verbis Regem a mœrore auocauit: Num ignoras, o Rex, Themim atque Iustitiam assidere Ioui, vt, quidquid illi cordi fuerit, confestim sanciant? Quod quidem ille sic interpretabatur, vt omne, quod Regibus facere collibuisset, jus & fas esset, quamuis id nefarium & injustum multis esse videretur. Thrasymachus Calcedonius Principum vtilitate, & libidine, jus omne definiebat; justitiam enim in eo sitam esse dicebat, vt subditi Principum jussis obtemperarent, Principes autem omnia ad vtilitatem suam reuocarent; & ita fieri, vt nihil aliud esset jus, quam eorum, qui plurimum in republica possunt, vtilitas. Vnde concludebat, Iustitiam esse bonum alienum, & malum proprium: mihi enim, si justitiam collerem, justitiam nocere, illisque tantum prodesse, quorum vtilitati seruiebam.

Sed quorſum hæc in medium attulimus? Vt planius intelligatur, nunquam in regnis, & ciuitatibus homines ſceleratos defuiſſe, nec ullo vnquam tempore defuturos, qui Principes erroribus turbulentis inficiant. Quibus quidem illi annumerandi ſunt, qui, cum ſe jureconſultos exiſtimari velint, Regibus perſuadent, illos omnino ſolutos eſſe legibus.

At inquies, Cæſarem Octauium olim Senatus decreto fuiſſe legibus ſolutum.

Quid mirum? Armis enim, & potentia Cæſaris afflicta reſpublica nihil aliud poterat libere decernere, niſi ſe libertatem amiſiſſe: cum igitur Cæſarem legibus ſoluebat, illum plane Tyrannum nominabat. Fuit quidem ille natura clemens, atque benignus; qui tamen Tyrannum fuiſſe negauerit, mentis expers exiſtimandus erit. Si enim Tyrannus eſt, qui imperat inuitis, qui non populi vtilitatem pæcipue, ſed propriam dominationem & emolumentum reſpicit; quomodo Tyranni nomine carebit is, qui oppreſſit armis rempublicam? Qui omnia conſilia ad amplificationem ſuæ potentiæ reuocauit? Cujus imperium non fuit vllo juris termi-

mino circumscriptum? Nos autem hoc in loco non de Tyranno, sed de Rege disserimus. Regis autem officium esse disputamus, leges sanctas habere, earum mentem intueri, illarum sanctionibus obligari. Si enim Lex est recta ratio, deterrens a flagitiis, & ad studium honestatis impellens; Regisque officium sit, omnes flagitiorum labes a republica summa contentione repellere, & studia laudis & dignitatis excitare; quid magis illius muneri consentaneum esse potest, quam se legibus adstrictum profiteri? Sic enim magis exemplo, quam imperio rempublicam facillime gubernabit. Inquit tamen adulator: Imminuis tu quidem Principis majestatem. Imo tu auges amentiam. Parui & angusti animi est, vereri leges. Imo profligati atque perditi, eas despicere. Non est regium habere voluntatem alligatam. Imo nihil magis regium est, quam vinculis arcere libidinem. Miserum est, non facere omnia, quæ velis. Miserius certe multo est, velle facere, quod non licet; id tamen longe miserrimum, posse facere, quod ita velis. Vt enim amens & furiosus, quo se confidentius ferro succinxerit, eo facilius in se pestem machinabitur; ita

ita Tyrannus quo maiores opes habuerit, eo grauiorem ſibi calamitatem importabit; hoc autem ſtatuendum eſt, fieri nulla ratione poſſe, vt non ſeruiamus. Aut enim legitimum rationis imperium ſequimur; aut importunæ tyrannidi libidinis obtemperamus: ſi rationem ſequimur, laudis & dignitatis ſerui efficimur; ſi vero libidinem, dedecoris atque turpitudinis dominatu premimur. Plurimum vero inter vtramque ſeruitutem intereſt. Seruitus enim, qua honeſtati paremus, non eſt proprie ſeruitus, ſed libertas appellanda. Si enim libertas eſt facultas viuendi, vt velis, certe cum natura mentis noſtræ ſit honeſtatis appetens, & a turpitudine vehementer abhorreat, ſequitur, vt, cum ſeruit honeſtati, id faciat, quod vult; cum vero ſeruit libidini, id in vita moliatur, quod eam importuna vis cupiditatis facere compellit. Ego igitur, cum Regem legibus adſtringo, illius libertatem atque dignitatem tueor; tu vero, cum eum legibus ſoluis, eum efficis aſſentatione tua libidinis effrenatæ mancipium. Præclare Demaratus, cum apud Xerxem exularet, eum admonebat, vt Lacedæmoniorum, qui Thermopylas inſidebant, congreſſum formidaret:

non

non enim, inquit, omnino liberi sunt, legibus enim seruiunt; ita vt pro illarum sanctitate minime dubitent vitam profundere. Quod autem Demaratus prædixit, euentu comprobatum fuit. Omnes enim pro libertate Græciæ, vt eos leges facere admonebant, fortissime dimicantes occubuerunt. Vnde colligitur leges non modo in pace rempublicam florentem, omnibusque bonis affluentem reddere; verum etiam in bello fortem, strenuam, & inuictam. Tollunt enim discordias, animosque militum fœdere firmo consociant, ignauiam plectunt, virtutem remunerant, signa sequi, ordines seruare cogunt. Vnde factum est, vt omnes respublicæ, quæ fuerunt olim legibus optime constitutæ, imperium latissime propagarent, & tamdiu in eo permanerent, quamdiu leges apud eas plus rebus omnibus valuerunt. At, postquam leges hominum potentium libidine conuulsæ sunt, ne vestigium quidem pristinæ dignitatis, & imperii in aliqua illarum remansit. Cum igitur reipublicæ salus, dignitas, ornamentum; cum Regis ipsius officium, majestas, & amplitudo; cum pax, libertas, omniumqne bonorum affluentia;

cum

eum regni ſecuritas, imperium, & propugnaculum, in legibus conſtitutum ſit; poſſumus ne quidquam facere conuenientius, non ſolum ad tollendam inflatæ mentis elationem, verum etiam ad ipſius Regis ſtatum valido atque firmo præſidio muniendum, quam inculcare illius animo, vt neque ſe, neque quemquam alium plus in republica valere patiatur, quam leges? Hoc igitur remedium, quod in jure conſiſtit, non opinor, negabitis eſſe commodum atque ſalutare. Sed aliud adhuc reſtat, ad arrogantiam ſedandam (vt arbitror) efficacius.

Quid? inquit T.; aliquid ne poteſt eſſe iis remediis, quæ attuliſti, ad arrogantiæ morbum ſanandum vehementius?

Poteſt quidem, inquam, meo judicio.

Quod illud tamdem, inquit, eſt?

Pulchritudinis, inquam, veræ cognitio: vos igitur admoneo, vt me nunc multo attentius audiatis; de pulchritudinis enim elegantia, & venuſtate, de decoris excellentia, de amoris vi atque ratione, de morbis, qui amorem ſæpenumero conſecuntur, ediſſeram.

Hic M. ridens inquit. Quod ad pulchritudinem & amorem attinet, auditores habes

bes minime ab ista materia, quam tractandam suscipis, alienos; nimis enim diu nos amor, atque vehementer afflixit. Nunc autem partim, quia suspicor eam disputationem nobis non mediocri voluptate fore; partim vero, quia scire aueo, quid amor, aut pulchritudo valeat ad arrogantiam minuendam, multo libentius tibi operam dabo.

Id quidem, inquam, ostendam, si potero. Dixi, si meministis, omnem tumorem animi, omnem insolentiam atque fastidium ab illo amore nasci, quo se quisque plus omnibus rebus amat.

Id quidem, inquit T., memoria tenemur.

Id etiam, inquam, velim recordemini, positum esse amoris insani vi mentem excæcari: id secuti quidam sunt, vt amorem cæcum fingerent. Cum vero hic amor, quo nos ipsi amamus, omnium vehementissimus plerumque sit; consequens est, vt nos omnino, nisi fuerimus in nostri custodia vigilantes, mentis oculis orbet, animisque nostris maximas tenebras offundat. Qui quidem tanto plerumque maior est in Principibus, quam in reliquis hominibus; quanto plura illis

sup-

ſuppetunt amoris hujus lenocinia. Sic autem euenit interdum, vt is, quem ſapientiſſimum eſſe oportet, ſumma amentia perturbetur. Poſſumus ne igitur quidquam elegantius facere, quam amori oculos reſtituere? Nec enim ferendum eſt, vt venuſtatis & elegantiæ, & totius pulchritudinis ardens ſtudium execranda cæcitate laboret; ita, vt pro pulchris ſæpenumero deformia furenter amplexetur. Quod ne eueniat, vtiliſſimum arbitror demonſtrare, quæ ſit vera pulchritudo. Amor enim, niſi ſpecie pulchritudinis objecta, excitari non poteſt. Eſt enim Amor (vt jam dictum eſt) pulchritudinis, & honeſtatis appetitus, cum ardenti cupiditate illius fruendæ conjunctus. Vt igitur omne, quod eſt turpe, ineptum, & indecorum, offendit oculos, alienat animos, & ab amore auertit; ita, quidquid eſt venuſtum, & elegans, oculis gratum & jucundum eſt, & animos ad ſe amandum inuitat & allicit. Qui igitur ſe nimis amat, ſe valde pulchrum opinatur; aliter enim ſe amare non poſſet. Nunquamne vidiſtis deformem & inſulſam mulierem, amore ſui ipſius inſanire? Hoc certe fieri non poſſet, niſi ſe pulcherrimam ju-

judicaret : hac autem ſtultitia fit, vt jucunde interdum viuat; ita tamen, vt riſum multis moueat. Ad hunc modum ſtatuite hominem, qui ſibi valde placet, hæc ſecum cogitare. Ne ego bellus ſum! & mihi pulchre eſt! lepore enim & venuſtate circumfluo. Hujus autem morbi remedium quod ſalutarius excogitari poteſt, quam veram pulchritudinem oculis intueri? Fiet enim, vt qui ſe ſine ratione atque ſine riuali (vt aiunt) amabat, multum de illo amore aut potius inſania remittat. Quod ſi Regi hoc perſuaderi (vt confido) poteſt, totum negotium confectum exiſtimabo. Vultisne igitur illi pulchritudinis rationem tradamus, ne vnquam ſine ratione vel ſe, vel quidquam aliud amet?

Imo, inquit T., percupimus.

Meditabor, inquam, igitur, an illum poſſim in meam ſententiam hac ratione traducere; ſic igitur exiſtimate, me cum illo loqui. Sæpenumero, Princeps Maxime, & Potentiſſime, venit in mentem mihi admirari, quid ſit illud, quod impulerit hominum multitudinem ad tantum honorem vni homini deferendum; vt illum omnes ament, illi obtemperent, illi ſeruiant, ex illius vultu pendeant,

quiritur ; ibi facilius deprehenditur ignauia, vbi virtus eximia flagitatur ; ibi dedecus animos grauius offendit, vbi maius exemplum decoris & honestatis expetitur. Idcirco factum est, vt, quamuis immanes Tyranni ingentes opes habuerint, nullum ex imperio decus assequerentur ; sed omnes sceleris infamia conflagrarent.

Præterea aliud est ipsa dignitas, aliud id quod dignitate comparatur. Ineptissimum igitur est, cum inquirimus, quid illud sit, quod Reges imperio dignos efficiat ; ipsi imperio causam totius dignitatis ascribere. Præterea id, quod Regem honestum & admirandum facit, non est extra Regem ; sed in ipso Rege collocandum. Aliter enim non Regi honorem, sed opibus illius haberemus. Quo igitur indignius est tua majestate, te non propter te, sed propter opes tuas obseruari ; eo pluris facere debes obsequium hominis, qui tam sedulo peruestigat illud, quod nomen tuum luculenter exornat, vt omnes honores posthac non opibus tuis, sed tibi ipsi deferantur. Summa autem hæc est, cum de Regis pulchritudine disserimus, vt non pulchrum imperium, neque pulchrum aurum, neque pulchras vestes,

neque

que pulchra monilia; sed pulchrum Regem exquiramus. Illa igitur pulchritudo tua, quæ tantum tibi amoris & gratiæ conciliat, vbi sita est? Num in corporis istius specie? Fateor equidem, neque tibi formam regiæ dignitati congruentem, neque oris decus & elegantiam deesse; sed illud cogitare debes, si tantum esset corporis formæ tribuendum, cum multæ virgines sint, & non pauci forsitan adolescentes, qui te corporis venustate superent; sequi necessario, vt vniuersa ciuium multitudo te relicto eos, qui te pulchriores essent, admiratione quadam attonita sectaretur. Præterea quiuis morbus (quod omen Deus auertat) facile istum candorem inficere, & speciem deformare potest. Vt autem nihil aliud interueniat, ætas certe ingrauescens faciem istam rugis exarabit, omnemque florem venustatis extinguet: quod si propter formam corporis amandus esses, cum formæ interitu tuorum in te amor, & studium tui nominis interiret. Nos igitur in te non virginis speciem & venustatem; sed Regis excellentem dignitatem intueri cupimus, eamque minime regiam formam arbitramur, quam morbi vis contaminet, ætas

do-

illum denique in Dei loco venerentur. Quod quidem non temere, neque sine causa fieri videtur; id enim, quod in omni loco ab omnibus tanta consensione fit, nec ad fortunæ temeritatem, nec ad hominum statuta; sed ad naturæ legem videtur esse referendum. Quæ autem gens est, aut tanta humanitate culta, aut tam immanis & barbara, apud quam Regis nomen non sanctissimum habeatur? In quanto autem amore Reges sint omnibus, vel ex hoc intelligi potest, quod quoties pedem extra limen efferunt, pueri cursitant, viri festinant, senes, quantum possunt, accelerant; virgines etiam, & honestæ mulieres pudore teneri non possunt, quo minus exeant, vt illius aspectu fruantur. Quacumque autem vehitur, omnes illi omnia bona precari, manus in cælum tendere, & faustis acclamationibus studium suum apertissime profiteri. Hoc igitur cum non raro, sed plerumque non ab vna gente, sed ab omnibus fieri videamus, tanti amoris causa est nobis diligentius exploranda. Non enim aliquid humanum, sed diuinum videtur esse id, quod tam ardens studium multitudinis incendit, & re vera, cum imperandi munus diuinum sit,
con-

modo intelligatur, corporis ſpeciem & pulchritudinem multum inter omnes res pulchras, quæ oculis cernimus, excellere. Inde factum eſt, vt nemo vnquam amore veſtis pulchræ vitam in diſcrimen intulerit; & multi pulchri corporis amore mortem ſibi conſciuerint. Non enim, vt eſt apud Plautum, veſtem amatores mulieris amant, ſed veſtis fartum. Quod ſi tantas vires habet amor inſigni ſpecie corporis excitatus, vt multos ſtupore mentis opprimat, & ad inſaniam redigat; quantam tamdem admirationem commouebit animi pulchritudo, mentis oculis vſurpata? An non eſt conſequens, vt, quemadmodum nihil eſſe poteſt in omni natura mente & ratione præſtantius, ita nullum decus ſit animi decore magnificentius? Accedit, quod nemo ex amore hujus pulchritudinis inſanit; ſed potius miros ſapientiæ fructus excipit.

Vt autem melius poſſimus, quanta ſit animi dignitas intueri, commodum erit illius partes oratione perſtringere. Prima igitur pars eſt mens & ratio, cum mente diuina & muneris ſimilitudine, & cæleſti (vt ita dicam) agnatione conjuncta. Huic dein-

de pars illa subjecta est, in qua irarum ardor existit, contumeliam & indignitatem acri contentione repellens. Tertia pars est voluptatis appetitio, ea, quæ videntur suauia atque jucunda, vehementer arripiens. His autem singulis partibus aliæ subjiciuntur, quas, ne longior sim, quam instituta ratio postulat, omitto. Cum vero hæ partes omnes numero, & modo continentur, & ratione conjunguntur, & mentis lumine collustrantur, tantus ex illis ornatus exoritur, vt diuinam pulchritudinem & dignitatem referant. Nec enim flagitiosa voluptas animo dedecus inurit; nec inanis dignitatis species mentem de statu conuellit; nec vllus tumultus excitatur, qui rationem perturbet. Honoris enim studium rationis imperium sequitur; voluptatis autem libido honestatis moderatione comprimitur; mens autem, & ratio clarissimum lumen præfert, atque pro jure suo moderatur; obtinet enim natura in animo principatum, partes languentes incitat, impotentius elatas coercet, & singulas sedibus propriis continet, &, quousque illis progrediendum sit, lege præscribit. Itaque dissipata conjungit, dissoluta conglutinat, omniaque lege & ordi-

ne

ne moderatur, & magnitudine diuini cujusdam splendoris & claritatis illuminat. Sic autem fit, vt nihil impedire possit rationem, quo minus vitæ finem videat; &, quo sint omnia studia referenda, cognoscat; &, quid sit verum, & rectum, & simplex, sapienter exploret; & statui totius animi consilio salutari prospiciat. Illa vero pars, in qua summa decoris appetitio & turpitudinis acris offensio viget, nunquam temere ruet, illudque tantum certamen inibit, quod rationis imperio fuerit institutum. Nec illa quidem pars, quæ voluptates exquirit, immoderate jactabitur; nec ita se projiciet, vt animo dedecus inurat, & pro voluptate grauem dolorem efficiat. Ergo cum voluptas cum honoris appetitu consenserit; honoris autem & laudis studium a rationis imperio minime desciuerit; extabit & eminebit illa summa dignitas & pulchritudo, admirandaque honestatis elegantia, qua nihil possit aptius, & conuenientius, & illustrius excogitari. Hinc autem colligitur illos tantum esse pulchros, qui sunt sapientes, & fortes, & moderati. Quid enim esse potest amentia & temeritate deformius? Quid vel præcipiti ambitione turbulentius, vel timi-

ditate & ignauia turpius? Quid libidinis immanitate flagitiosius? Hæc enim mala animi totius statum euertunt; decus insigni flagitiorum omnium labe maculant; omnemque pulchritudinis elegantiam fœde atque flagitiose contaminant. Accedit ille angor & cruciatus, quibus assidue torquentur illi, qui animum flagitiis deformatum gerunt. Vt enim animi pulchritudo est cum aliis omnibus, tum illi ipsi, in quo inest, amabilis atque jucunda; sic deformitas & turpitudo non aliis tantum, sed etiam illis ipsis, qui ea deprauati sunt, est odiosa, & inuisa, grauissimisque in omni vita suppliciis obnoxia. Ex quo sequitur, omnes deformes esse miseros, & calamitosos; pulchros autem, florentes atque felices, omnique stabili, & firma voluptate, & singulari gaudio cumulatos.

Cum igitur nemo diu amari possit, nisi pulcher sit; pulcher autem nemo sit, nisi qui & sapiens & magnanimus, & in omni vita moderatus est; efficitur, si vere te omnes tui amant, vt his laudibus omnibus cum omnium admiratione circumfluas. Præterea cum pulchritudo nihil sit aliud, quam illarum partium, quas memoraui, lumen, consensus,

&

& conſpiratio ; juſtitia vero ſit animorum concordia, partium conuenientia, ſtabile fœdus, atque firma conuentio, & prudens, & fortis, & apta moderatio; concluditur, omnem clariſſimæ formæ dignitatem ſplendore juſtitiæ contineri. Primum igitur videamus, an ſis jam ſapientiam aſſecutus ; labi enim, errare, decipi, cum omnibus flagitioſum & turpe ſit, tum illis, qui reliquos homines prudentia & moderatione ſua tuendos ſuſcipiunt, longe turpiſſimum. Quod ſi nondum ſapientiam es adeptus, nec aliis quidem laudibus ornari poteris. Nec enim fortis eſt is, qui non intelligit non eſſe contra animi dignitatem, ſed pro dignitate dimicandum, & omnem viam veriſſimæ dignitatis ignorat. Neque moderatus is, qui modum & rationem, qua eſt coercenda libido, omneſque partes animi in officio continendæ, non tenet. Iuſtitiæ vero laus, cum in illarum partium conuenientia & moderatione conſiſtat, qua tandem ratione extare poterit in illo, cujus animus fuerit partium diſſentione perturbatus, & immoderatione cupiditatis euerſus ? Ergo vbi ſapientiæ ſtudium non viget, ibi nullus ſplendor honeſtatis eminebit. Sin autem

tem jam tibi ſapientiam paraſti, qua non te ſolum, ſed vniuerſam rempublicam feliciter regas, quæro rurſus vnde illam accepiſti?

Benignitate tua ſingulari fretus, o Princeps Humaniſſime, hæc omnia ſcrutor, omnibuſque veſtigiis indago, confidoque futurum, vt, cum intellexeris, quo animo hæc adeo curioſe veſtigem, mea ſedulitas minime tibi moleſta ſit; non mediocrem enim opinor fructum ex ea percipies. Hoc igitur ſcire ſane velim, num tu ipſe ſine vllo magiſtro ſapientiam aſſecutus ſis, an illius magiſtrum habueris. Si per te nixus ad ſapientiam perueniſti, vehementer admirabor. Si enim ne alea quidem ludere quiſquam poteſt, niſi ſibi magiſtrum ludendi peritum adhibeat, quo tamdem modo quiſquam ſapientiam, rem vnam omnium clariſſimam atque difficilimam, ſine doctrina percipiet? Si vero ſapientiæ regiæ magiſtros habuiſti; rurſus quæro, an illi fuerint oſtentatione tantum & leuitate, an viriſſimo ſtudio, & vitæ grauitate, & conſtantia ſapientiæ diſciplinam profeſſi. Deinde quomodo id conſtare tibi potuerit. Vt autem plane conſtiterit, cupio ſcire, quanta illis attentione aures præbueris; poſtremo quan-

tum

tum temporis in artem tam vtilem & necessariam contuleris. Nec enim res tam præclara a quouis magistro tradi, aut quauis animaduersione percipi, aut breuissimo tempore perdisci potest. Ergo cum, vt alia omnia tibi fuerint ad sapientiam comparandam valde opportuna, tamen & ætate puerili impeditus, & temporis angustis admodum spatiis exclusus, sapientiam assequi nequiueris; reliquum est, vt minime tibi sapientiam arrogare debeas. Quod si nondum sapiens es, (pace tua dixerim) ne pulcher quidem habendus es. Quod igitur est, quod in te tam vehementer amemus? Ingenium mirabile, indolem ad virtutem plane regiam, spem denique ipsam, quam de futura tua pulchritudine & dignitate concipimus. Nec enim dubitamus, quin, si istius præstantis naturæ vim excitaueris, & te diligenter ad disciplinam honestatis applicueris, & homines ad tuam familiaritatem in omni genere virtutis excellentes asciueris, sis ad illum sapientiæ gradum peruenturus, in quo diuinæ in te formæ splendor eluceat. Tibi igitur tunc dulcis, & amabilis, atque jucundus esse poteris, hominumque admirationem commouebis,

bis, tuorumque voluntates ad te amandum vehementer allicies: nec enim tunc te libidinis impuritas inquinabit, neque mortis metus a pulcherrimis factis auocabit, nec vlla dementia te opprimet; &, cum firme constitueris aut honeste viuendum, aut honestatis retinendæ gratia moriendum, nullum periculum, quod ad augendam & amplificandam dignitatem pertineat, effugies. Nulla igitur tunc labe commaculari poterit tam excellentis decoris amplitudo. Et cum omnes turpitudinum notas summa contentione vitaueris, tum vel maxime illud insigne dedecus a te longissime propulsabis, quod superbia & arrogantia continetur. Nihil est enim inani mentis elatione, & leuitate furiosius, atque detestabilius. Si igitur hæc tam dira pestis in animum tuum inuaserit, & tibi falsa specie grauitatis illuserit, omnes opes honestatis tibi detrahet, odiumque in te omnium hominum acerrime concitabit. Vt enim voluntates humanitate & modestia conciliantur; ita fastidio & insolentia offenduntur.

Præterea si, perditorum hominum sermonibus inductus, existimaueris nihil jam tibi ad summam gloriam deesse; languescet in-

industria tua, studiumque virtutis omnino restinguetur, nec ad eam laudis amplitudinem, ad quam te naturæ præstantia vocat, aspirabis; sed, fallaci honestatis imagine delusus, sempiternum dedecus & ignominiam subibis. Quo enim indoles animi tui clarior est, eo turpius erit ignauiæ detestandæ flagitium. Nullam igitur opem afferunt tibi quidam homines perditissimi, qui ita omnia tibi tribuunt, quasi jam pridem sis dignitatem istam, de qua disserimus, assecutus: imo tibi pessime nocent; excellenti enim mentis istius altitudini impedimento sunt, quo minus decus immortale sibi comparet. Quomodo enim summa contentione pugnabis, vt ad amplitudinem dignitatis summæ peruenias, si te jam eam plane consecutum esse suspicatus fueris? At sine ardenti studio, sine summa industria, sine acri totius animi contentione, nemo vnquam poterit specie & claritate regiæ dignitatis excellere. Quare tam sceleratam hominum nationem, qui tibi dedecus æternum imprimere volunt, a te repelle, tuæque naturæ bonitatem consule; &, quantum opibus excellis, tantum te submitte, omniumque te commoditatibus, qui imperio

tuo

tuo continentur, accommoda. Nec enim in summis opibus inaniter extolli, ſed in maxima potentia animum moderari, maximam dignitatem conciliat; neque plurimum ſibi quemquam tribuere, ſed ad altiſſimum dignitatis gradum eniti, excellentem gloriam parit.

Quatuor autem vitiis illos contaminari neceſſe eſt, qui inſolenter efferuntur; amentia nempe, & humilitate, & inhumanitate, & impietate. Quid enim amentius, quam minime videre, quam fluxa & caduca ſint omnia, quæ verſantur in vita; quam breui res humanæ commutentur, & quam graues & inopinati caſus opes valde florentes euertant? Quid humilius & abjectius, quam humi defixam mentem habere, nec cæleſtia atque ſempiterna, ſed terreſtria tantum & mortalia contueri, opibuſque fluxis & interituris extolli? Quid inhumanius, quam homines reliquos contemnere, nec vllo ſenſu communis doloris ad miſericordiam commoueri, ſed vltro etiam in alienis calamitatibus inſultare? Quid ſceleſtius, quam ita quemquam in opibus ſuis gloriari, quaſi eas non a Deo accepiſſet; ſed ipſe viribus & induſtria ſua

omnes

omnes illas ſibi parauiſſet ? Itaque homo ſuperbus, & inſolens in odium hominum irruit, & odium grauiſſimum in ſe cæleſtis numinis accendit. Non igitur poterit vllo modo vlla veræ pulchritudinis ſpecies eſſe cum ſuperbia conjuncta. Is igitur tantum, qui eſt ſine oſtentatione ſapiens, ſine temeritate fortis, ſine deſidia moderatus, ſine auaritiæ ſuſpicione frugalis, ſine leuitate magnificus, ita grauis vt non inſoleſcat, ita modeſtus, vt non contemnatur; qui omnes opes ſuas in communem vtilitaten conferendas arbitratur, neque ſe ſibi, ſed patriæ natum exiſtimat; & pulcher, & honeſtus, & clarus, & illuſtris eſt, & gratus, & amabilis atque jucundus, ſummoque imperio & gloria immortali digniſſimus. Hæc autem tam diuina forma facilius haberi, quam ſimulari, poteſt. Vt enim mulieres falſi candoris, atque ruboris medicamentis infectæ, acres etiam interdum amatores, immunditia mentiti coloris, offendunt, &, cum primum illius fuco color eluitur, id vitium, quod illæ emendare conabantur, magis apparet; ita, qui ſapientiam & virtutem ſimulant, ipſius picturæ fallacis odio homines a ſe abalienant; &, cum

bre-

[illegible] imitationis artificio [illegible] redeat, evenit, ut [illegible] in odium mul- [illegible] mulierum quidem [illegible] enim nocet, [illegible] pertinet ; & [illegible], quod eam [illegible] expetunt, [illegible] studio adipisci [illegible] medi- [illegible]. At, qui ho- [illegible] flagitiosi [illegible] in rem- [illegible], & illius [illegible] contendunt, quam [illegible] potuissent. For- [illegible] nobis non possu- [illegible] possumus. Cum [illegible], atque diligi [illegible] & elegans, & de- [illegible] operibus illustra- [illegible], & pulchritudo non [illegible], nec in magnitudine [illegible] corporis, sed in [illegible] quidem in sapientiae [illegible] & constantia,

&

& in modeſtiæ laude & ornamento conſiſtit; quid aliud in omni vita faciendum eſt iis, qui amari, qui diligi, qui in omnium ore verſari, qui gloria immortali frui cupiunt, niſi, vt rebus aliis neglectis, malis ſuaſoribus repudiatis, & bonis & ſapientibus ad ſuum nomen adjunctis, arrogantiam & faſtidium execrentur, totoque pectore in ſtudium ſapientiæ, virtutis, & moderationis incumbant? Ergo ſi laude circumfluere, ſi omnium prædicatione celebrari, ſi ardenter ab omnibus amari pulchrum exiſtimaſti, ſi vnquam ad cupiditatem immortalitatis exarciſti; ſapientiam inflammato ſtudio conſectare, virtutis inuictum robur aſſume, toto animo elegantiam moderationis amplectere, eaſque laudes omnes ad reipublicæ tibi commiſſæ fructum accommoda; & ſic demum eam formam indues, quam omnes ament, admirentur, atque ſuſpiciant, immortalique laude celebrent. Habes ſummum ingenium: habes naturam ad res maximas ſtrenue gerendas aptam, & habilem: habes animum gloriæ ſtudio ardentiſſime concitatum: habes opes ſummas: fac igitur, vt, cum tantis & naturæ, & fortunæ opibus abundes, tibi ipſi

ne

ne desis ; & , cum aliquod pulchrum facinus obieris , aliquod præclarius & excellentius esse cogita , ad quod sit tibi omnibus viribus enitendum. Parui namque animi est mediocri laude esse contentum , & non maiora semper , & altiora moliri. Eueniet igitur , vt , si identidem ad tuas pristinas laudes aliquid addendum curaueris , in animo tuo nouus quotidie ornatus oriatur , & dignitatis tuæ species clarioribus in dies opibus illustretur. Quamuis autem ad excellentem dignitatem acri quodam studio, & summa contentione peruenias , illud tamen reputare debes , nihil esse tam excelsum atque magnificum , quo non sit illud , ad cujus exemplum effictum & informatum fuit , multo altius & magnificentius. Vt enim in reliquis rebus est quædam naturæ perfectio , cujus participatione & similitudine res singulæ cohærent , & in natura consistunt ; ita in pulchritudinis ratione est quædam species sempiterna , cujus similitudinem omnia , quæ honestate excellunt , effecta sunt. Hæc est illa pulchritudo , quæ nulla labe maculari , nullo vitio contaminari, nulla ægritudine corrumpi , nulla vetustate deleri potest ; cum summa atque sempiterna

sit ,

sit, sibique similis in omni æternitate permaneat, totiusque honestatis in se fontem & principium contineat, & omnibus rebus splendidis, & honestis claritatis & honestatis causam afferat. Hanc igitur intueri, hanc amare, hanc imitari conuenit omnes, qui magni viri futuri sunt, & hominum immortali memoriæ consecrandi. Non solum igitur opus est, vt maiorum tuorum exempla tibi imitanda proponas; sed multo etiam magis in diuina pulchritudine mentem tuam defigas, vt illius similitudine conformari, & opibus excitari possis ad summam decoris & laudis excellentiam. Sic autem te præsentes intuebuntur, absentes tui desiderio flagrabunt, de te omnes loquentur, laudes tuas in cælum ferent, nomen tuum nulla vnquam inobscurabit obliuio.

Hæc me Regi dixisse putate. Vestrum autem est admonere, quæ sint huic orationi detrahenda, vel adjicienda; vt, si fuerit aliquando necesse illa vti, non prorsus ineptus existimer; quamquam ineptiarum suspitionem vitare non potui, cum in ficta causa tam longa oratione vsus fuerim. Sed soli sumus, & otio nunc abundamus, &, si quid

in-

ineptum nobis exciderit, ſecretum tenebimus.

Oratio quidem, inquit M., bene longa fuit, ſed ea jucunditate conſperſa, vt confidam fore, vt facile in animum Regis influat.

Id quidem, inquam, ſi fiet, non tam orationis jucunditate, quam Regis ipſius benignitate fiet. Sed velim intelligatis, quid actum ſit. Tribus enim rebus (ſi meminiſtis) diximus virtutem tradendam eſſe; inſtitutione, legibus, & diſciplina. Primum enim eſt animus moribus honeſtis imbuendus; deinde legibus inſtituendus; poſtremo ratione atque diſciplina confirmandus. De morum conſtitutione non pauca diximus, de legum etiam ſanctionibus multa diſputauimus, non mediocrem vero ſapientiæ diſciplinam in honeſtatis ratione poſitam arbitramur, de qua a nobis oratio habita eſt. Quod ſi hæc omnia ad Regis eruditionem conferantur, fieri certe poterit, vt nihil illo clarius exiſtat. Cum enim ratio & diſciplina non pugnat cum legibus, & leges cum inſtitutione puerili conſentiunt, non poteſt animus tumultuari, & in contrarias partes diſtrahi; & ita fiet, vt omni

per-

perturbatione vacuus, quid optimum factu sit, in vita perspiciat. Quamuis igitur nihil aliud dicerem, hæc mihi satis esse viderentur. Sed hominum impudentium insidiæ, quas extimesco, faciunt, vt plura mihi dicenda putem. Quare, nisi vobis aliud videtur, reliquum est, vt statum Regis moribus, & legibus, & ratione optime constituti validis etiam præsidiis muniamus.

Vt libet, inquit M.; totum enim hunc diem tibi dicatum existima, vt institutam disputationem absoluas.

Hic Portugalensis, mea, inquit, sententia sermo in pomeridianum tempus differendus est, vt commodius ad finem perduci possit; nunc enim commodum videtur, vt solis ardorem vitemus, & valetudini consulamus. Tu vero, me autem nominabat, apud nos hodie manebis.

Nescio, inquam, an id mihi per hospites liceat. Et præterea erat mihi sermo de rebus magnis cum Michaele Valentino (homine religionis opinione præstante) statim post prandium habendus.

Non poteris, inquit, vllo modo tergiuersari. Nam, quod ad culpam attinet, ego

pœnam, si qua tibi fuerit imposita, sustinebo, & sermo iste, quem dicis, poterit in aliud tempus commode reseruari.

Non repugnabo, inquam, voluntati tuæ, maxime vero ob eam causam, vt longioris temporis opportunitate possimus intra hunc diem totam de Regis institutione disputationem concludere. Hæc vbi dicta fuere, in villam deducti ab illo sumus.

Finis I. Tomi.

